

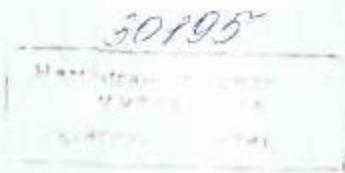
ИСЛОМ КАРИМОВ

ЎЗБЕКИСТОН:
МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ,
ИҚТИСОД, СИЁСАТ,
МАФКУРА

1

ТОШКЕНТ - "ЎЗБЕКИСТОН" - 1996

66.3(2)
К 25

ISBN 5-640-02098-9

К 0605010404-66
М351 (04) 96 96

© "ЎЗБЕКИСТОН" нашриёти, 1996 йил

ИСТИҚЛОЛ ЙЎЛИ: МУАММОЛАР ВА РЕЖАЛАР

Муҳтарам халқ депутатлари!
Азиз ватандошлар!

Ўзбекистон халқи озодликка эришганидан бери бир йил ҳам ўтгани йўқ. Бу — жуда қисқа давр. Биз озодликка қон тўкмасдан эришдик. Аммо бу — ҳақиқий мустақиллик курашсиз ва меҳнатсиз қўлга қиритилади, дегани эмас.

Мустақилликни ҳимоя этиш, мустақилликни мустаҳкамлаш, истиқлолни эплаш ҳам зарур.

Мен илгари, шу йилнинг август-сентябрь ойларида Ўзбекистоннинг келажак тараққиёти йўлларини аниқлаб оламиз, деб гапирган эдим.

Буни қандай тушунишимиз керак?

СССР парчаланиб кетди. 74 йил мобайнида Ўзбекистон тақдирини ва таъминоти собиқ Иттифоқ қўлида эди. Собиқ Иттифоқ бу ердан маҳсулот ва хом ашёни олиб кетиб, бизга сув ва ҳаводай зарур нарсаларни ўз кўрсатмаси билан келтириб берарди. Содда қилиб айтганда, пахта ва бошқа бойликларимиз олиб кетиларди, дон, шакар, ёнилғи ва бошқа халқ истеъмоли моллари, умуман, ҳаётимизга, иқтисодийтимизга ва халқ хўжалигимизга зарур бўлган маҳсулотлар олиб келинарди. Мана, биргина мисол. Собиқ СССР Канада ва Америкадан ҳар йили 40 — 50 миллион тонна ғалла сотиб оларди. Шунинг ҳисобидан Ўзбекистонга ҳам удуш берарди. Иттифоқ парчаланиб кетганидан кейин биз йиллик эҳтиёжимизга старди 6 миллион тонна ғаллани қайқдан олиб келишни, қасқдан валюта топишни ўйлаб роса сарсон-саргардон бўлдик.

Бугун очиқ айтaversак ҳам бўлади: 1991 йилнинг охири ва 1992 йилнинг бошида кўп нарсаларда узилиш бўлиб, жуда бигир аҳволга тушиб, нақ очарчилик остонасида турар эдик.

Ўзимиздан чиқаётган маҳсулотни ўз нархида сотиб, ҳақимизни ундириб олиш ҳам мураккаб бўлиб қолди. Бошқа минтақалар ва чет давлатлар билан боғланган жуда кўп катта корхоналаримиз тўхтаб қолиши хавфи туғилди.

Бизнинг олдимизда йигирма бир миллион нафар катта бир халқни боқиш вазифаси кўндаланг бўлиб турарди. Айниқса, пул-валюта топиш масаласи ўта қийин муаммага айланди. Халқимизни, иқтисодиётимизни таъминлаш масаласида жуда катта хавф туғилди.

Ғоят мушкул шароитда ана шундай муаммоларни ҳал қилиш зарур эди.

Ҳаммангизга маълум: Ўзбекистонда ҳукм ўтказадиган бошқарув таркиби ҳам пойтахтимиз Тошкентда, ҳам жойларда, тармоқлар ва умуман ишлаб чиқариш ва тақсимот соҳаларида, давлатни ва халқимизни ҳимоя қиладиган жабҳаларда, хуллас, ҳамма-ҳамма поғоналарда собиқ Иттифоққа бўйсунадиган ва Марказ чизигидан чиқмайдиган тарзда иш олиб борарди. Мана шу соҳаларни тубдан ўзгартириб, мустақиллик заминида қайтадан тузишга тўғри келди.

Бугун биз ишнинг маромини тушуниб, кам бўлсада, тажриба орттирдик, режаларни аниқлаштириб олдик. Узлуксиз таъминот масаласи ҳал этилди. Энди 1992 йилнинг иккинчи ярми, 1993 ва кейинги йиллар таъминоти тартибга келди ва биз бу ҳақда сиз, азиз депутатларга ва халқимизга бемалол ахборот беришимиз мумкин.

Дунёга келган чақалоқ аввал эмаклаб, кейин тетапоя бўлади. Вазият шундай келдики, Мустақил Ўзбекистон туғилган кунидек оёққа туришга, ўзи юришга мажбур бўлди.

Ташқи сиёсатда, ташқи савдода мутлақо тажрибаси бўлмаган давлат биринчи кунлардан бошлаб қаерда ютқиизиши мумкин, қаерда ютиши мумкин — ана шундай жиддий масалаларни ечишга тўғри келди.

Хорижий дунё бозори билан, дунё банклари билан, тижоратчи фирмалар билан алоқа боғладик. Бу жуда нозик масала. Қайси давлат бизга қанча ва қандай шарт билан сармоя ва қарз беради? Қарз берган давлатларнинг сиёсий шартлари бўлмайдими? Бировдан қарз олиб, кейин унинг илмоғига тушиб қолмаймизми? Улар бизга тазйиқ

ўтказмайдами? Олган қарз-кредитларимиз бўйнимизда оғир юк бўлиб қолиб кетмайдами?

Минглаб шундай саволларга жавоб излашга ва топишга тўғри келди.

Қарз олиш осон, бу ҳаммамизга маълум, лекин уни бир кун келиб тўлаш ҳам керак. Биз фақатгина бугунги кунни эмас, балки эртаимизни, келажак авлодларни ҳам ўйлашимиз керак. Бугун биз хато қилиб қўйсак, фарзандларимиз келажакда қоқилиб қолишини ҳисобга олмасак, бу — катта гуноҳ бўлади.

Озодлигимизни, иқтисодий мустақиллигимизни йўқотмасдан, ким билан, қайси давлат билан муносабат ўрнатмайлик, халқимизнинг иззатини жойига қўядиган, унинг тенглигини таъминлайдиган йўлни танлашимиз керак бўлади. Шу билан бир қаторда, мудофаа, ҳарбий хизмат масалаларини ҳам ҳал этиш зарурлигини ҳаммамиз яхши тушунамиз.

Азиз дўстлар, биродарлар!

Бугун Ўзбекистон — Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг тенг ҳуқуқли аъзоси. Давлат мустақиллигимизни дунёнинг 120 мамлакати расман тан олди. Уларнинг 45 таси билан дипломатик алоқалар ўрнатилди. Тошкентда АҚШнинг, Олмония, Хитой, Туркия, Ҳиндистон, Покистон, Франция ва бошқа давлатларнинг элчихоналари очилди.

Ўзбекистон Республикаси Хельсинки шартномасига имзо чекди ва Европага йўл очди.

Ўзбекистон Европа тиклаш ва тараққиёт банкига аъзо бўлди. Халқаро валюта фондига, Жаҳон банкига, Халқаро тиклаш ва тараққиёт банкига аъзолик масаласи ҳам ниҳоясига етай деб қолди.

Ўзбекистон Туркия, Эрон, Покистон томонидан ташкил этилган Иқтисодий ҳамкорлик ташкилоти (ЭКО)га аъзо бўлиб кирди. Туркия, Хитой, Корея Республикаси, Россия, Қозоғистон ва бошқа давлатлар билан ўзаро иқтисодий ва маданий ҳамкорлик ҳақида битимлар тузилди. Ўзбекистоннинг халқаро обрўси кундан-кунга ортиб бораётганининг ҳаммамиз гувоҳи бўляпмиз.

Бунинг сабаблари нимада?

Биринчидан, биз дастлабки кунларданоқ мустақил равишда ташқи сиёсат юрита бошладик. Тинчлик ва ҳамжиҳатлик принципларини олға сурдик. Ўзбекистон

иқтисодий ва маънавий салоҳиятли буюк давлат эканини англатиб турдик ва бу ҳақиқатни амалда намоеън эта бошладик.

Иккинчидан, биз ташқи сиёсатни ички сиёсат билан узвий боғлашнинг уддасидан чиқдик. Мамлакат ичкарасида осойишталикни сақлашга эришдик.

Бир мисол. Яқинда Испания давлатининг вакили учрашувда бир гапни айтди: "Бизни Ўзбекистон билан ҳамкорликка жалб этадиган сабаблар учта. **Биринчи сабаб** — Ўзбекистоннинг ички тартиби ва осойишталиги. **Иккинчи сабаб** — сиёсатнинг барқарорлиги ва собитлиги. **Учинчи сабаб** — камтарликдан бўлмаса ҳам айтишим керак — Ўзбекистоннинг жиддий ва уқувли раҳбарияти".

Бу хил эътирофни бошқа давлатлардан келган сиёсатчи ва ишбилармонлардан ҳам кўп эшитдик.

Муҳтарам халқ депутатлари!

Мен Президент сифатида бир нарсадан гоъят мамнунман. Ўзбекистон мустақиллигининг дастлабки кунидан бошлаб ўз кадр-қимматини асрай билди. Биз айрим давлатларга ўхшаб садақага қўл чўзиб турганимиз йўқ.

Биз ўзимизни тенг тутдик ва биз билан тенг туриб гаплашишни талаб қилдик. Ўзимиз учрашган барча сиёсатчиларга ва ишбилармонларга очик-ойдин қилиб айтдик: "Ўзбекистоннинг келажаги порлоқ, Ўзбекистоннинг бойликлари беҳисоб, Ўзбекистоннинг одамлари меҳнатсевар, Ўзбекистон билан ҳалол ҳамкорлик қилган инсонлар асло доғда қолмайдилар!"

Биз чет эллик сиёсатчи ва иқтисодчиларни шу айтилган ҳақиқатга ишонтирдик. Бу ишонч ўз навбатида Ўзбекистонга чет эл инвестицияларини жалб этишга, зарур истеъмол молларини ва озиқ-овқатни етказиб бериш ҳақида битимлар тузишга имкон яратди.

Шундай қилиб, дунё аҳли Ўзбекистонни таний бошладди. Ўзбекистоннинг буюк иқтисодий ва маънавий имкониятларидан хабардор бўлди.

Ўзбекистонга катта эътибор берилаётганининг яна бир сабаби бор. Бу — Ўзбекистоннинг Урта Осиё минтақасида марказий ўрин тутиши.

Минтақанинг бўлажак тақдири кўп жиҳатдан Ўзбекистонга боғлиқ. Ўзбекистон халқи қайси йўлни танласа, қўшилар ҳам шу йўлдан кетиши эҳтимоли бор.

Шу нарса ўз навбатида бизнинг ҳар биримизга алоҳида масъулият юклайди.

Икки оғиз сўз Ўзбекистоннинг Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигида тутган ўрни ҳақида. Гарчи бу Ҳамдўстлик тарқаб кетади, деб фол очиб юрганлар бўлса-да, Тошкент учрашуви шу хил "башорат"ларни чиппакака чиқарди.

Тошкент ўзининг сулҳпарвар шаҳар деган тарихий номига солиқ қолди. МДҲ раҳбарларининг бу ердаги учрашуви ва учрашув якунлари Ҳамдўстликни мустаҳкамлашга хизмат қилди, бинобарин, Ўзбекистоннинг халқаро обрўсини оширди.

Ҳамдўстлик давлатларидан бирининг раҳбари: "Тошкент учрашуви бўлиб ўтган барча учрашувлардан кўра самаралироқ бўлди", дегани бежиз эмас.

Тошкент учрашувидаги энг катта ютуқ — Ўзаро хавфсизлик шартномаси бўлди. Айрим сиёсатдонлар бу шартномага қаттиқ ҳужум қилишни давом эттираётган бир пайтда мен ҳақиқатни алоҳида таъкидлаб айтмоқчиман. Бу битимнинг асосий аҳамияти шуки, у, аввало, минтақада давлатлараро мавжуд бўлган чегараларни дахлсиз сақлаш имконини беради. Кимки шунга қарши интилса ёки ҳаракат қилса, унинг танобини тортишга ҳам шароит туғдиради, тинчлик-осойишталикни сақлашга кафолат беради.

Бугунги кунда минтақамиз жанубида аҳвол анча мураккаб бўлиб турганини ҳаммамиз яхши биламиз ва англаймиз. Биз бу воқеалар ривожига бефарқ қараб, қўл қовуштириб ўтиролмаймиз.

Энди бевосита ташқи сиёсатга таъсир этадиган айрим ички ўзгаришларни эслатиб ўтмоқчиман.

Биз ўз Армиямизни тузамиз. Бу йилдан бошлаб ҳарбий хизматга чақирилган йигитлар мамлакат ичкарасидаги қўшинларнинг асосий қисmini ташкил этади. Бу Армия Ўзбекистон халқини, Ўзбекистон мустақиллигини муҳофаза этиш қудратига эга бўлади. Халқимизнинг энг сара ўғлонларидан иборат миллий гвардия тузилади.

Ҳаммамиз ҳаёт тажрибасидан яхши биламизки, жамият ва тузум ўзини ўзи ҳимоя эта олмас экан, ички сиёсатда ҳам, ташқи сиёсатда ҳам яхши натижага эришиб бўлмайди.

Миллий хавфсизлик ҳақида. Биз бу махсус ташкилотни қайтадан туздик. Сон жиҳатидан жуда оз, лекин мустақкам миллий хавфсизлик бошқармаси яратилди. Унинг асосий вазифаси — давлат тузумини ҳимоя қилиш, разведка ва контрразведка.

Бир нарсани яхши англаб олайлик, азиз ватандошлар. Мустақил Ўзбекистон ўз истиқлолини, ўз озодлигини ҳимоя қилишга, турли қўпоровчи ҳаракатларга муносиб зарба беришга, минтақага қурол ва аслаҳаларни киритишга йўл қўймасликка — ҳаммасига қурби ва қудрати етарли бўлиши зарур. Хавфсизлик хизматининг яна бир вазифаси — турли мафия гуруҳларига қарши кураш. Кейинги пайтларда Миллий хавфсизлик хизмати эски КГБдан бошқа нарса эмас, деган бўҳтон гаплар тарқалиб қолди. Бунга ҳеч ажабланмаслик керак. Бу гапларни ўзидан хавфсираётган мафия гуруҳлари ва унинг "доҳий"лари ўйлаб топган. Қўрққан олдин мушт кўтарар, деган нақлни эслаш кифоя.

Янги махсус ташкилотнинг вазифасини яна бир марта таъкидлаб айтаман: Миллий хавфсизлик. Давлат бу ташкилот ёрдами билан ўзини ҳимоя этади.

Хавфсизлик бошқармаси зиммасига иқтисодий вазифалар ҳам юклатилади. Нотайин чет эл компаниялари билан тил бириктириш, улардан пора олиш ва халқнинг пешона тери билан топилган бойликларни чет элга арзон-гаровга сотиш деган гаплар энди кетмайди.

Бундай тартиб бутун дунёда бор. Бутун тарих давомида ҳам шундай бўлиб келган. Мана, охириги пайтларда дунёнинг кўпгина мамлакатларини кўриб келдик. Халқдан яширадиган сиримиз йўқ — ҳар бир сафар натижасини намойиш эта туриб, ўзимиз борган давлатларнинг ички тартиби, улардаги интизом ва ҳуқуқ-тартиботни ҳам очиқ кўрсатаймиз.

Азиз дўстлар!

Фурсатдан фойдаланиб, яқинда бўлиб ўтган чет эл учрашувлари, суҳбатлар ва зиёфатлар хусусида қисқача сўзлаб берсам. Уч мамлакатни — Корея, Малайзия ва Индонезияни — 27 минг километрлик йўлни босиб ўтдик. Жамлаб ҳисобласа, роса 26 соат ҳавода учибмиз. Борган уч давлатимизда ҳам беқиёс ҳурматга лойиқ кўрдилар. Бу ҳурмат — Президент Каримовга эмас, балки Ўзбекистон-

га, ўзбек халқига ҳурмат, қадимий маданиятимизга, бугунги озодлигимизга ҳурмат.

Очигини айтсам, ана шундай учрашувлар чоғида киши қалби ҳаяжондан титраб туради. Бировнинг сусти босмайди. йўқ, аксинча, толеимизни, истиқлолимизни ўйлаб, беихтиёр кўзларингизга ёш келиб, "Эҳ, ёруғ дунёда шундай кунлар ҳам бор экан-ку. Мана шундай замонлар ҳам келар экан-ку!", деб ҳаяжонга тушасиз. Ватанамиз Ўзбекистонни Индонезияга ўхшаган салкам икки юз миллион одами бор давлатлар ҳам тан оларкан-ку, деб гурурланасиз. Биласиз, Индонезия — йирик мусулмон мамлакати, аҳолисининг 170 миллиони муслимлар. Индонезия раҳбари жаноб Сухарто — Шарқда машҳур сиёсатчи, 18 йилдан бери олий мансабда муқим турибди. Шунга ўхшаш йирик давлат арбобларининг Ўзбекистонга нисбатан эҳтиромини кўрсангиз, ўйламанки, сизлар ҳам ҳаяжонга тушган бўлар эдингиз.

Азиз биродарлар, бир эслаб кўрайлик: бундан икки йил олдин, йўқ, бор-йўғи бир йил олдин ким бугунги кунни тасаввур этарди? Ким ҳам бир йил бурун Ўзбекистон байроғини бутун дунё тан олишини ўйлар эди!

Бу не буюк бахтки, бугунги кунда дунё харитасида Ўзбекистон давлати пайдо бўлди!

Муҳтарам халқ вакиллари!

Мен куни кеча Туркиядан қайтиб келдим. Истанбул шаҳрида Жаҳон иқтисодий анжуманининг навбатдаги учрашуви бўлиб, унда Ўзбекистон, Туркменистон ва Қирғизистон раҳбарлари қатнашди. Анжуман ишида дунёнинг кўпчилик мамлакатларидан давлат арбоблари, сиёсатчилар, иқтисодчилар, ишбилармонлар иштирок этдилар. Учрашувда, кейин бўлиб ўтган брифинглар ва мухбирлар билан суҳбатларда ҳамма Ўзбекистон вакиллари ўраб олиб, "Биз Ўзбекистонга қандай боришимиз мумкин? Қандай қилиб сизлардаги ишбилармонлар билан, иқтисодчилар билан учрашишимиз мумкин?", деган саволларни беришди.

Ўзбекистонга қизиқиш катта эканидан дарак берувчи яна бир мисол. Хабарингиз бор, Ўзбекистонда автомобиль чиқарадиган заводимиз йўқ. Шуни ўйлаб, Жанубий Корейанинг энг кучли, миллиард-миллиард сармоёга эга ДЭУ деган компанияси билан келишдик. Андижон вилоятининг

Асака шаҳрида бўш ётган биноларимиз бор, корейлик автомобилсозларни шунга таклиф қилдик. Дастлабки вакиллари келиб кетди. Энди, 4 июль куни компания раҳбари жаноб Кимнинг ўзи ҳам келади. Мен у кишини Асакага ўзим олиб бориб кўрсатаман.

Асакада завод қурилса, у ерда энгил машина, кичик автобуслар, 2 тоннагача юк оладиган, бизнинг фермерларга айниқса зарур бўлган юк машиналари чиқариш мумкин. Корейлик ҳамкорларимиз 1,5—2 йил ичида қуриб берамиз, деб ваъда қилишяпти.

Истанбулдаги учрашувларда "Рено", "Ситроен", "Мерседес" компанияларининг вакиллари ҳам ёнимизга келиб, ҳамкорлик қилиш истагини билдирдилар. Хусусан, "Мерседес" компанияси бизга йирик автобуслар чиқарадиган катта завод қуриб бермоқчи. Ўйлашимча, бир вақтлар вертолёт заводи учун қурилган Хоразмдаги корпусларга "Мерседес" компаниясини таклиф этсак бўлади. Компания вакиллари ва раҳбарлари яқин орада — тахминан 20 июлда бу ерга келишади. Биз уларни Хоразмдаги шарт-шароит билан таништирсак, агар бизнинг таклифларимиз уларга маъқул тушса, ҳеч шубҳа йўқки, Хоразм аҳли ўзининг автобус завоидига эга бўлади.

Яна бир гап. Биз Индонезиядан тахминан 100 миллион доллар кредит олдик. Энди улардан дунёдаги энг олий навли чой, гуруч олишимиз мумкин. Малайзиядан эса пальма ёғи ва бошқа маҳсулотлар оламиз. Хуллас, уч мамлакатга қилган сафаримиз самарали бўлди. Энг зўр натижа эса — дунё халқлари бизнинг мустақил Ўзбекистонимизни таниётгани ва тан бераётгани.

Республикамизда ижтимоий-сиёсий аҳвол анча барқарор бўлиб турибди. Бу — ҳаммамизнинг бахтимиз, ютугимиз. Республикада тинчлик ва осойишталикни қарор топтиришда соғлом оппозициянинг, фуқаролар тотувлиги давлат мустақиллигининг асосий гарови эканини яхши англайдиган партия ва халқ ҳаракатларининг ҳиссалари буюкдир.

Қийинчиликлар ва камчиликлар кўп. Буни биз, республика раҳбарияти жуда яхши биламиз.

Иқтисодий танглик даврида низо чиқариш жуда осон. Гугурт чақилса бас — ҳўлу қуруқ барабар ёниб кетиши мумкин. Мен бу гапни илгари ҳам кўп марта айтганман, лекин бугун, азизлар, биродарлар, бошқа қўшниларишимиз

нинг аҳводини кўриб, яна бир марта такрорлашга мажбурман. Сизларни, сизлар орқали барча ватандошларимни ҳушёрликка даъват этмоқчиман.

Фуқаролар тўқнашуви бўлаётган минтақаларда одамлар нобуд бўляпти, қон тўкиляпти, халқ хўжалиги юз миллионлаб сўм зарар кўрмоқда, мол-ҳол қаровсиз, далалар экинсиз қолиб кетмоқда. Отишмалар етмагандай, дўл, сел, зилзила каби балои офатлар ҳам халқнинг тинчасини қуришмоқда.

Ўзбекистоннинг йўли шуки, биз тинчлик ва осойишталикни сақлаб, бозор иқтисодиётига ўтишни шошмасдан, аҳолининг ночор қисмини асраб-авайлаб, уларга етарли шарт-шароитларни яратиб бериб, ана ундан кейин амалга оширишга бел боғладик.

Бошқача бўлиши мумкин ҳам эмасди. Халқнинг ярми норасида болалар бўлган давлат бирданига бозор муносабатларига ўтиши — бемаъни гап.

Бозор иқтисодиётига ўтдик, деб эълон қилиш билан иш битмайди. Ўтиш учун, аввало, иқтисодий база керак. Бизда бозор иқтисодиёти таркиби эндигина шаклланиб келмоқда, холос. Энг аввало, иқтисодиётнинг фақат хом ашё етиштиришдек самарасиз йўналишидан қутулиш керак. Унутмаслик керакки, ҳозирги даврда иқтисодиётимизнинг энг заиф томони — тайёр маҳсулотларнинг етишмаслиги. Тахминан 55—60 фоиз халқ истеъмол молларини четдан олиб келишга мажбурмиз.

Бозор муносабатларига ўтиш учун одамларни шунга тайёрлаш, аввало, кўниктириш керак. 74 йил бир хил тузумда яшаб келиб, бир ёки икки-уч йил ичида бутунлай бошқа тартибга ўтиб бўлмайди.

Шундай қилиб, биз ижтимоий тараққиёт ва янгиланиш борасида ўз йўлимиз бор, деб эълон қилдик.

Бу йўлнинг мазмуни ва моҳияти нималардан иборат?

1. Бозор иқтисодиётига ўтар эканмиз, миллий-тарихий турмуш тарзимизни, халқимиз урф-одатларини, анъаналаримизни, кишиларнинг фикрлаш тарзини ҳисобга оламиз.

Ўзбек халқи азалдан жамоа туйғусига мойил. Биз тўйда ҳам, азада ҳам ёнма-ён туриб, оддий кунларда ҳам бир-бирининг ҳолидан хабар олиб, каттанинг ҳурматини, кичикнинг иззатини жой-жойига қўйиб, бева-бечораларнинг, етим-есирларнинг бошини силаб, хуллас, одамгарчиликни

барча нарсдан устун қўйиб яшаган инсонларнинг фарзандлари бўламин.

Халқимиз ҳеч қачон ўзини бошқа халқдан устун қўймаган. Бошқа миллатларга, бошқа мазҳаб вакилларига муносиб даражада эҳтиром кўрсатган.

Лоф туюлса ҳам айтишим керак: бизда она заминга меҳр алоҳида эътиқод даражасига кўтарилган. Бу тупроқдан ҳеч ким ўз ихтиёри билан бош олиб кетган эмас. Кетишга мажбур этилганлари ҳам, мана, бугун қайтиб келишяпти.

Халқимизнинг яна бир фазилати шуки, бизда илм ва маърифатга интилиш, устозларга эҳтиром, меҳнатсварлик туйғулари бениҳоя юксак.

2. Мустақил давлатимизнинг сиёсатини белгилаб олар эканмиз, ислом динимизни албатта назарда тутишимиз керак. Негаки, дин турмуш тарзимизга, маънавий қадриятларимизга, кишилар онгига ўзининг ўчмас муҳрини босган. Худога қарши курашганларнинг аҳволи нима кечганини кўрдик. Энди бу хил бесамар ва қуруқ инкор йўли ярамайди. Динга нисбатан ижобий муносабат ташқи сиёсатимизда, айниқса, мусулмон давлатлари билан ўзаро алоқаларимизни кенгайтиришда катта аҳамиятга эга.

3. Бозор муносабатлари ҳақида гап кетар экан, Ўзбекистондаги демографик вазиятни албатта ҳисобга олиш зарур. Одамзод бировнинг бўйига қараб ўзига тўн бичмайди. Аввал айтганимдек, аҳолининг салкам ярмини ўсмирлар ва болалар ташкил этади. Ўсиш суръати жуда катта. Меҳнат ресурсларининг ўсиш даражаси ҳам шунга яраша.

Яна бир фарқли жиҳатимиз шундаки, халқимизнинг 60 ва ҳатто ундан кўпроқ фоизи қишлоқ жойларда истиқомат қилади ва уларнинг асосий қисми деҳқончилик соҳасида ишлайди.

Ўзбек зоти борки, ўтирган жойини совутгиси келмайди. Бир жойдан иккинчи жойга кўчиб юришга хуши йўқ. Меҳнат ресурслари ва ишлаб чиқариш корхоналарини жойлаштиришда худди шу вазиятни ҳам эътиборда тутиш керак.

Хулоса шуки, қишлоқ жойда ва район марказларида мавжуд бўлган ортиқча иш кучини шаҳарга олиб келиш шарт эмас, балки янги, ихчам, замонавий корхоналарни

қишлоқ жойларига, район марказларига олиб бориб қуришимиз зарур. Содда қилиб айтганда, одамларни ишхонага эмас, ишхонани одамларга яқинлаштириш лозим.

4. Ўзбекистон — кўп миллатли мамлакат. Албатта, асосий кўпчиликни ўзбеклар ва бошқа туб халқ вакиллари ташкил этади. Аммо биз бугунги кунда тупроғимизда яшаётган юздан кўпроқ миллат ва элат вакилларини, уларнинг маданиятлари ва анъаналари ривожини ҳам ўйламасак бўлмайди.

5. Ўзбекистоннинг геосиёсий мавқеи ҳам жуда қулай. Қадим карвон йўллари бизнинг еримиздан ўтган. Бизнинг кўҳна шаҳарларимизда ва бозорларимизда юзлаб лаҳжалар жаранглаган. Дунё мамлакатларининг ўзаро савдо ва маданий алоқаларида ўзбек тупроғи кўприк воситасини ўтаган. Бугунги кунда ҳам Ўзбекистон Ўрта Осиёда етакчи ўрин тутди. Унинг автоном энергетика ва сув системалари бор. Кўп жиҳатлардан минтақа республикалари ўртасида боғловчи родини ўйнайди ва хорижий мамлакатлар билан ҳамкорликни ривожлантиришда фаоллашиб бормоқда.

6. Ўзбекистонда ислоҳотлар ўтказишга мавжуд табиий иқлим шарт-шароитлари ҳам катта таъсир қилади, албатта. Республикада сув ресурслари ҳисобли. Етиштирилдиган зиротлар сувни кўп талаб қилади. Ўзбекистон нафақат Ўрта Осиёда, балки дунёда ҳам муҳим стратегик маҳсулот — пахта ва ундан ишланадиган маҳсулотларни экспорт қилишда етакчи ўрин тутди.

Мева-чева, сабзавот, пилла ва бошқа маҳсулотлар бўйича ҳам чет элларга экспорт қилиш қудратига эгамиз. Тупроғимизнинг ҳар бир қаричи тилла, қунт қилган одам ҳар йили бир неча бор ҳосил кўтариши мумкин.

7. Ўзбекистон ўзининг сиёсий ва иқтисодий мустақиллигини таъминлаш учун етарли салоҳиятга эга.

Ер усти ва остидаги қимматбаҳо бойликларимиз юртимизнинг дунё бозорига чиқишини таъминловчи соҳаларни тубдан ўзгартириш ва ривожлантириш имконини беради.

Бошқача айтганда, биз тилланинг устида ўтирибмиз. Афсуски, собиқ марказ олиб борган сиёсат оқибатида Ўзбекистон фақат хом ашё беришдан нарига ўтмади. Ўзида бор нарсани ўзи ишлата олмади.

8. Ҳозирча ҳаммангизга маълум, биз рубль тазйиқида яшайпмиз. Бошқа собиқ Совет республикалари билан хўжалик алоқаларини бирданига узиб ташлай олмаймиз.

Аслини олганда, узиш шарт ҳам эмас. Эндиги иқтисодий муносабатлар эскича усулда эмас, балки янгича асосда — тенглик ва ўзаро манфаат асосида амалга оширилиши шарт.

Муҳим стратегик ашёларни аввалгидек сувтекинга бериб юбормаслик керак. Умуман, МДХ мамлакатлари билан ўзаро олди-берди жараёнида янгича мезонлар ишлаб чиқиши зарур. Бунинг асосий шarti — қўшними, олисдами — барча мамлакатлар билан иқтисодий ҳисоб-китобни халқаро нархда ташкил қилсак, биз албатта ютқазмаймиз.

9. Энди бозор муносабатларига ўтишда муқаррар тарзда ҳисобга олинadиган яна бир масала — ижтимоий онг, ижтимоий психология масаласини олиб қарайлик.

Шўролар даври, нақ 74 йил изсиз йўқолди, деб ўйлаганлар хато қилади. Бу даврда шакланган муайян қадриятлар бор. Кишилар онгига ижтимоий тенглик тушунчаси, яхши ишласам ҳам, ёмон ишласам ҳам давлат барибир боқади, деган мафкура кириб қолган. Бундай ёндашиш кишилардаги ташаббусни бўғиб қўйди. Ҳамма нарса — давлат мулки, деган ақида одамларнинг миясига сингдирилиб, кишилар мулкдорлик, эгалик туйғусидан бегона бўлиб қолган. Ўз мулки ва молига эга бўлмаган одамнинг иш деб жон куйдириши жуда қийин. Бундай ҳолат ишчиларнинг меҳнатга интилишига, шахсий рағбатига, иш натижаси учун масъулиятини оширишга салбий таъсир этишини ҳаётимиздаги кўп мисолларда кўряпмиз.

Шундай экан, бозор муносабатларига ўтишда кишиларимизнинг кайфиятини ҳисобга олиш, дастлабки кезларда ўтган даврдан қолган муайян ижобий тажрибалардан самарали фойдаланишни ҳам унутмаслигимиз керак.

Муҳтарам депутатлар!

Ички ва ташқи сиёсатимизнинг асосий йўналиши ва асосий мазмуни битта — чинакам мустақил Ўзбекистон давлатини барпо этиш.

Энг муҳим вазифа — халқчил, адолатпарвар жамиятни вужудга келтириш. Бу жамият пойдеворини, энг аввало,

бой ва бадавлат, меҳнат қадрини биладиган, маънавий соғлом ва маданий савияси баланд минглаб ва миллионлаб оилалар ташкил этади.

Одил ва оқил ҳокимият халқ кайфиятини, унинг иродасини албатта ҳисобга олади. Халқнинг истеъдодини, ундаги барча олижаноб хислатларни ишга солади, халқ гайратини яратувчилик йўлига бошқаради.

Улуғ шоир ва буюк давлат арбоби Алишер Навоий ҳаётини олиб кўрайлик. Буюк бобокалонимиз халқни мадрасалар қуриш, ариқлар қозиш, хайру эҳсон қилиш каби ишлар атрофида бирлаштирган.

Бугунги кунда ҳам халқни яқдил қила оладиган ишлар ва гоёлар оз эмас. Уларнинг ичида энг улуғи, энг олижаноби — Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигини таъминлаш. Ана шу мақсад, ана шу гоё атрофида бирлашсак, асло хор бўлмаймиз, азиз ватандошлар!

Янги жамиятнинг сиёсий ва давлат тузумини белгилар эканмиз, унда ҳар бир одамнинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маънавий фаолияти учун старли эрк берадиган шарт-шароитлар яратилмоғи керак. Сиёсий қурилма борасидаги вазифаларимиз, қисқача айтганда, қуйидагилардан иборат:

— ҳақиқий демократия қарор топар экан, унда республика аҳолисининг барча қатламлари манфаатлари, барча ижтимоий гуруҳларнинг миллий ва маданий ҳақ-ҳуқуқлари муҳофаза этилади;

— Ўзбекистон Республикаси миллий давлат қурилмасидо ҳокимият учга ажратилади — қонунчилик, ижрочилик ва суд ҳокимиятига. Бу принципларга амал қилмасдан туриб, ҳеч қачон ҳуқуқий давлатга эришиб бўлмайди.

Олий Кенгаш мамлакатнинг энг юксак ва ягона қонунчилик ҳамда вакиллар ҳокимияти бўлиб қолаверади.

Айни замонда, агар кучли ижрочилик ҳокимияти бўлмас экан, энг одил ва энг оқил қонулар ва қарорлар ҳам бажарилмай, шунчаки қоғозда қолиб кетиши мумкин. Бу ҳол қонуларни жорий этишга, фуқаролар ҳуқуқларини ва эрklarини муҳофаза қилишга, сиёсий ва иқтисодий ислохотларни ўтказишга қодир президентлик ҳокимиятини кучайтиришни тақозо этади.

Суд ҳокимияти — мустақил ҳокимият. Қонунга қатъий риоя қилиш ва унинг фуқаролар томонидан сўзсиз бажа-

рилишини таъминлаш — суд ҳокимиятининг олий бурчидир;

— ҳуқуқий давлатнинг барча фуқаролари қонун олдида тенг. Қонун жамият тинчлиги ва хавфсизлигини муҳофаза этади. Қатъий тартиб ва интизом, қонунга ҳурмат, аъналарга ҳурмат — ҳуқуқий давлат фуқаролари учун одадий ҳол;

— Ўзбекистон ўз номи билан ўзбекларники. Асрлар мобайнида бошқаларга қарам бўлиб келган ўзбек халқининг иқтисодий ва маънавий равиқ топишини таъминлаш — мустақил Ўзбекистон Республикасининг олий бурчи.

Адолатли жамиятда яшамоқчи эҳанмиз, бошқа халқ вакилларининг манфаатларини ҳам муҳофаза этишимиз, уларга ҳурмат ва эътибор кўрсатишимиз зарур. Ўзимиз шунча йил зулм кўрганимиз етади. Энди бошқаларга зулм ўтказсак, ота-боболаримизнинг руҳларини безовта қилган бўламиз. Шу тупроқда туғилиб, шу юртга меҳнати синган ҳар бир инсон — агар у бизнинг Ватанимизни, тупроғимизни худди биз каби муқаддас билса — Ўзбекистон фуқароси деб саналишга лойиқ.

Айни замонда, XX аср алғов-далговларидан, қатағонларидан озор чекиб, чет мамлакатларга мажбуран кетиб қолган биродарларимизга Ўзбекистон дарвозаларини катта очишимиз керак.

Муҳтарам депутат ўртоқлар!

Ягона мафкура ҳукмрон бўлган жойда тенглик ва адолат бўлмайди. Биз буни ўтмишдаги аччиқ тажрибамиздан жуда яхши биламиз.

Биздаги мавжуд партия ва ҳаракатлар ҳақиқий демократия шароитида яшаб кўрмаган. Уларнинг ҳар бири ўзини мутлақ ҳақиқат жарчиси деб билади. Тўғриси айтсак, ўзаро ҳурмат, баҳс ва мунозара одоби етишмайди.

Бизнинг жамиятимизда турли партиялар ва ҳаракатларнинг пайдо бўлаётгани ижобий ҳол. Қарашларнинг ранг-баранглиги тўғри йўлни танлаб олишга ёрдам беради. Қайси ғоя инсоний бўлса, одамларга фойдаси тегса, ўша ғоя жамиятга керак.

Келажакда партиялар ва жамоат ҳаракатларининг роли ва маъқеи янада ошади. Қайси партиянинг дастури халққа манзур бўлса, ўша партия ҳокимият тепасига ке-

лади. Агар дастурини, берган ваъдаларини бажара олмаса, уларнинг бошқа партия вакилларига бўшагиб беришга мажбур бўлади. Бундай ижобий рақобатлардан халқ фақат ютиши мумкин.

Муҳтарам халқ вакиллари!

Албатта, бу айтилган гаплар янгилик эмас. Аммо бунинг кунда бизнинг жамиятимиз ҳақиқий демократик ислохотлар сари илк қадамларини кўяр экан, маълум ва машҳур ҳақиқатларни қайтадан зикр этиш асло зиён қилмайди.

Демократия устун бўлган жамиятда конструктив соғлом оппозициянинг роли жуда катта бўлади. Бундай оппозиция жамиятнинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий ривожига катта қўшади.

Айни замонда, мавжуд конституциявий ҳокимиятни таъминлаш билан ағдаришни мақсад қилиб олган партия ва ҳаракатлар, шунини аниқ айтишимиз керак, тақиқлаб қўйилиши керак. Республика чегаралари дахлсизлиги ва хавфсизлигига қарши курашувчи, фашизм, ирқчилик, зўравонлик, миллий ва диний низооларни тарғиб этувчи, демократик эркинликлар ва халқ маънавияти асосларига тажовуз этувчи ҳар қандай партия ва жамоат ҳаракатлари қонунга хилоф деб эълон қилиниши шарт.

Икки оғиз кўшимча қилиб шунини айтмоқчиманки, мен бир нарсани тушунмаяпман, азиз дўстлар: мана, баъзи кўшниларимизда, собиқ СССР республикаларида бўлган воқеалар айрим бир "дохий"ларимизга, "шоввоз"ларимизга жуда ёқимли кўринади. Тожикистон, Озарбайжон, Гуржистон воқеалари буларга жуда маъқул. Нима эмиш, қонуний тарзда халқ томонидан сайланган Олий Кенгаш таркибига, депутатларга ишончсизлик билдириб, уларни майдондан суриб, истеъфога чиқишларини талаб қилиш керак эмиш. Мана, Тожикистонни олиб кўрайлик. Майдонга бир тўда одамлар автоматларни кўтариб чиқиб, "Олий Кенгаш истеъфога чиқсин!", "Халқ ноиблари истеъфо берсин!" деган шиорлар билан, бир-бирини ўлдириб, тазйиқ остида янги ҳокимиятни, ҳукуматни тузишди. Бу нима — демократик йўлми? Қурол билан халқ сайлаган Олий Кенгашни тарқатиб юбориб, уларга тазйиқ билдириб, уларни кўрқитиб, керак бўлса жонига қасд қилиш орқали ўз ҳокимиятини ўрнатиш — асло демократия йўли эмас. Биз

бунга ҳеч қачон рози бўлмаймиз! Ҳеч қачон! Ва бунга йўл ҳам қўймаймиз!

Бизнинг баъзи жамоат ҳаракатларимиз Конституция йўлига итоат қиламиз, демократия йўлини тутамиз, деган шартлар билан рўйхатдан ўтди. Конституция кўзда тутган ҳуқуқларни олишди. Уларга майдонларга чиқиб бақиршига рухсат тегмагани ёқмайди. Биз бу нарсаларнинг оқибати не бўлишини бошимиздан ўтказдик-ку! Тожикистон воқеаси етарли эмасми?! Қанча одамлар, йигитлар нобуд бўлиб кетяпти, қанча аёллар бева қоляпти! Нима бўлаётганини англаш ҳам керакми, ахир?!

Бизнинг "доҳий"ларимиз ўша ерга одам юбориб, уларнинг тажрибасини ўрганиб, ҳатто ўзбек халқи номидан, Ўзбекистон номидан чиқиб интервьюлар бериб, уларни қўллаб-қувватлаб айтадиган гапларини биз ҳеч қачон қабул қила олмаймиз.

Азиз дўстлар!

Олдимизда оғир муаммо бўлиб турган иқтисод тўғрисида. Айрим биродарларимиз Ўзбекистон ҳукуматининг аниқ иқтисодий программаси йўқ, деган даъволар билан чиқмоқдалар. Уларга ҳисобот бериш шарт эмас. Чунки улар кечагина бошқача сайраётган эдилар. Аммо фуқароларни бугунги оғир аҳволдан олиб чиқиш учун қилаётган саъй-ҳаракатларимиздан хабардор этиш зарур.

Умуман, узоқ йилларга мўлжалланган программаларга сал шубҳа билан қараш керак. Ёдингизда бўлса, бир вақтлар 2000 йилга бориб ҳамма алоҳида уй-жойга эга бўлади, деб жар солинди. Бунинг қуруқ хомхаёл эканлиги икки-уч йилдаёқ аён бўлиб қолди.

"Озиқ-овқат программаси" деган гаплар чиқди. Оқибати шу бўлдики, дўкон пештахталари бўшаб қолди.

Бу хил ҳавойи дастурларнинг тагида "мендан кетгунча — эгасига етгунча" деган нарса ётибди. Эртагача ким бору ким йўқ. Бугун мен шу баланд курсида ўтирибман, халқни авраб турай, эртага — худо пошшо, деганидай бир гап.

Биз шу залда Ўзбекистонни иқтисодий тангликдан олиб чиқиш йўллари муҳокама этиб, янги дастурни тасдиқлаган эдик. У пайтда СССР деган давлат бор эди, нимакини бўлса, СССРнинг борлиги, ўша пайтда мавжуд бўлган

ўзаро иқтисодий алоқалар ҳисобга олинган ҳолда режа-даштирилган эди.

Бугун СССР йўқ. Унинг ўрнига навқирон миллий давлатлар дунёга келди. Афсуски, ўша пайтда тузилган дастурни икки қўллаб тасдиқлаган айрим биродарларимиз, бугун Каримовнинг аниқ дастури йўқ, деб жар солишдан уялишмаяпти. Менинг жавобим битта: Ўзбекистоннинг ўз дастури бор!

Биз тузаётган янги дастурнинг эскиларидан фарқи нимада?

Биринчидан, унда Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўлиқ ақс этган. Иккинчидан, бу дастур хомхаёл гаплардан иборат эмас, балки жамият тараққиётининг устувор йўналишлари хусусида.

Хўш, бу устувор йўналишлар нималардан иборат?

1. Биз ўзимизнинг иқтисодий сиёсатимизда деҳқончиликка ва умуман қишлоқ ҳаётига етакчи тармоқ сифатида қараямиз. Бунинг сабабларини ҳам айтиб ўтдим. Аммо яна таъкидлаш керак: халқимизнинг асосий қисми қишлоқда яшайди.

Қишлоқ аҳолисининг турмуш даражаси шаҳарга нисбатан паст экани ҳеч кимга сир эмас. Барчани тўйдириб, барчани кийдириб келаётган инсонлар, адолат юзасидан, тўқроқ ва тўкинроқ яшашлари керак эмасми?

Қишлоқ хўжалигини тезроқ оёққа тургазиш учун, энг аввало, деҳқон (фермер) хўжаликлари сонини кескин кўпайтириш зарур. Шу мақсадда махсус Фармон ҳам чиқарилди.

Бугунги кунда Ўзбекистонда 10 мингдан кўпроқ фермер хўжалиги бор. Уларга тахминан 90 минг гектар ер ажратилди.

Фермерлар ҳақидаги Фармоннинг бажарилишини Давлат назорат комитети мунтазам равишда текшириб турибди. Республика Деҳқончилик-саноат банкига деҳқонларга мол сотиб олиш учун 50 минг сўмга қадар нақд пул бериш топширилди.

Қишлоқ хўжалиги ходимларининг маошлари ҳақида. Аҳволни тушуниш керак. Бюджет ўзи учма-уч бўлиб турибди. Медицина, маориф, фан ва бошқа соҳалар борки, улар мана шу камбағал бюджет ҳисобига кун кўрадилар.

Имкони бўлса эди, биз Ўзбекистоннинг меҳнаткаш инсонлари устидан зар сочган бўлардик.

Насиб этса, бу масала ижобий ҳал қилинади ва ҳал этиляпти ҳам. Мана, бугунги кунда пахтанинг, пилланинг, полиз, мева ва сабзавотнинг харид нархини оширдик. Деҳқонлар даромад ва қўшимча қиймат солиғидан озод бўлдилар. Биргина шу солиқдан озод бўлиш ҳисобига деҳқонларнинг чўнтагида 23 миллиард сўм қолади. Қишлоқ хўжалиги соҳасида банд бўлган кишиларнинг ўртача ойлик маошини 2 минг сўмга етказиш мақсад қилиб қўйилди ва ҳозир шунга етиб келяпмиз.

Бу йил пахтанинг 15 фоизини деҳқонлар ўзлари сотишлари мумкин. Турган гапки, режадан ташқари етиштирилган барча ҳосил ҳам келишилган нархларда сотилади.

Пилланинг 15 дан 25 фоизгача бўлган қисми келишилган нархларда сотилади. Бундан деҳқонлар қўшимча 320 миллион сўм фойда кўрадилар.

Ғалланинг харид нархи ошгани ғаллакорларга тахминан 3 миллиард сўм фойда келтиради. Сабзавот ва меванинг 50 фоизи деҳқонлар ихтиёрида қолади. Улар ҳосилнинг нақ ярмини келишилган нархда сотадилар.

Бугунги шароитда давлат харид нархларини бошқариб туришдан воз кечолмайди. Лекин, шу билан бир қаторда, давлат деҳқончилик маҳсулотлари билан sanoat маҳсулотлари ўртасида мувозанатни сақлашни таъминлайди. Қишлоқ аҳли ўз маҳсулотларини 74 йил мобайнида сувтекинга сотиб, ўзи ниҳоят даражада қашшоқ бўлиб қолди. Бу ҳолга ортиқ чидаб бўлмайди.

Мен шахсан ўз фикримни баён этиб шундай демоқчиман: ҳар қанча қийин бўлишига қарамай, бюджетга қарамай, харид нархларини қишлоқ аҳолиси манфаатини кўзлаб кўпайтиришимиз керак. Агар биз халққа ёрдам бермоқчи бўлсак, харид нархини оширишимиз керак. Бу сиёсатни бошқа мамлакатларда ҳам кўриб чиқдик. Малайзияда ҳам, Индонезияда ҳам қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қимматроқ сотиб олиб, кейин аҳолига сотаётганда бюджет ҳисобидан харажатларни қоплар экан. Бюджетдан бўлса ҳам харид нархларини кўпайтириш, бу — ривожланган мамлакатларнинг сиёсатидир. Шундай қилмасак, шаҳар билан қишлоқ ўртасидаги тафовутни йўқотиб бўлмайди. Шунинг учун мана шу катта минбардан

туриб мен ваъда бераман: қишлоқ аҳолиси, хўжалик аъзосига нисбатан нарх сиёсатини тўғри юритамиз.

Баҳоларни бошқариб турмасдан Ўзбекистон шароитида бозор муносабатларига ўтиш қийин. Деҳқончилик соҳаси билан sanoat ўртасидаги тенглик маълум даражада таъмин этилса, эркин нархларга ўтиш мумкин бўлади.

2. Рубль амал қиладиган шароитда яшар эканмиз, истеъмол бозорини ҳимоя этмасдан бўлмайди. Нима учун "рубль" деган ибора бизнинг тилимизда пайдо бўлди? Рубль дегани, ҳозир бу асосан Россиянинг пули бўлаяпти. Эртага биз янги пулга ўтсак, унинг номи "сўм" бўлади. Буни сизга аниқ айтишим керак. Шунинг учун рубль билан сўмнинг фарқини билиб олишимиз керак. Бизда жудаям арзончилик деб айтсак, хато бўлади. Аммо бозорларимиздаги нархни бошқа юртлар билан солиштирсак, бизлаги нарх уларнинг олдида ҳолва бўлиб қолади.

Ўзимизда бўлган маҳсулотларни ташқарига олиб чиқиб кетмасликлари учун купон ва талон системасини жорий қилдик ва халқимиз бундан рози бўлди.

Бугун бу нарсани танқид қилувчилар ҳам кўп. Лекин, азиз дўстлар, худди шу чоралар туфайли ўтган йилги оғир қиш ва бу йилнинг баҳоридан нисбатан осон чиққанимизни ҳам унутмаслик керак.

Чекланган нархлар бюджетга анча қимматга тушди. Аммо, биз аҳоли манфаатларини олий мақсад деб билдик, гарчи четга чиқиб кетиш хавфи бўлса-да, энг керакли озиқ-овқат маҳсулотларини арзон баҳода сотдик.

Моддий бойликларни олиб келиш ва чиқаришни назорат этилган бош инспекция тузилгани ҳам маъқул бўлади. Бир нарсага эътибор беринглари: ўзининг 7 ойлик фаолияти даврида 500 миллион сўмлик маҳсулот, энг керакли маҳсулотларни ва буюмларни ушлаб қолди, халқимизга, ўз минтақамизга қайтарди.

Баъзи одамлар чиқаяпти: жуда қийин бўлаяпти, ўртоқ Президент. Бу инспекция бизни қақшатиб қўйди, деган гапларни жуда кўп эшитамиз. Лекин бир нарсани тўғри тушунишлар: оддий одамга, оддий деҳқонга бу иш фойдали бўлди. Ҳар хил олди-сотди билан шугулланувчи чайқовчиларга эса зарар, қаттиқ бир зарба бўлди. Одамлар бизни тўғри тушунапти. Нега деганимизда, мана Қозғистонни олинг, Қирғизистонни олинг. Албатта, улар-

ни биз танқид қила олмаймиз, уларнинг ўз ҳуқуқи бор. Лекин Бешкекда 1 кг ун — 17 сўмга чиққани, 1 буханка нон — 9 — 10 сўмгача чиққани рост. Ҳозир ўртада чегара йўқ.

Яқинда зилзила бўлганда, Андижонга халқимиздан, фуқаролардан ҳол-аҳвол сўраб бордик.

600—700 нафар одам келди. Бизнинг одамлар анча чидамли. Бошига шунча оғир кунлар тушганда ҳам руҳи баланд. Шунинг учун уларга минг раҳмат. Шундай пайтда улар ажойиб фазилатларини кўрсатади. Лекин бир нарсадан мен жуда афсусландим. Бизга жон қўшни бўлган Қирғизистон ҳудудида яшайдиган фуқаролар мени ўраб олиб: "Бу нима деган гап. Сиз Президент бўла туриб, бу ерга келибсиз. Бизга Госстрах инспектори ҳам келгани йўқ" деяпти. Бошқа сиёсий гапларни гапирмайман. Лекин у ёқда ҳам, бу ёқда ҳам ўзбеклар. Уларни ҳеч қачон ажратиб бўлмайди.

Энди яна "рубль" масаласи. Бизнинг ўз валютамыз бўладими ёки йўқми деган саволни кўп эшитамиз. Ҳаммангизга маълум: пул зарб этадиган дастгоҳ Россияда. Мен илгари ҳам МДХда тенглик бўлмоғи учун пул дастгоҳи ва банк системаси ҳаммага бирдек қарашни керак, деб айтган эдим. Нега деганда: нима учун кадр-сизланган рублни ҳам тилаб, тиз чўкиб сўрашимиз керак? Бу қанақа мустақил давлат?! Шу нуқтаи назардан қараганда, агар бизларнинг таклифларимиз ўтмаса, инobatга олинмаса ўз валютамыз зарб этишимиз шарт, деб ҳисоблайман.

Умуман олганда, миллий валюта давлат мустақиллигининг асосий белгиси ҳисобланади.

Маълумки, Латвия ва Эстония ўз валютасини чиқарди. Литва ўз пулини чиқариш арафасида. Украина ва Беларусда миллий валюта ўрнини босадиган купонлар тизими жорий этилди. Аҳвол шу тарзда қолаверар экан, Ўзбекистонга кадрсизланган миллиардлаб рубль кириб келиш хавфи бор.

Яна бир сабаб шуки, бугунги кунда кишиларга маош тўлаш учун нақд пул етишмаяпти. Шу масалада ҳам биз анча заиф бўлиб турибмиз. Шуларни ҳисобга олсак, миллий валютани чиқариш шарт бўлиб қолмоқда. Биз бу борада анча-мунча тайёргарлик қилиб қўйганмиз.

Лекин асосий қийинчилигимиз шуки, пул чиқариш, қоғоз чиқариш қийин нарса эмас. Лекин унинг қиймати ва қадрини таъмин этиш керак. Бу пул эртага муомалага киритилса, биз унинг қадрини, харид кучини таъминлашимиз зарур. Акс ҳолда уни чиқаришнинг ҳождати йўқ.

Дунё валютасига, долларми, марками — сўмнинг уларга нисбатан курсини аниқламасдан туриб, биз ўз сўмимизни чиқарсак, улар эртага қуруқ қоғозга айланиб қолади. Ҳали биз жуда кўп муаммоларни ҳал этишимиз керак бўлади. Авваламбор, агар янги пул чиқса, унинг тагида етарли сармоя бўлиши керак. Пул чиқса-ю, мол бўлмаса, у пулни нима қиламиз? Деворларга ёпиштириб қўямизми? Шуларни ҳам ўйлашимиз керак.

Иккинчидан, пулнинг олтинга алмашиш курсини ҳам белгилашимиз керак. Янги пулнинг кафолати бўлиши керак.

Бундан ташқари, сўм билан рублнинг муносабати қандай бўлади? Эртага агар биз Россияга бориб сўмга ҳеч нарса ололмасак нима бўлади? Ана шуларни ҳам ҳисобга олишимиз керак. Лекин бизни пул чиқаришимизга мажбур қилишлари мумкин. Эртага рубль деган нарса Москвада кўплаб босилиб, бизнинг минтақага келса, магазинларда нима қолади? Вазият шундай оғирлашиб қолса, янги пул чиқиши турган гап. Халқ ҳам шунга тайёргарлик кўриши керак. Агар кимки сандиқлардаги, ёстиқлардаги пулини олиб бориб омонат банкасига топширса — ютади.

3. Бозор инфраструктурасини шакллантириш, аввало, мавший ва бошқа турдаги хизмат кўрсатиш ҳамда савдо соҳасидан бошланиб, аста-секин банкларни, биржаларни, аудиторлик фирмалари, суғурта компанияларини ҳам қамраб олади.

Мулкчиликнинг барча шаклларига эрк берилади, шахсий ташаббус ва ишбилармонликка кенг йўл очилади. Айни замонда лоқайдлик, танбаллик каби иллатлар барҳам топади. Бир сўз билан айтганда, ишлаган одам хор бўлмайди.

Бугунги кунда биз кўриб турган кўпгина иқтисодий муносабатлар ҳақиқий бозордан ҳали анча йироқ. Мавжуд биржалар ва воситачилик ташкилотлари, тўғриси айтсак, кўпроқ арзон олиб, қимматга сотиш билан шугулланаёпти.

Тижоратнинг мақсади шу эмасми, деган савол туғилиши мумкин. Тўғри, фойдасиз тижорат бўлмайди. Аммо истёъмол бозори камбағал бўлса, тижорат дегани оддий чайқовчилик даражасида қолиб кетаверади.

Ҳақиқий бозор муносабатларига ўтилганда эса турли корхоналар, турли биржалар, сугурта идоралари, банклар ва бошқа идоралар орасида ҳақиқий рақобат вужудга келади. Қимки кўп ва арзон мол келтирса ва ким қанчалик тез ва арзон сотса, ўшанинг иши юришади. Негаки, ҳаракатсиз сармоя — ўлик сармоя. Капитал дегани, албатта, оборотда, муомалада бўлади. Соғлом рақобат ички бозорни мол билан бойитишда ва нархни арзонлаштиришда катта роль ўйнайди.

Мулкчиликнинг турли шакллари — ширкат мулки, давлат мулки, акционерлик мулки, шахсий мулк ҳамда бошқа шаклларнинг ривож топиши ҳам айни рақобатни кучайтириш ва халқ эҳтиёжларини тезроқ қондириш имконини беради.

4. Иқтисодни жонлантириш учун корхоналарни хусусийлаштириш ишига жиддий киришмоқ керак. Хусусийлаштириш, энг аввало, маиший хизмат ва савдо корхоналари, маҳаллий саноат корхоналаридан бошланади. Кейинчалик катта корхоналар ҳам акционерлик ва бошқа мулкчилик шаклига ўтказилади.

Бу ишдаги асосий вазифа маҳсулот ишлаб чиқарувчилар учун барча зарур шарт-шароитларни яратишдан иборат. Хусусийлаштириш маҳсулот ишлаб чиқарувчиларнинг эркинлигига қаратилиши лозим, уларнинг эркинлигини эса хусусий мулк таъминлайди.

Лекин айни пайтда хусусийлаштиришни қай тарзда амалга ошириш, ҳозирги вақтда давлат мол-мулки ҳисобланган бойликларни кимнинг қўлига топшириш ҳам асосий масаладир. Бу мулкни олган кишилар уни қандай тасарруф этадилар? Иқтисодий равнақ ва самарадорликни қандай таъминлайдилар? Энг муҳими эса улар халқимизнинг эҳтиёжларини қондирадиларми?

Хуллас, хусусийлаштириш маҳсулот ишлаб чиқаришда бошбоқдоқликка олиб бормаслиги учун зарур чора-тадбирлар мажмуини амалга ошириш лозим.

Шу сабабли ишбилармонларни, яъни давлат мулкини биз қўлига топширмоқчи бўлган кишиларни тайёрлаш,

улар жаҳон тажрибасини, минтақамизнинг ўзига ҳос хусусиятларини яхши билишлари хусусийлаштириш чоғида рўёбга чиқарилиши лозим бўлган кафолатлардир.

Бозор инфраструктурасини барпо этиш ва корхоналарнинг монополиясини тугатиш бу ишнинг муҳим шартларидан биридир. Айрим мулк эгалари фондларига эгалик қила бошлагач, рақобатчилар бўлмаганлиги туфайли нарх-наво-ни ошириш ҳисобига фойда ва даромадни кўпайтиришларига йўл қўйиш мумкин эмас.

Шу сабабли, давлат мол-мулкни хусусийлаштирар экан, зарур шарт-шароитларни ва ишончли негизни барпо этмай туриб хусусийлаштиришни ўйламай-нетмай тезлаштириш нималарга олиб бориши мумкинлигини яққол тасаввур этмоғи керак.

5. Иқтисодни тўғри йўлга солиш учун ишлаб чиқарувчининг истёъмолчига нисбатан зўравонлигини тугатиш керак. Бунда корхоналар монополизмига қарши чоралар белгиланмаса бўлмайди. Фақат шу чораларгина боя айтилган эркин рақобат шарт-шароитларини яратади.

Маълумки, бизда яқинга қадар соҳа вазирликлари маҳсулотларга ягона ҳоким эди. Эндиликда вазирликлар тугатилиб, уларнинг ўрнига концернлар ва уюшмалар тузилмоқда. Натижада давлатнинг хўжалик ишларига бевосита аралашуви камаяди. Корхона ва ташкилотларнинг эркинлик даражаси кенгайди. Айбга қўшмайсизлар, мана шу залда ўтирган баъзи бир ҳокимларга қарата айтмоқчиман: бизларнинг келажагимиз шундаки, ишлаб чиқарувчи корхоналар, халққа хизмат қилувчи хўжаликлар, бизларни боқадиган, маҳсулот чиқарадиган хўжаликлар эркинлик олиши керак. Мен шу гапни кўп жойда айтдим. Лекин ҳаммамиз ҳам эски тузумдан чиққанмиз. Онгимизда бир ақида чуқур ўрнашиб қолганки, агар ҳоким қўшилмаса, ҳоким бориб туртмаса, гўё иш юришмайди. Бундай қиласан, ундай қиласан, деб кўрсатиб турмасак гўё бўлмайдигандай. Мана шундай ишлардан, майда ҳомийчиликдан ўзимизни тийишимиз керак. Ҳокимларнинг иши Қонунни жойига қўйиш. Ҳокимларнинг иши тартибни сақлаш, солиқ сиёсатини жойига қўйиш. Агарки хўжаликларга иқтисодий эркинлик берсак, билиб қўйинглр, бир йил, жуда кўп бўлса, икки йилда гуллаб-яшнайдим бизнинг Ватанамиз.

Бизнинг ҳозирги тузумимизда битта ишчига иккита назоратчи ўтирибди. Иккитаси ишлайди, учтаси назорат қилади. Қўрқитади, пўписа қилади. Бундай сарқит услубни тезроқ йўқ қилиш керак. Билиб қўйинглар, одамларнинг сиёсий савияси ўсган. Бизлар ўйлаймизки, гўё оддий халқ бизнинг кўрсатмамиз билан юрибди деб. Йўқ, оддий халқ кўп нарсани билади. Оддий колхозчи, оддий деҳқон бизлардан кўпроқ нарсаларни англайди. Ким адолатли сиёсатни олиб бораёпти, ким ўзининг шахсий манфаатини четга суриб қўйган, ким ўзининг мансабини, шахсий манфаатини ўйлаёпти — халқ буни яхши билади.

Яна такрор айтаман: одамларга, хўжаликларга иқтисодий эркинлик бериш керак. Иқтисодий эркинлик дёри-мизда тезроқ қарор топсин!

Бозор муносабатларига ўтиш — кўр-кўрона мақсад эмас, балки иқтисодни ўнглаш, жамиятни янгилаш йўли. Демократик давлат қурмоқчи эканмиз, энг аввал, ижтимоий адолат принципларига содиқ бўлиб қолишимиз керак. Агар бозор стим-ссирларнинг, қариялар ва камбағал-ночор одамларнинг кўз ёши эвазига қуриладиган бўлса, бунақа бозорнинг уйи куйсин.

Юксак маънавий бурчлар кеча ёки бугун ўйлаб топилган эмас. Улар инсониятнинг минг йиллик тарихи, ота-болаларимизнинг неча-неча авлодлари тажрибаси давомида юзага келган.

Бозор иқтисодиёти деб инсон маънавиятини унутиш гуноҳ бўлади. Нуқул пул ва фойда кетидан қувсак-да, аммо одамларимиз руҳан қашшоқ бўлиб қолишса — бундай жамиятнинг ҳеч кимга кераги йўқ.

Ўзбекистон мустақиллик сари йўл олар экан, дастлабки кунларданоқ ўтмиш маданияти ва кадриятларини тиклаш, ноҳақ жабрланган инсонларнинг муборак номларини юзага чиқариш, миллий онгни ўстириш каби вазифаларни ўз олдимизга олий мақсад қилиб қўйдик.

Динга, диний ташкилотларга кенг йўл очиб берилди. Буюк ҳажга илгари нари борса беш-олти киши борарди. Энди ҳар йили минглаб одамлар муқаддас жойларга эмин-эркин зиёратга боришапти.

Дин одамзодни ҳеч қачон ёмон йўлга бошламайди. Дин бу дунёнинг ўткинчи эканини, охиратни эслатиб туради, одам боласини ҳушёр бўлишга, ҳаром йўллардан

узоқ юришга, яхши бўлишга, яхши из қолдиришга ундаб туради.

Биз динга бундан кейин ҳам барча шарт-шароитларни яратиб берамиз. Диний расм-русумларга, байрамларга, диний тарбия ва таълимга доимо жиддий эътибор берилади.

Айни замонда биз дин пешволарига, ўзимизга ўхшаган мусулмон биродарларимизга бир нарсани такрор ва такрор ўқтирмоқчимиз: дин ўз йўли билан, давлат ўз йўли билан. Диний партиялар тузиб, ҳокимият таллашиб юришлар худога ҳам ёқмайди. Исломи дини инсонларни камтарликка, камсуқумликка ундайди. Мусулмон фарзанди кечиримли бўлади. Мусулмон фарзанди бировни кофир, бировни художўй деб тоифаларга ажратмайди... Сабаби, бандасининг устидан бандаси эмас, Худонинг ўзи ҳукм чиқаради. Шундай экан, бир-биримизни беҳуда айблаб, мен мусулмон, сен кофир, деб таллашиб юришлар бизга тўғри келмайди.

Ҳамма аҳил, ҳамма покиза бўлиб яшасин. Кимнинг фазилати қанча, кимнинг гуноҳи қанча эканини Яратганнинг ўзи ажрим қилиб беради у дунёда.

Дин пешволарига яна бир илтимосимиз бор. Уламолар сафига турли бақироқлар, кунни кеча партбилетни кўтариб *райкомга югурган, бугун саллани қийишқ ўраб мачитга йўрғалаган* бобурд кимсалар адашиб кириб қолмасин. Яхши одам ҳар кунни эътиқодини алмаштирмайди. Эътиқод ва иймон бир либос эмаски, бугун бунисини ечиб ташлаб, эртага янгисини кийсанг.

Азиз ватандошлар!

Қайси жамиятда маънавий бойликлар қадрли экан, ўша жамият аъзолари ижтимоий тарафдан кўпроқ қафолатга эга бўлади. Биз кейинги пайтларда кўпроқ иқтисод ҳақида баҳслашиб, маданиятни, адабиёт ва санъатни унутиб қўймадикми, деган таъналар ҳам эшитилмоқда. Йўқ, биз маданият аҳлини унутганимиз йўқ. Уларга ҳам қўлдан келганича ёрдам қиляпмиз. Аммо булар ҳали оз эканини яхши биламиз.

Медицина соҳасида, таълим-тарбия соҳасида ишлаётган инсонларни озгина рағбатлантиришга эришдик. Аммо, такрор айтаман, булар ҳали кам. Бугун яқин ўтмишни сурункасига қоралаб гапириш расм бўлиб қолди, лекин ўтмишда

таркиб топган айрим ижтимоий кафолат шакллари ҳам борки, булардан воз кечиб бўлмайди.

Фан, маориф, медицина соҳалари ҳақида гапирар эканмиз, уларда эришган ютуқларимизни ҳам эслаш жоиз деб ўйлайман. Бизда ташкил топган маориф ва фан тизими, гапнинг рости, бозор иқтисодига неча ўн йиллаб олдин ўтган мамлакатларда ҳам йўқ. Булар — бизнинг бахтимиз, бойлигимиз. Мақсад — барпо этилган мукамал тизимни йўқотмаслик, уни миллий мустақиллик асосида қайтадан ташкил этиш ва янги миллий мазмун билан бойитишдир.

Азиз дўстлар!

Сизларни халқ сайлаган. Сизлар бу ерда халқнинг хоши ва истаklarини, халқ иродасини ифода этасизлар.

Депутатлар ҳар гал бу муҳташам залга йиғилган пайтда халқимиз биздан яхшилик ва энгиллик кутади. "Ишониб сайлаган депутатлар ва Президентимиз бугунги иқтисодий танглик пайтида бирор янгилик қиладиларми, турмушимиз оз бўлса-да ўзгарадими", деб умидвор бўладилар.

Бу йил нон ва бошқа егулик ҳақида ташвишланмасак ҳам бўлади. Энди кўпроқ иқтисодий тараққиётнинг долзарб мавзулари хусусида гапириш фурсати етди.

Республикада сиёсий-ижтимоий аҳвол барқарор бўлиб тургани сабабли, бизлар чет давлатлар билан, хорижий банклар, халқаро иқтисодий ва молиявий ташкилотлар билан ҳамкорлик қилишга, алоқаларни янги босқичга кўтаришга муваффақ бўлдик.

Қардош Туркия Жумҳурияти бизга 595 миллион доллар кредит ажратди. Бу пулга бир неча миллион тонна бугдой, кўп миқдорда шакар, дори-дармон, медицина асбоб-ускуналари сотиб олинмоқда. Кредитнинг бир қисми инвестиция шаклида ишлатилади. 595 миллион доллар, бу — ҳал этилган ва ишга тушган маблағ. Ундан ташқари, Туркия бизга яна 1 миллиард доллардан кўпроқ кредит ажратмоқчи.

Испания 1 миллиард доллар, Англия 700 миллион доллар, Германия 500 миллион доллар кредит ажратди. Мен яна кўплаб мисол келтиришим мумкин. Аммо унинг ҳожати йўқ. Лекин мен бир нарсани айтмоқчиман. Биз чет элдан кредит олиш муаммосини ҳал қилиб олдик. Энг муҳими хусусий банклардан кредит олишга ҳаракат қилишимиз керак. Чунки улар сиёсий шартлар қўймайди.

Азиз дўстлар!

Сармоя оламида бировнинг юзи ёки кўзи яхши деб қарз бериш расм эмас, бунинг сизлар тушунасизлар. Чет эл кредиторлари Ўзбекистонга ишонса бўладиган, пайти келганда қарзни тўлашга қодир бўлган кучли шерик деб қарамоқдалар.

Иқтисодимиз оғир бўлиб турган пайтларда бу кредитлар бизга сув билан ҳавадек зарур. Иншооллоҳ, ажратилган қарз халқимизни керакли моллар, егулик, дори-дармонлар харид қилиб, қолган катта қисмига энг илғор технологиялар келтирамиз.

Ўзбекистоннинг кредит олишга ва уни ўз вақтида тўлашга қурби етади. Ўзбекистонда ур-йиқитлар йўқ, фуқаролар ўзаро муросада яшамоқдалар. Бу ҳол, кўриб турибсизки, чет эллар билан иқтисодий ҳамкорлик қилишга жуда яхши кафолат бўлиб хизмат қилмоқда.

Бир нарсани биз ҳеч қачон унутмаслигимиз керак. Ким қўлидаги миллиардлаб пулларни нотинч ерга сочгиси келади? Ҳозирги тинчлик, барқарорлик — энг катта бойлигимиз. Бунинг минг марта такрорлашга тайёрман. Халқимиздан илтимос қилмоқчиман: мана шу бойликни қўлдан берманг. Ушанда бу юртга ҳамма нарса келади.

Агар тинч ва осойишта меҳнат қилсак, мавжуд бойликларимиздан оқилона фойдалансак, шубҳа йўқки, Ўзбекистон тез орада тангликдан чиқиб олади.

Бунинг асосий гарови — ички сиёсий барқарорлик ва халқимизнинг меҳнатсеварлигидир.

Муҳтарам халқ депутатлари!

Хабарингиз бор, яқинда Шароф Рашидов таваллудининг 75 йиллигини нишонлаш ҳақида қарор чиқди.

Бундан мақсад нима?

Авваламбор, бу улуғ зотнинг ўттиз йилдан кўпроқ Ўзбекистонимизга, халқимизга қилган хизматини улуғлаш, номини авлодлар учун тиклашдир. "Ўзбек иши", "Пахта иши" деган бўҳтонлар билан халқимизнинг пок номига доғ туширган, элни, мамлакатни ҳақорат қилган, "ўғрилар", "порахўрлар" деган айбларни бутунлай фош қилиб, адолатни бугунги ва келажак ҳаёт учун тиклаш, тарихда сақлаш;

Иккинчидан, ўз яқинларини, халқини, мамлакатини сотган ялоқхўрларга тўғри баҳо бериш;

Учинчидан, бугун мустақилликка эришган пайтимизда ўз халқимизни, Ватанимизни бетоғалар ҳукмига ташлаб қўймаймиз, одамларимизнинг тақдири оқибатига ўзимиз жавобгармиз, деган ҳақиқатни янада яхшироқ англаш;

Тўртинчидан, ўша оғир қатағон йилларида ҳам қаддини букмаган, муттаҳам тухматчиларга бош эгмаган, ўзининг ва халқининг шаънини қаттиқ туриб ҳимоя этган кишиларга миннатдорлик билдириш.

Шароф Рашидов ўз даврининг фарзанди эди. Уни фа-ришта эди деб кўкларга кўтариш адолатдан бўлмас. Лекин даънатлаб, ер билан битта қилиб юбориш ҳам мусулмончиликдан эмас. Тинч ётган гўридан олиб, руҳини чирқиратган нобақорларнинг айбу хатоларини тузатиб, энди шу инсоннинг ҳурматини жойига қўяйлик.

Бу дунёда адолат борлигига ёшларимизни ишонтирайлик.

Шу билан бир қаторда бу тадбирлар Шароф Рашидовнинг шахсига сизинишга айланиб кетмасин. Баъзилар Рашидовнинг оқланган номидан ўзларининг шахсий ва сиёсий мақсадларида фойдаланишлари ҳам йўл қўймаслик керак. Юбилей тадбирлари ортиқча шов-шувсиз, раҳматли Шароф аканинг ўзига ўхшаш камтарона ўтгани маъқул.

Ўтмишда яшаган инсонларнинг ҳурматини бажо этар эканмиз, бугунги кунда яшаб, мустақиллигимиз учун, халқимизнинг фаровон ҳаёти учун курашиб келаётган фидойи инсонларимизни асло унутмаслигимиз керак. Бугунги кунда Ўзбекистон келажагини яратётган серғайрат ёшларимизни бошимизга кўтаришимиз лозим. Ватан учун жонини жабборга бериб ишлайдиган фидойи кишиларсиз Ўзбекистон келажагини тасаввур этиб бўлмайди. Улар деҳқонлар орасида ҳам, ишчилар орасида ҳам, зиёлилар орасида ҳам жуда кўплаб учрайди. Бундай инсонлар бақир-чақир, қуруқ даъватлар билан эмас, балки ҳақиқий бунёдкорлик билан машғул.

Янги тарихимиз ижодкорларини ҳар қанча дуо қилсак, уларнинг номларини ҳар қанча улугласак арзийди.

Сўзимнинг якунида мустақиллик йўлидаги кураш ва меҳнатингиз учун сиз, халқ вакилларига, сизларнинг тим-солингизда бутун Ўзбекистон халқига самимий миннатдор-

лик билдираман. Ўзбекистон келажаги ва равнақи йўлида барча ишларимизга Худо ўзи мададкор бўлсин.

* * *

Ҳурматли депутат ўртоқлар!

Эрталаб Олий Кенгаш Раиси Ш. Йўлдошев Сизларга ахборот берган бўлиши керак. Бугун биз Андижонга боришимизга тўғри келди. Кечаги тилга олинган Жаҳубий Корейнинг ДЭУ компанияси бошлиғи — жаноб Ким У Жун ваъдасидан бир кун олдин юртимизга ташриф буюрди.

У кишининг тезкорлигидан мамнун бўлиб, биргалашиб бориб кўрамиз, қайси муаммо туғилса, ҳаммасини ўша жойда келишиб оламиз, деган мақсадда эрталаб Андижонга бориб, мана, ҳозир қайтдик.

Андижон шаҳрини, Асакадаги заводни кўрдик. Ҳаммангизга маълум, у ерда йилига 60 минг трактор прицепларини чиқаришга мўлжалланган завод қурилган эди. Лекин тўрт-беш йилдан бери бу иш хуржун бўлиб ётибди. Ҳозиргача аниқ буюртмалар бўлмастан, қурилган корхона охиригача стазилмасдан, ҳозир мана шу катта завод жуда оғир иқтисодий аҳволга тушган. Ишчиларнинг ҳам тайин юмуши йўқ. Жаноб Ким У Жун заводни кўрди. Ўзи билан 4—5 та ёрдамчиларни ҳам олиб борди.

Меҳмонлар асакалик одамлар билан учрашди. Заводнинг билимдон директори, ёш-ёш ўзбек муҳандис йигитларини уларда жуда яхши таассурот қолдирди.

Жаноб Ким У Жун, менга Андижон жуда ёқди, деб айтди. Иқлими жуда бизга маъқул. Бунақа иқлим бизга анча маблағларни, харажатни тежаш учун имкон беради, деган хулоса чиқарди. Жаноб Ким У Жун таърифга муҳтож эмас — ишбилармонлик соҳасида дунёга машҳур, Нобель мукофотини олган инсон. Унинг Ўзбекистон тўғрисида, Андижон тўғрисида айтган гаплари менга шахсан жуда ёқди. Ўзимча, биз тўғри йўлда кетаяпмиз, мана шунақа ҳамрови кенг компаниянинг бошлиқлари бизга келиб юртимизни минг марта эшитганидан кўра бир марта ўз кўзи билан кўргани яхши, деб ўйладим. Аслида ҳам шу. Чет эллик ишбилармонлар Ўзбекистон ҳақида Москва матбуоти орқали бўхтон гапларни эшитмасдан, ўзи келиб кўргани маъқул. Жаноб Ким У Жуннинг бутун дунёда

корхоналари бор. Бу корхоналарда тахминан 120 минг одам ишлайди. Сеул олимпиадасидаги талай иншоотларни шу кишининг компанияси қурган. Шундай тадбиркор инсоннинг Ўзбекистонга келгани кўп яхши иш бўлди. Унга Ўзбекистон халқи, хусусан, Андижонда, Асакада пешвоз олган инсонлар жуда ёқди. Дунёда энг тинч жой экан, деб таърифлади бу жойларни.

Цехларни кўриб, эски технологияга мосланган экан, лекин бизлар бу цехларни бошқатдан янги ускуналарга мослаб ўзгартириб оламиз, ҳаммасини жой-жойига қўямиз, дея ваъда берди.

Телевидениедан борган мухбир: "Қачон бу завод маҳсулот беради?" — деган саволни берди. Жаноб Ким У Жун, агар ишни ўз вақтида бошласак, 1993 йилнинг декабрида биринчи машина чиқади, деб айтди. Ана сизга ишбилармон одамнинг сўзи! Бизга сал афсона бўлиб туюлади, лекин машинасозликни бугун бошлаб, айтилик бир ярим йилдан кейин биринчи машина чиқарсак — қандай ажойиб иш бўлади! Мен азиз меҳмонимизга ҳазиллашиб, кеча сизни жуда осмонга кўтариб таърифладим, энди бутун Ўзбекистон Сизни танийди, деб айтдим. У киши, энди менинг масъулиятимни ошириб қўйибсиз, деб кулди. Мен эса, ҳозир қайтаман ва яна бир марта сизни мақтайман, дедим, насиб этса келаси йили янги машиналарни депутатларга олиб бориб кўрсатамиз! Улар чиқарадиган микроавтобусга етти одам сиғади. Енгил машинага 5 одам сиғади. Нархлари ҳозирча 3 ярим минг ва 4 ярим минг доллар туради. Учинчи машина деҳқонлар учун энг керакли юк машинаси. 2 тонна юкни бемалол кўтаради, жуда ихчам, кўриниши ҳам зўр, бортлари бемалол очилади, жуда қулай машина. Корея машиналарини таърифлашнинг ҳожати йўқ. Корейс халқини биласиз, улар жуда меҳнаткаш. Биз улар билан жуда аҳил яшаймиз. Ўзбекистонда 200 мингдан ортиқ корейс яшайди. Ҳамма билан ака-укадек бўлиб кетган.

Энди биргалашиб иш бошлашимиз керак. "Селхозмаш" концернининг бошлиғи бормилар? Қаямжон Холмирзаевич шу ердамилар? Икки-уч кун ичида шу икковини Жанубий Кореяга жўнатамиз. Ўз кўзлари билан кўриб келишади.

Ўзбекистон 100 миллион доллар ажратади. Корея ҳам 100 миллион доллар ажратади. Улар ўша ҳисобдан уску-

наларини, технологияларини олиб келади, жой-жойига қўяди. Ваъдасидан чиқса, иншоолло, 1993 йил декабрда биринчи машина чиқади.

Мана шунақа ишлар кўпроқ бўлиши керак, азиз дўстлар! Бизлар вақтимизни беҳуда йўқотмаслигимиз керак. Ҳар хил ваъдабозлик ва қуруқ бақириқ-чақириқлар билан шуғулланмасдан, одамларни, раҳбарларни ва сиёсатчиларни ҳам шу амалий ишлари бўйича баҳолашимиз керак.

Қуруқ ваъдалар, жиззакилик, сиёсий жавабалар пайти ўтди. Бугун халқимизга тинчлик ва осойишталик керак. Олдин қоринни тўйгазиб, ишнинг сарҳисобини қилиб, тўғри йўлни танлаб, бозор иқтисодиёти учун замин ҳозирлаб, ундан кейин сиёсий баҳслар билан шуғулланиш мумкин. Олдин ҳаммамиз бир бўлиб, бир тан-бир жон бўлиб, эртанги кун ҳаракатини қилайлик. Ишбилармонларнинг сонини кўпайтирайлик, ҳар қайси одамга муносиб қурол берайлик. Қурол дегани автомат эмас, пулемёт эмас, қурол дегани — иқтисодий билим. Аввало иқтисодни урганишимиз керак. Ишни ташкил қилишни ўрганишимиз керак. Буям — битта қурол.

Сиёсий ўйинларни четга суриб қўйиш зарур. Бизларга ина 2—3 йил керак.

Ҳозир миллатнинг, халқнинг талаби битта: ҳар хил сиёсий ўйинларни йиғиштириш лозим! Сиёсий бақириқлар-чақириқлар, турли шиорлар билан қорнимиз тўймайди, тўғри йўлни, ёруғ мақсадни кўра олмаймиз. Халқ олдида биринчи навбатда қилинган амалий ишлар билан ҳисобот берилади. Битта ариқ қазимасдан, битта девор тикламасдан, битта дарахт ўстирмасдан туриб ақл ўргатадиган одамларнинг сони кўпайиб кетаяпти. Бу нима деган гап узи? Кеча бир нарсани, ўтган гал бир нарсани эшитдим: "Юмалоқ стол" тузиш керак экан. Майли, бўлсин ўша "юмалоқ стол", лекин бизнинг рўпарамизга ўтирадиган шоввозлар борми? Майли, чиқсин, саволларни берсин. Хўш, Қаримов сиёсатининг қайси томони нотўғри? Қайси мисалада Қаримов ўз мансабини сунистеъмол қилаяпти? У халқ берган ишончни оқламадими? Қайси жойда хато қилди? Шахсий ҳаётидами? Ишидами? Сиёсатдами? Кеча мандатини ташлаб кетган депутат укамиз билан кўп марта суҳбатда бўлганман. Илтимос қилдимки, сизлар янги сиё-

сий партия вакилларисиз, мана, президент сайловида номзод бўлиб қатнашдингиз, партиянги аъзоларидан фидойи, жон куйдириб ишлайдиган одамларнинг жуда бўлмаса ўнтасининг рўйхатини беринг, биз шуларга ўзларига яраша вазифа, лавозим берайлик. Лекин биронта ҳам одамни нима учундир бергани, тавсия ҳам этгани йўқ.

Бугун "Известия"да кўрдингиз. Кеча кечқурун бўлган гапни бугун ёзиб чиқарибди. Бундан оддий бир хулоса: олдиндан келишилмаган бўлса, бугун эрталаб бу воқеалар газетада чиқадими?!

Тожикистон "тажриба"сини буюққа олиб келиш шунчалар зарурми? Қон тўкиш, одамларни бир-бирига гиж-гижлаш, миллатни бўлиб ташлаш кимга наф келтиради? Қон тўкиш билан, одамларни нобуд қилиш йўли билан мақсадга эришиш қачондан бери демократия бўлиб қолди? Хўш, ҳукумат тузмоқчи экансиз, ҳокимиятни эплайдиган одамларингиз борми? Қани вакилларингиз, кўрсатинг!

Бугун Андижонга бориб биттасидан сўрадим: — мана, сизларда ҳам шунақа норозилар бор экан, хўш, улар орасида амалий иш билан шуғулланадиган одамлар ҳам борми, йўқми? Ўшаларни биз ҳокимга муовин қилиб ёки бошқа бирор раҳбар қилиб тайинласак бўладими? Шунақа юракли одамлар бўлса, келиб айтсин. Бизлар ҳам бир кўрайлик, халқ кўрсин.

Бугун "Известия"нинг ёзишича, булар ҳукумат тузмоқчи бўлибдилар. Бу ҳукумат миллатни бирлаштирадиган ҳукумат бўлар эмиш! Нима, миллатимиз бўлиниб кетганими? Кимдан чиқибди бу сафсата гаплар? Гўё жойларда одамлар норози эмиш. Эртага портлаш юз берса, ҳозирги ҳокимият юртни идора эта олмас эмиш, оппозиция ҳам эплай олмас эмиш. Оппозиция нима дегани ўзи? 10—15 та бақариб-чақариб юрган одамларми?

Бугунги "Демо-о-кратия!", "демо-о-кратия!" деб бақираётганлар нима учун демократик усулларни эрдан чиқаряпти? Демократик йўл дегани — сайлов йўли билан ўз вакилларини мана шу залга ўтқазиб, адолат йўли билан иш юритиш, халқнинг иродасини холисона ифода этиш. Халқ вакиллари ўз халқи берган ваколатлари билан ҳукуматни тузади. Бу — демократик йўл.

Майдонга одамларни чақариб, қўлига қурол бериб, "истеъфо-истеъфо!" деб бақариш ҳеч қачон демократия саналмайди.

Ҳар қайси раҳбар мана шу жойда туриб ваъда берган экан, ваъдасини бажариши, агар заифлик қилса, ўз ўрнини бунатиши керак. Битта заиф раҳбар туфайли минг-минг одам, миллионлаб фуқаро зарар кўриши мумкин. Шунинг ҳам тўғри тушунайлик. Ҳамма жойда — хўжалиқ, туман, вилоят, республика поғоналарида ўз масъулиятини сезмаган, тўртта одамнинг бошини қовуштиролмаган кимсаларга нима учун минбарни бериш керак?

Умрида бирор амалий иш қилмаган одам бу ерга келиб ақл ўргатса, нега унга қулоқ солиш керак?

Азиз дўстлар! Бугун — энг масъулиятли давр.

Ўзбекистон учун, бугунги ва келажак авлод учун энг катта бойлик — элнинг тинчлиги ва осойишталиги. Бирор-та ҳам фуқаронинг бурнини қонатмасдан янги ҳаёт қурапмиз. Иншоолло, тинчлик, аҳиллик ва мурося йўли билан ўз мақсадимизга эришамиз. Бошқа гап йўқ. Шу улуг мақсад йўлидаги олижаноб ишларингизда омад тилайман.

*XII чақириқ Ўзбекистон Республикаси
Олий Кенгашининг X сессиясида
1992 йил 2 ва 3 июлда сўзланган нутқ*

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЎЗ ИСТИҚЛОЛ ВА ТАРАҚҚИЁТ ЙЎЛИ

Чуқур ўзгаришлар бизнинг ҳаётимизга шиддат билан кириб бормоқда. Содир бўлаётган туб силжишлар дунёнинг ҳозирги қиёфасини ўзгартириб юбормоқда. Халқларнинг озодлик, мустақиллик ва бахт-саодатга азалий интилиши, ўз тақдирини ўзи белгилашга азму қарори мана шундай ўзгартишларнинг ҳаракатга келтирувчи кучидир. Ўзбекистон чинакам мустақилликка эришиш мақсадини биринчилар қатори билдирганлигини жонажон ўлкамиз учун фахр-ифтихор туйғуси билан қайд этиб ўтиш керак. Собиқ Иттифоқдаги республикалардан биринчи бўлиб президентлик бошқарувини амалда жорий этган ҳам, кенг миқёсдаги ислоҳотларни амалга ошириш, жамиятни тубдан ўзгартириш ва янгилаш йўлига ўтиб олган ҳам бизнинг республика бўлди.

Ўзбек халқининг ажралмас ҳуқуқи — ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқи рўёбега чиқарилди. 1991 йилнинг 31 августда Ўзбекистон Республикасининг мустақиллиги эълон қилинди. Муқаддас орзу ушалди — Ўзбекистон тинч, парламент йўли билан ўзининг ҳақиқий давлатчилигига эришди. Бу — халқимизнинг кўп асрлик тарихида буюк воқеадир. "Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида"ги конституциявий қонунда республикадаги кўпмиллатли барча аҳолининг хоҳиш-иродаси мустаҳкамлаб қўйилди ва умумхалқ референдуми буни қатъий тасдиқлади. Бу тарихий воқеа давлатимиз йилномасига зарҳал ҳарфлар билан ёзиб қўйилди.

Ўртага қўйилган мақсадларнинг, танланган йўналишларнинг тўғрилигини ҳаётнинг ўзи ишонарли тарзда ва яққол тасдиқлади. Республика мустақиллигининг бир йили ичида асрлар мобайнида амалга оширилмаган кўп нарсаларга эришишга муваффақ бўлдик. *Ўзбекистон халқи жонажон ўлкадаги беқиёс бойликнинг абадул-абад ҳақиқий эгаси бўлиб қолди.* Республика ўз олтинини, бошқа нодир

ва қимматбаҳо металлларни мустақил қазиб чиқариб, қайта ишламоқда ва сақламоқда. Ер, ер ости бойликлари, бошқа табiiй бойликлар, авлод-аждодаларнинг меҳнати билан яратилган иқтисодий, илмий-техникавий ва маънавий куч-қудрат ва имкониятлар миллий бойлик бўлиб, одамлар фаровонлигининг кафолати, ижтимоий тараққиёт ва раванқнинг асоси бўлиб хизмат қилади.

Ўзгармас бир тартиб қарор топди: Ўзбекистон Республикасининг ҳудуди ва иқтисодий қудрати бўлинмас, унинг чегаралари эса дахлсиз бўлиб, давлат ҳимоясидадир.

Республикада демократик ҳуқуқий жамият асослари фаол равишда вужудга келтирилмоқда. Аввалги яққаҳокимлик тизимининг иллатлари қатъиян тугатилмоқда. Кўппартиявийлик, ғоялар ва фикрларнинг хилма-хиллигига тоқат қилиш реал воқеликка айланмоқда. Ягона мафкураининг яққаҳокимлигига барҳам берилди. Умумбашарий қадриятларнинг устуворлиги, чинакам демократия, инсон эркинликлари ва ҳуқуқларининг бутун дунё тан олган маром ва қоидалари тобора кўпроқ қарор топмоқда.

Қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти ваколатларини тақсимлаш принципи изчилик билан ўтказилмоқда. Ўзбекистон халқи давлат ҳокимиятининг чинакам эгаси бўлиб қолди ҳамда уни бевосита ва шунингдек ўз вакиллари — ноиблар орқали ҳам амалга оширмоқда.

Республика парламенти қонун яратувчилик фаолияти билан фаол шуғулланмоқдаки, у ёш мустақил давлатнинг шаклланишини ҳуқуқий жиҳатдан ҳар томонлама таъминлашга қаратилгандир. Давлат бошқарувининг янги, замонавий ва самарали тизими шаклланмоқда. Президентлик бошқарув усули — шу тизимнинг ўзагидир. Жойларда ҳам бошқарув тизими қайта ташкил этилмоқда — вилоятлар, районлар ва шаҳарларда ҳокимлик лавозими таъсис этилди. Суд ҳокимияти ислоҳ қилинмоқда, у Қонуннинг устуворлигини, барча фуқароларнинг қонун олдида тенглигини таъминлаши лозим. Фуқаролик жамиятининг турмуш тарзи таркибий қисмларини ташкил этувчи мана шу омиларнинг ҳаммаси қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботнинг, қаттиқ интизомнинг, ички уюшқоқлик ва масъулиятнинг негизи бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигини амалда намоён қиладиган ва рўсбга чиқарадиган ташкилий тузилмаларни шакллантириш жараёни давом этмоқда. Мудофаа ва Ташқи иқтисодий алоқалар вазирликлари, Миллий хавфсизлик хизмати, Давлат божхона қўмитаси тузилди. Давлат мулкани бошқариш ва хусусийлаштириш, Қимматбаҳо металлар, Фан ва техника қўмиталари, Олий Аттестация комиссияси биринчи марта ташкил этилди. Марказий иқтисодий идораларнинг вазифалари ва фаолият йўналишлари тубдан ўзгартирилди.

Банк тизими қайта ташкил этилмоқда. Республиканинг Марказий банки бошқарув идораларидан мустақил бўлди. Ўзимизнинг Ташқи иқтисодий фаолият миллий банкимиз очилди. Кўпгина тармоқ вазирликлари ва идоралари тугатилди. Мустақил миллий авиакомпания, ахборот агентлиги, кинокомпания ва бошқа умумдавлат хизматлари ишлаб турибди.

Ўзбек халқининг мустақилликка бўлган интилишини жаҳон ҳамжамияти, халқаро жамоатчилик қўллаб-қувватлади. *Дунёдаги 125 мамлакат Ўзбекистоннинг Давлат мустақиллигини тан олди. 40 дан зиёд хорижий мамлакатлар билан дипломатия муносабатлари ўрнатилди.* Тошкентда Туркия Жумҳуриятининг, Америка Қўшма Штатларининг, Ҳиндистон, Франция, Германия Республикаларининг ва бошқа давлатларнинг элчихоналари очилди. Бошқа хорижий давлатлар билан ҳам дипломатия ваколатхоналарини айирбошлаш тўғрисида музокаралар олиб борилмоқда.

Тарихда ilk бор, 1992 йилнинг 2 мартида Ўзбекистон халқаро ҳуқуқнинг тенг ҳуқуқли субъекти сифатида Бирлашган Миллатлар Ташкилотига қабул қилинди. Республика Оврүпода хавфсизлик ва ҳамкорликка бағишланган Кенгашнинг Яқундовчи актини имзолаб, Хельсинки жараёнига қўшилди. Мана шуларнинг ҳаммаси республика тараққиётида мазмунан янги босқични бошлаб берди ва тенг ҳуқуқли асосларда халқаро иқтисодий илмий ва маданий соҳаларда фаол ҳамкорлик қилиш имкониятини очди.

Эндиликда Ўзбекистон бир қатор етакчи халқаро иқтисодий ва молиявий бирлашмаларнинг — Иқтисодий Ҳамкорлик Ташкилоти, Оврүпо тиклаш ва тараққиёт

банки, Қора денгиз мамлакатлари иқтисодий уюшмасининг аъсосидир. Халқаро валюта фонди, Халқаро қайта тиклаш ва тараққиёт банки, Халқаро меҳнат ташкилоти, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотига ва бошқа бирлашмаларнинг таркибига аъзо бўлиш борасидаги тайёргарлик ишлари ниҳоясига етказилди. Ўзбекистоннинг Қўшилмаган давлатлар ҳаракатига, БМТнинг Осие ва Тинч океан учун Иқтисодий ва ижтимоий комиссиясига ҳамда бошқа ташкилотларга аъзо бўлиб кириши тўғрисида аризалар юборилди.

Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигини қўлга киритганлиги ва у халқаро миқёсда тан олинганлиги шунин билдирадики, бундан буён *республика мустақил ички ва ташқи сиёсатини олиб боради*, ҳеч кимнинг воситачилигисиз ўзаро манфаатли муносабатларни ўрнатади. *Республикани ҳақиқатан ҳам, унинг миллий манфаатларидан келиб чиққан ҳолда, халқнинг азалий турмуш тарзи, анъаналари, урф-одатлари ва кўникмаларини, мавжуд беқийс табиий бойликларни ҳар томонлама ҳисобга олиб, юксалтириш амалда мумкин бўлиб қолди.*

Ҳозир бизнинг жамиятимиз тарихий чорраҳада турибди. Республикани миллий-давлат, ижтимоий-иқтисодий ва маънавий камол топтирувчи ўз тараққиёт йўлини ишлаб чиқишимиз зарур. Бу мураккаб ва масъулиятли палладир. Ҳозир яшаб турганларнинг тақдиригина эмас, балки уларнинг фарзандлари, невараларининг ҳам тақдири, келажак авлодларнинг тақдири ҳам шунга боғлиқ бўлади. Республика танг ҳолатларни қай даражада тезроқ бартараф этиши, яққаҳоқимлик тизимининг иллатларини батамом тугатиши, ривожланган маданиятли мамлакатлар даражасига чиқиб олиши шу нарса билан белгиланади. Биз ҳозир узоқ йўлнинг бошида турибмиз.

Барқарор бозор иқтисодиёти очиқ ташқи сиёсатга асосланган кучли демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш пировард мақсад бўлиб қолиши керак. Шундай жамиятгина Ўзбекистон халқининг муносиб турмушини, унинг ҳуқуқлари ва эркинлигини кафолатлаши, миллий анъаналар ва маданият қайта тикланишини, шахс сифатида инсоннинг маънавий-ахлоқий камол топишини таъминлаши мумкин.

ЎЗ ЙЎЛИМИЗНИНГ ШАРТ-ШАРОИТИ
ВА ЗАМИНЛАРИ

Жаҳон тажрибаси шундан далолат берадики, ўз давлатчилигини қўлга киритиш, миллий ва ижтимоий озодликка эришиш ҳеч қачонда энгил ва осонликча бўлмаган. Мустақилликка эришган ҳар бир мамлакат ўз тараққиёт йўлини излайди, янги жамият барпо этишда ўз андозасини ишлаб чиқишга интилади. Ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий вазият, одамлар ўртасида таркиб топган муносабатлар, уларнинг дунёқараши, жумладан диний эътиқоди, руҳияти ва ҳуқуқатвор нормалари шунга тақозо этади. Дунёда ижтимоий тараққиёт йўлининг турли вариантлари мавжуд. Туркия, Жанубий Корея, Швеция моделлари ва бошқалар бунга мисолдир. Бир қанча мусулмон мамлакатлари ва янги индустриал мамлакатларнинг тажрибаси ҳам шунга кўрсатади. Иккинчи жаҳон урушидан сўнг Оврупо мамлакатлари ва Япония халқ хўжалигини қайта тиклаш ҳам бунинг амалий намунаси.

Ўзбекистон бошқа давлатлар тараққиёти жараёнида тўпланган ва республика шароитига татбиқ қилса бўладиган барча ижобий ва мақбул тажрибалардан шакл шубҳасиз самарали фойдаланади. Гап биров-бир моделни, ҳатто у ижобий натижалар берган тақдирда ҳам, кўркўрона кўчириб олиш тўғрисида бораётгани йўқ. Аниқ-равшан воситалар ва усуллар қайси мамлакат учун мўлжалланган бўлса, ўша мамлакатнинг ўзига хос шароитидагина ижобий натижа беради.

Жаҳон ва ўзимизнинг амалиётимиздан олинган барча унумли тажрибани рад этмаган ҳолда *ўз ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий-ҳуқуқий тараққиёт йўлимизни танлаб олиш республиканинг қатъий позициясидир*. Бу — ўтмиш йилларнинг хатоларини, давлат тузилишининг шакл ва усулларига нисбатан мавжуд қарашларни идрок этиш натижасидир. Бу — таркиб топган ижтимоий воқеликка берилган реал баҳодир. Бу — Ўзбекистон халқининг ижтимоий тараққиётга, муносиб турмуш шароитига интилишидир.

Шунга алоҳида таъкидлаш зарурки, сохта инқилобий сакрашларсиз, фожиаи оқибатларсиз ва кучли ижтимоий ларзаларсиз, эволюцион йўл билан нормал, маданиятли

тараққиётга ўтиш — танлаб олинган йўлнинг асосий мазмуни ва моҳиятидир. Одамларнинг онги ва турмушига ўйлаб йиллар мобайнида, кўпинча зўравонлик йўли билан сингдирилган нарсаларни бир зумда ўзгартириш мумкин эмас. Бунинг учун ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги муносабатларнинг кескинлашувига ва уларни бир-бирига қарама-қарши қўйишга барҳам бериш билан жамиятни янгилаш ва ўзгартириш зарурлигига одамларнинг ўзини ишонтириш, ҳаракатга келтирувчи кучларни ва меҳнатнинг рағбатлантирувчи омилларини ўзгартириш мумкин.

Мавжуд ижтимоий-иқтисодий муаммоларнинг кескинлиги, уларнинг ўзига хос хусусияти бу муаммоларни ҳал этишга алоҳида ёндашувни тақозо этади. Турмуш шароити ва тарзининг миллий хусусиятлари, Шарқ маданиятига мансублик ҳам шунга талаб этади.

Ўзбекистоннинг чинакам мустақиллигига эришишдан иборат ўз йўли республикани ривожлантиришнинг қуйидаги асосий ўзига хос хусусиятлари ва шарт-шароитларини ҳар томонлама ҳисобга олишга асосланади.

Аввало, *у аҳолининг миллий-тарихий турмуш ва тафаккур тарзидан, халқ анъаналари ва урф-одатларидан келиб чиқади*. Чуқур илдири ўтмишдаги анъанавий жамоа турмуш тарзига бориб тақаладиган коллективчилик асослари Ўзбекистон халқига тарихан хосдир. Катталарни ҳурмат қилиш, оила ва фарзандлар тўғрисида ғамхўрлик қилиш, очиқ кўнгилчилик, миллатилан қатъи назар одамларга хайрихоҳлик билан муносабатда бўлиш, ўзгалар кулфатига ҳамдард бўлиш ва ўзаро ёрдам туйғуси кишилар ўртасидаги муносабатларнинг меъёри ҳисобланади. Ўзбеклар дёрига, ўз Ватанига меҳр-муҳаббат, меҳнатсеварлик, билимга, устозларга, маърифатпарварларга нисбатан алоҳида ҳурмат-эҳтиром — Ўзбекистон аҳолисига хос фазилатлардир. Ички ва ташқи сиёсатни ишлаб чиқиб, амалга ошириш чоғида ислом динини эътиборга олиш муҳим аҳамиятга эга. Одамларнинг турмуш тарзида, руҳиятида, маънавий-ахлоқий қадриятларни шакллантиришда, исломга эътиқод қилувчи халқлар билан яқинлашиш истагида ҳам шунга омил намоён бўлмоқда.

Мазкур минтақанинг қадимий тарихи ва маданияти, бунда яшаб ўтган Шарқ мутафаккирлари ва файласуф-

ларининг жаҳон маданиятини ривожлантиришга қўшган гоят катта ҳиссалари ҳам бу ерда яшаётган одамлар турмушининг барча томонларига сезиларли таъсир ўтказмоқда. Ўтмишдаги алломаларнинг бебаҳо мероси қанчадан-қанча авлодларнинг маънавий-руҳий онгини ва турмуш тарзини шакллантирган эди ва у ҳамон таъсир кўрсатмоқда.

Республикадаги ўзига хос демографик вазият — гоят муҳим хусусиятлардан биридир. Жумҳуриятимизда аҳоли ва меҳнат ресурслари ҳар йили юксак суръатлар билан ўсиб бормоқда. Аҳолининг ярмидан кўпроғи қишлоқ жойларда яшайди ва асосан деҳқончилик билан шуғулланади. Аҳоли таркибида 60 фоиздан кўпроғи болалар, ўсмирлар, 25 ёшгача бўлган йигит-қизлар.

Ўз ажлодлари қадимдан яшаб келган жойларга боғланганлик, кўчиб юришга мойилликнинг йўқлиги республика аҳолисига хос хусусиятдир.

Республиканинг яна бир хусусияти — *миллий таркибининг ўзига хослигидир.* Этник таркибда туб аҳоли устун мавқеи эгаллайди. Шу билан бир вақтда республика ҳудудида ўз маданияти ва анъанасига эга бўлган юздан зиёд миллат вакиллари яшаб турибди. Ўзбекистоннинг миллий-маданий жиҳатдан гоят ранг-баранглиги миллий ўзлигини англаш ва маънавий қайта тикланишнинг кучайиб бориши билан узвий бирликда жамиятни янгилаш, уни очиқ жамиятга айлантириш учун қудратли омил бўлиб хизмат қилади ва республиканинг жаҳон ҳамжамиятига қўшилиши учун қулай шароитларни вужудга келтиради.

Республика қулай геостратегик мавқега эга. Тарихан ҳозирги Ўзбекистоннинг ҳудуди шундай жой бўлганки, бу ерда жуда кўҳна савдо йўллари (машҳур Буюк Ипак йўли) туташган, жўшқин ташқи алоқалар ва турли маданиятларнинг бир-бирини ўзаро бойитиши жараёни кечган. Ҳозирги кунда Ўзбекистон ўзининг мустақил энергетика ва сув тизимларига эга бўлган собиқ совет Ўрта Осиёсининг марказида турибди, кўпгина масалаларда республикалар ўртасидаги боғловчи бўлин бўлиб хизмат қилмоқда ва хорижий мамлакатлар билан муносабатларни ривожлантиришда тобора фаол роль ўйнамоқда.

Ўзбекистонда ислоҳотларни амалга ошириш йўллари ва *ёндашувларини танлашга табиий-иқлим шароитларининг ўзига хослиги белгилловчи таъсир ўтказмоқда.* Республика қишлоқ хўжалиги аксарият сунъий сугоришга ва сугорма деҳқончиликка асосланади. Ўзининг сув имкониятлари жуда чекланган. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши, бутун халқ хўжалиги таркибида пахтачилик етакчи ўрин тутди. Ўзбекистон мустақил Ўрта Осиё республикалари орасида гоят катта экспорт имкониятига эга бўлган жуда муҳим стратегик хом ашё — пахта ва ундан тайёрланган маҳсулотни етиштирувчи ҳамда етказиб берувчи асосий республикадир. Иқлим шароитлари мева-сабзавот маҳсулотлари, пилла ва бошқа гоят қимматли қишлоқ хўжалик хом ашёсини нафақат ўз эҳтиёжларини қондириш учун, балки бошқа мамлакатларга етказиб бериш учун ҳам зарур миқдорда етиштиришни таъминлайди.

Ўзбекистон республиканинг сиёсий ва иқтисодий мустақиллигини ҳамоя қилиш имконини берадиган етарли потенциалга эга. Ер бағрининг гоят қимматли минерал хом ашёларга бойлиги чуқур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, республиканинг жаҳон бозорига чиқишини таъминлайдиган тармоқларни ривожлантириш имконини бермоқда. Шу жиҳатдан халқ хўжалигининг асосан хом ашё етиштиришга йўналтирилганлигини бартараф этиш ва шу сабабли иқтисодиёт тузилмалари ҳаддан ташқари бир томонлама ривожланганлигига, собиқ марказ ўтказиб келган яккаҳокимлик сиёсатининг натижаси бўлмиш қарамликка, яъни технология ва ресурс жиҳатдан бошқа республикаларга қарам бўлиб қолишга барҳам бериш ҳал қилувчи аҳамият касб этмоқда.

Кейинги ўн йиллар мобайнида маълум қадриятларга эга бўлган кишиларнинг муайян ижтимоий онги шаклланишини ҳам эътиборга олмаслик мумкин эмас. Бир томондан, бу ижтимоий тенгликка, кафолатланган меҳнат қилиш ҳуқуқига, ялли бепул таълим ва тиббий хизматга қатъий тарафдорликка интилишида намоён бўлмоқда. Иккинчи томондан эса, яккаҳокимликдан иборат маъмурий-буйруқбозлик тизими келтириб чиқарган инсонни мулкка эгалликдан ва хўжайинлик туйғусидан бегоналаштирилганлиги, тайёрга айёрлик руҳияти юзага келтирилганлигида кўринмоқда.

Юқорида қайд этилган ўзига хос шарт-шароитлар ҳам алоҳида, ҳам биргаликда ҳозирги босқичда Ўзбекистон ички ва ташқи сиёсатининг ўзига хос хусусиятларини белгилаб беради.

Янгиланиш ва ижтимоий тараққиётнинг ўзимиз танлаган йўли — мураккаб жараён бўлиб, республика ижтимоий турмушининг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, маънавий-маданий ва бошқа барча соҳаларини қамраб олади. Бу йўл мустақил Ўзбекистон ички ва ташқи сиёсатининг умумий стратегиясини белгилаб беради.

ЎЗБЕКИСТОН — ДЕМОКРАТИЯ ВА ИЖТИМОИЙ АДОЛАТ ЖАМИЯТИ

Ички ва ташқи сиёсатнинг йўналишлари, уларнинг мантиқи тўлалигича пировард мақсад — чинакам мустақил Ўзбекистонни барпо этиш мақсади билан белгиланади. Республикада собитқадамлик билан халқчил адолатли жамиятни бунёд этиш — бош вазифадир. Меҳнатсевар ва бадавлат, маънавий етук ва маданиятли оила — шу жамиятнинг асосини ташкил этади.

Ўзбекистон — келажаги буюк давлат. Бу — мустақил, демократик, ҳуқуқий давлатдир. Бу — инсонпарварлик қондаларига асосланган, миллати, дини, ижтимоий аҳволи, сиёсий эътиқодларидан қатъи назар фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаб берадиган давлатдир.

Халқ давлат ҳокимиятининг манбаидир. Унинг хоҳиш-иродаси давлат сиёсатини белгилаб беради. Бу сиёсат инсон ва жамиятнинг фаровонлигини, Ўзбекистон барча фуқароларининг муносиб турмушини таъминлашга қаратилган бўлиши керак.

Янгиланган жамиятнинг сиёсий ва давлат тузилиши инсонга унинг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий турмуш тарзини эркин танлаб олишини кафолатлаши керак.

Сиёсий соҳада бу қуйидагиларни билдиради:

— халқнинг турмуш тажрибасига, республика аҳолисининг миллий ва маданий анъаналарига, барча ижтимоий гуруҳлари ва қатламларининг манфаатларига мос келадиган ҳақиқий демократия принципларини қарор топтириш. Халқ ҳам бевосита, ҳам ўз вакиллари орқали давлат

ҳокимиятини амалга оширишда тўлиқ имкониятга эга бўлиши лозим;

— қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти ваколатларини ажратиш асосида миллий давлатчиликни барпо этиш. Жамиятнинг сиёсий тизимини, давлат идораларининг тузилмасини тубдан яхшилаш, республика ҳокимияти билан маҳаллий ҳокимиятнинг ваколатлари ва вазифаларини аниқ белгилаб қўйиш, адолатли ва инсонпарвар қонунчиликни вужудга келтириш лозим бўлади.

Кучли ижроия ҳокимияти бўлмаса, ҳатто энг демократик йўл билан қабул қилинган қарорлар ҳам бажарилмаслиги мумкин. Бу эса қонуний қарорларнинг рўёбга чиқарилишини, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоя қилинишини, сиёсий ва иқтисодий ислоҳотлар турмушга татбиқ этилишини таъминлайдиган президентлик ҳокимиятини мустаҳкамлаш ва ривожлантиришни тақозо этади;

— барча фуқароларнинг қонун олдидаги ҳуқуқий тенглигини ва қонуннинг устуңлигини, жамият манфаатлари ҳимоя қилиниши ва аҳолининг хавфсизлигини кафолатлайдиган ҳуқуқий давлатни барпо этиш. Қонунийлик ва ҳуқуқ-тартибот тантана қилмаса, шахснинг ҳуқуқлари ва эркинликлари, қаттиқ интизом, ички уюшқоқлик ва масъулият устувор бўлмаса, қонунлар ва анъаналар ҳурмат қилинмаса, ҳуқуқий давлатни тасаввур этиб бўлмайди;

— Ўзбекистонда туғилган, унинг заминида яшаётган ва меҳнат қилаётган ҳар бир киши, миллий мансублигидан ва эътиқодидан қатъи назар, Республикаимизнинг тенг ҳуқуқли фуқароси бўлишга муносибдир, деган инсонпарварлик ва ватанпарварлик қондасини рўёбга чиқариш. Авлод-аждодлари ёки ўзлари ўтмишдаги фожиали воқеалар сабабли хорижга кетиб қолишга мажбур бўлган ўзбеклар ҳам бемалол Республиканинг фуқароси бўлишлари керак. Ўзбекистон ҳудуди ўзбекларнинг миллий давлатчилиги бўлган бирдан-бир ҳудуд эканлигини эътиборга олиб, Республика ўзбеклар қасрда яшамасин, уларнинг ҳаммаси учун маданий ва маънавий марказ бўлиб қолиши лозим;

— озчиликдан иборат миллатларнинг манфаатлари ва ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг маданияти, тили, миллий урф-одатлари ва анъаналари сақланиши ҳамда

ривожланишини кафолатли таъминлаш, давлат тузилмаларининг фаолиятида ва жамоат турмушида фаол қатнашиш;

— бир мафкуранинг, бир дунёқарашнинг яққаҳокимлигидан қатъиян воз кечиш, сиёсий ташкилотлар, мафкуралар ва фикрлар хилма-хиллигини тан олиш. Биронта ҳам мафкура мутлақ ҳақиқатни билишга даъво қилиши мумкин эмас. Маънавийлик ва инсонпарварлик, республика ҳудудида яшаётган барча халқларнинг анъаналари ва урф-одатларини, дини, тили ва маданиятини ҳурмат қилиш қоидаларига устуворлик берилиши;

— чинакам демократиянинг зарур ва қонуний таркиби сифатида кўппартиявийликни амалда шакллантириш. Айни вақтда ҳокимиятни зўравонлик билан ўзгартиришни мақсад қилиб қўйган, республиканинг давлат мустақиллигига, ҳудудий яхлитлиги ва хавфсизлигига қарши чиқадиган, миллий ва диний адоватни авж олдирадиган, конституциявий тузумга, халқнинг демократик эркинликлари ва маънавий негизларига тажовуз қиладиган партиялар ва жамоат ҳаракатлари қонундан ташқари бўлиши керак.

Иқтисодий соҳада:

— миллий бойликнинг кўпайишини, республиканинг мустақиллигини, одамларнинг муносиб турмуш ва иш шартларини таъминлайдиган қудратли, барқарор ва жўшқин ривожланиб борувчи иқтисодиётни барпо этиш;

— ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган бозор иқтисодиётини босқичма-босқич шакллантириш, ташаббускорлик ва ишбилармонликни бутун чоралар билан ривожлантириш, тадбиркорликка эркинлик бериш, тажрибалар ва иқтисодий янгиликларни раёбатлантириш, иқтисодий омиллар воситасини ишга солиш, тайёрга айёрликни бағамом тугатиш;

— мулк эгалари ҳуқуқларининг давлат йўли билан ҳимоя қилинишини таъминлаш ва барча мулкчилик шакли — ширкат, давлат, хусусий ҳамда бошқа мулкчилик шакллариининг ҳуқуқий тенглигини қарор топтириш. Шу асосда инсоннинг мулкдан бегоналаштирилганига барҳам бериш;

— иқтисодиётни ўта марказлаштирмаслик ҳамда яққаҳокимликка барҳам бериш, корхоналар ва ташкилотларнинг мустақиллигини кенгайтириш. Давлатнинг хўжалик фаолиятига бевосита аралашувидан воз кечиш. Буйруқбозлик билан ўз ҳукмини ўтказиб, тазйиқ қилиш, ҳамма

нарсани тўраларча белгилаб, чеклаб қўйиш каби ўзини оқламаган эски усулларни қатъиян тугатиш. Иқтисодий воситалар устун мавқени эгаллайди;

— меҳнат қилиш, дам олиш, ҳар йилги ҳақи тўланадиган таътилга чиқиш, ишсиз бўлиб қолган тақдирда ижтимоий муҳофазага бўлган конституциявий ҳуқуқни амалга ошириш учун зарур шарт-шароитларни яратиш. Инсоннинг ҳаёт таъминоти учун зарур бўлган иш ҳақи, пенсиялар ва нафақаларнинг кафолатланган энг кам миқдорини жорий этиш;

— табиий ресурслардан аёвсиз фойдаланишга, атроф-муҳитга зиён etkazилишига ва республикадаги экологик вазиятнинг ёмонлашувига йўл қўймаслик. Бошқа давлатларнинг иштирокида Оролни қутқариш, Орол бўйидаги экологик шароитни соғломлаштириш борасида самарали чора-тадбирларни амалга ошириш, мазкур минтақанинг иқтисоди ва ижтимоий соҳасидаги фалокатли оқибатларни бартараф этиш.

Ижтимоий ва маънавий соҳада:

— инсонпарварлик ғояларига содиқлик. Бу ғояларнинг олий мақсади инсон, унинг ҳаёти ва шахсий дахлсизлиги, эркинлиги, шон-шарафи ва қадр-қиммати, яшаш жойини танлаш ҳуқуқи. Ўзбекистоннинг кундалик ҳаётида инсон ҳуқуқларининг Умумий декларациясида мустаҳкамланган меъёрларни изчиллик билан, огишмай қарор топтириш;

— маънавият ва ахлоқийликни қайта тиклаш. Халқларнинг маданий меросига эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиш. Ноёб тарихий ёдгорликларни сақлаш ва таъмирлаш, ўзбек халқи яратган ва миллий бойлик бўлган санъат асарларини излаб топиш ва Ўзбекистонга қайтариш;

— қадимги ва замонавий маданий бойликларни, адабиёт ва санъатни билиш ҳамда кўпайтириш. Халқнинг миллий маданияти ва ўзига хослигини ифода этувчи восита бўлмиш ўзбек тилини ривожлантириш, бу тилнинг давлат мақомини изчил ва тўлиқ рўёбга чиқариш, Республика ҳудудида яшовчи халқларнинг миллий маданиятлари ва тилларига ўзаро ҳурмат билан муносабатда бўлиш;

— ҳурфикрлик, виждон ва дин эркинлиги қоидаларини қарор топтириш. Бир дунёқарашнинг яққаҳокимлиги янгиланган жамиятга ётдир. Ҳар бир инсон ўз эътиқоди ва динга амал қилиш, ўзининг диний

маросимларини бажо келтириш ҳуқуқига эга. Бугунги кунда дин барча иллатлардан, ёлгон ва риёкорликдан покланишга, юксак ахлоқий негизлар ва маънавий фазилатларни қайта тиклашга кўмаклашмоқда. Ислому — ота-боболаримизнинг дини — мусулмонларнинг онги, турмуш-турмушининг моҳияти, ҳаётининг ўзидир. Давлат ҳар бир мусулмон учун муқаддас бўлган Маккага ҳаж қилишда зарур ёрдам беради;

— ижтимоий адолат қондаларини рўёбга чиқариш, аҳолининг энг ночор қатламлари — кексалар, ногиронлар, етим-сирлар, кўп болали оилалар, ўқувчи-ёшларнинг давлат томонидан ижтимоий муҳофазага бўлган кафолатли ҳуқуқларини таъминлаш. Энг тараққий этган мамлакатларда инсонни ижтимоий муҳофаза қилиш тизими кенг қўлланилади, бунга ниҳоятда муҳим аҳамият берилади, бизнинг шароитимизда эса бу — фуқаролар тотувлигини сақлаб қолиш кафолатидир;

— ҳамма учун маъқул сифатли тиббий хизматни таъминлаш, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш, чақалоқлар ўлимни камайтириш, одамлар умрини узайтириш бўйича самарали чора-тадбирларни амалга ошириш. Аҳолига юқори малакали тиббий ёрдам олиш шаклларини эркин танлаш имкониятларини яратиш;

— умумий таълим олиш, касбни ва тегишли махсус тайёргарликни ўтишни эркин танлашда барчага баравар ҳуқуқ бериш. Янги демократик таълим концепциясини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш лозим бўлади. Бунда ўзбек халқининг ва республика ҳудудида яшовчи бошқа халқларнинг миллий, тарихий ва маданий анъаналари, маънавий тажрибаси таълим ва тарбия тизимимизга узвий равишда киритилиши зарур;

— ижоднинг барча турларини ривожлантириш, одамларнинг истеъдод ва қобилиятларини намоён этиш учун шарт-шароитларни яратиш, маънавий мулкни ҳимоя қилиш. Кишилар шуни аниқ ва равшан англаб етишлари керакки, маънавий потенциални илдам ривожлантирмай туриб, республиканинг чинакам мустақиллигини ва равнақ топишини таъминлаб бўлмайди.

Фуқаролар тинчлиги ва миллатлараро тотувликни таъминлаш, қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни қарор топ-

тириш мана шундай сиёсий, давлат ва конституциявий тузумга эришиш қалитидир.

Оила — жамиятнинг негизи. Бизнинг давлатимизни ҳам катта бир оила деб тушуниш мумкин ва лозим. Бунда ўзаро ҳурмат ва қаттиқ тартиб бўлмаса, оиланинг барча аъзолари ўз бурчларини адо этмаса, бир-бирига нисбатан эзгулик билан меҳр-оқибат кўрсатмаса яхши ва муносиб тарзда яшаш мумкин эмас. Оила турмуш ва виждон қонунлари асосига қурилади, ўзининг кўп асрлик мустаҳкам ва маънавий таянчларига эга бўлади, оилада демократик негизларга асос солинади, одамларнинг талаб-эҳтиёжлари ва қадриятлари шаклланади. Ўзбекларнинг аксарияти ўзининг шахсий фаровонлиги тўғрисида эмас, балки оиласининг, қариндош-уруғлари ва яқин одамларининг, қўшниларининг омон-эсонлиги тўғрисида ғамхўрлик қилишни биринчи ўринга қўяди. Бу эса энг олий даражада маънавий қадрият, инсон қалбининг гавҳаридир.

Мустақил ўзбек давлати — халқимизнинг тарихий ютуғидир. Ўз давлати билан фахрланиш ва фуқароларнинг ватанпарварлиги жаҳондаги кўпгина мамлакатларнинг илгор марраларга чиқиб олишида ёрдам берган. *Мамлакатимиз тупроғида яшаб турган ва ўзини ватанпарвар деб ҳисоблаган ҳар бир киши унинг яхлитлиги ва бирлигини асраб-авайлаши шарт.*

Ҳар бир инсоннинг, айниқса эндигина ҳаётга қадам қўйиб келаётган ёшларнинг онгига шундай фикрни синдириш керакки, улар ўртага қўйилган мақсадларга эришиш ўзларига боғлиқ эканлигини, яъни бу нарса уларнинг собитқадам ғайрат-шижоатига, тўла-тўқис фидокорлигига ва чексиз меҳнатсеварлигига боғлиқ эканлигини англаб етишлари керак. Худди шу нарса давлатимиз ва халқимиз равнақ топишининг асосий шартидир.

Халқи юз йиллар мобайнида озодликни орзу қилган Ўзбекистон чинакам мустақилликни қўлга киритиб, гуллаб-яшнаши ва фаровонликка эришиши, тараққий этган демократик давлатлар қатори халқаро ҳамжамиятда муносиб ўринни эгаллаши — биз кўзлаётган олий мақсаддир. Мустақил Ўзбекистоннинг биринчи Конституцияси бунинг ҳуқуқий кафолати бўлиб хизмат қилади.

МИЛЛИЙ МАНФААТЛАР УСТУВОРЛИГИ
ВА ТЕНГ ХУҚУҚЛИ
ҲАМКОРЛИККА АСОСЛАНГАН ТАШҚИ СИЁСАТ

Давлат мустақиллигига эришиш, БМТга ва бошқа халқаро ташкилотларга аъзо бўлиб кириш Ўзбекистонга ўзининг ташқи сиёсатини мустақил равишда ўтказиш, жаҳон ҳамжамиятига киришнинг ўз йўллариини ишлаб чиқиш, давлатлараро муносабатларнинг йўналишлари ва устуворлигини белгилаш имконини берди.

Ўзбекистоннинг миллий манфаатларига мос келадиган кўп томонлама фаол ташқи сиёсатини амалга ошириш — давлатимизнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, иқтисодий қийинчиликларни бартараф этиш ва халқ турмушини яхшилашнинг зарур шартини ва ғоят муҳим воситасидир.

Ўзбекистон Республикаси учун мустақил ташқи сиёсат юритиш — давлат фаолиятининг янги ва амалда қўлланилмаган йўналишларидан биридир. Яккаҳоқимлик тизими шароитида Ўзбекистон халқаро майдонга тўғридан-тўғри ва очиқ чиқиш имкониятидан маҳрум этилган бўлиб, ўзининг ташқи сиёсий давлат идораларига, етарлича дипломатларига ва ташқи иқтисодий фаолият соҳасидаги мутахассисларига эга эмас эди. Сўнгги вақтларгача республикада шундай кадрлар тайёрлайдиган биронта ҳам институт йўқ эди.

Республика, унинг корхоналари тўғридан-тўғри ташқи алоқаларни мустақил равишда ўрнатиш имкониятидан амалда маҳрум қилинган эдилар, ташқи савдо соҳасида Марказ яккаҳоқимлигининг қаттиқ таъйиқини доимо сезиб турардилар. Ҳамма валюта ҳисоб-китобларини фақат иттифоқ идоралари амалга оширар эдилар. Республика табиий, хом ашё ресурслари ва етиштирган маҳсулоти қаёққа кетишини, уни экспорт қилишдан тушган маблағ кимга тегишини билмасди. Айни вақтда хорижий техника ва технологияни, халқ истеъмол молларини етказиб бериш борасида батамом қарам эди.

Ўзининг халқаро обрў-эътиборини қозониш ва мустаҳкамлаш, халқаро ҳуқуқнинг тенг ҳуқуқли субъекти сифатида ўзини қарор топтириш учун кўп ишларни қилиш, баъзида эса умуман бошидан бошлашга ҳам тўғри келади.

Қуйидаги асосий принциплар Ўзбекистоннинг ташқи сиёсатига, уни амалга ошириш йўллариини белгилашга негиз қилиб олинган.

Биринчиси. Ўзининг миллий-давлат манфаатлари устун бўлгани ҳолда ўзаро манфаатларни ҳар томонлама ҳисобга олиш. Бизнинг мустақил давлатимиз бирон-бир буюк давлатнинг таъсир доирасига тушиб қолиш ниятида эмас. Ўзбекистон яна кимгадир бўйсунмиш учун мустақил бўлгани йўқ.

Иккинчиси. Республика одамлар ва давлатлар ўртасидаги ўзаро муносабатларда умумбашарий қадриятларни устун қўйиб, халқаро майдонда тинчлик ва ҳавфсизликни мустаҳкамлаш учун, можароларни тинч йўл билан ҳал этиш учун курашади. Ўзбекистон яросиз минтақа бўлиб қолади, тажовузкор ҳарбий блоклар ва уюшмаларга кириш нияти йўқ.

Инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги, ҳужум қилмаслик ҳақидаги, низоли масалаларни ҳал этишда куч ишлатишдан ва куч ишлатиш билан таҳдид қилишдан воз кечиш тўғрисидаги Халқаро ҳужжатларни тан олади ва уларга оғинмай риоя қилади.

Учинчиси. Республиканинг ташқи сиёсати тенг ҳуқуқлилиги ва ўзаро манфаатдорлик, бошқа мамлакатларнинг ички ишларига аралашмаслик қоидалари асосида қурилади. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигида, бутун ташқи сиёсатда ҳам бизнинг шiorимиз — тенглар орасида тенг бўлиш, "катта оға"нинг қош-қовоғига қараб иш тутишдан узил-кесил ва абадул-абад халос бўлишидир.

Тўртинчиси. Мафкуравий қарашлардан қатъи назар ташқи сиёсатда очиқ-ойдинлик принципини рўёбга чиқаришга ва барча тинчликсевар давлатлар билан кенг ташқи алоқаларни ўрнатишга интилади.

Бешинчиси. Ўзининг миллий-ҳуқуқий тизимини вужудга келтираётган ёш мустақил Ўзбекистон ички миллий қонунларидан халқаро ҳуқуқ нормаларининг устуворлигини тан олади. Бизнинг мустақил давлатимиз ўз қиёфасини йўқотмай, жаҳон ҳамжамиятига кирар экан, халқаро талабларга риоя қилишга тайёрдир.

Олтинчиси. Ўзбекистон тўла ишонч принциплари асосида ҳам икки томонлама, ҳам кўп томонлама ташқи алоқаларни ўрнатиш ва ривожлантириш учун, халқаро

ташкilotлар доирасида ҳамкорликни чуқурлаштириш учун ҳаракат қилади.

Ўзбекистон ўзининг ташқи сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда юқорида айтиб ўтилган принципларга қатъий риоя қилади, уларни бойитиб ва кенгайтириб бориб, ташқи сиёсий ҳамда ташқи иқтисодий фаолиятнинг асосий йўналишларини қатъият ва изчиллик билан турмушга татбиқ этади.

Ўзбекистоннинг гоёт хилма-хил давлат, тарихий, иқтисодий, маданий, миллий ва диний анъаналари, манфаатлари дипломатиямизнинг устувор йўналишларини танлаб олишга таъсир ўтказмоқда.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигини ташкил қилувчи мамлакатлар билан бевосита ва кўп томонлама муносабатларни ривожлантириш ташқи сиёсатимизнинг устувор йўналишларидан биридир. Ўзбекистон Ҳамдўстлик гоясини қўллаб-қувватлади, унинг ташкilotчилари таркибига кирди, барча қатнашчиларнинг тенг ҳуқуқлилиги асосида уни мустақкамлаш ва ривожлантириш кераклигини қаттиқ туриб ёқламоқда.

МДҲ таркибида ўз мақсадимизга, яъни чинакам мустақилликка тезроқ эришиш мумкин. Бунинг учун Ҳамдўстлик ўзининг номига тўла-тўқис мос келиши лозим. МДҲ давлатлари ва ҳукуматлари бошлиқларининг Тошкентдаги учрашуви Ҳамдўстликнинг келажаги борлигини кўрсатди. Мустақил давлатларнинг ўзаро тенг ҳуқуқли ҳамкорликка, кечиктириб бўлмайдиган муаммоларни ҳал этиш йўллари биргаликда излашга, тинчлик ва хавфсизликни таъминлашга интилиши сақланиб қолинган.

Бир қарашда қанчалик ғайритабиий бўлиб кўринмасин, айти тўлақонли давлат мустақиллиги ҳозирги куннинг гоёт мушкул вазифаларини биргаликда, ҳамкорликда ҳал этиш ва Ҳамдўстликни ривожлантиришдан иборат табиий интилишни кучайтириш имконини беради.

Ўзбекистоннинг Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигидаги иштирокчини қуйидаги ҳолатлар белгилаб беради:

1. Янги мустақил республикалар илгари ягона давлатнинг таркибий қисмлари эди. Улар ҳам ҳудудий, ҳам жаҳон миқёсидаги сиёсий, ҳам ташкилий жиҳатдан бир бутун эдилар. Кўп йиллар мобайнида улар ўртасида таркиб

топган муносабатлар ва алоқаларнинг кескин узилиши республикаларнинг ўзидагина эмас, шу билан бирга халқаро майдонда ҳам вазиятни чигаллаштиришга олиб келган бўлур эди.

2. Республика иқтисодиёти ягона транспорт ва энергетика тизимига эга бўлган собиқ умумиттифоқ иқтисодий макони доирасида шаклланди ва ривожланди. У бошқа минтақалар билан хўжалик алоқаларининг чамбарчас туғуни орқали боғланган бўлиб, улар юзасидан ўзаро ҳисоб-китоблар рубль маконида амалга оширилмоқда. Бу муносабатларни жаҳон хўжалик алоқалари билан тегишлича тўлдирмай узиб қўйиш (шундай алоқаларни ўрнатиш учун узок вақт талаб этилади) ишлаб чиқариш ҳажмларининг пасайиб кетишига, иқтисодий аҳволнинг ёмонлашуви, ижтимоий муаммоларнинг кескинлашуви олиб келиши мумкин ва ҳозирдаёқ шунга олиб келмоқда.

3. Барча мустақил республикаларда, хусусан, Ўзбекистонда ҳам собиқ Иттифоқ кўламида яқин қариндош-уруғчилик алоқаларига эга бўлган кўп миллатли аҳоли яшайди. Ҳамдўстлик доирасида чегараларнинг очиқлигини, аҳолининг бир жойдан иккинчи жойга бориши ва ахборот узатиш эркинлигини сақлаб қолиш республикада фуқаролар ҳамда миллатлараро тотувликни таъминлаш шarti, ижтимоий-сиёсий барқарорликнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади.

4. Ёш мустақил давлатлар ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий муносабатларда ҳали етарлича обрў-эътиборга эга эмаслар. Уларнинг халқаро мақомини мустақкамлаш учун вақт зарур. МДҲга аъзолик хорижий давлатлар билан ўзаро манфаатли алоқалар ўрнатишни заррача ҳам чекламайди, дипломатия соҳасидаги фаоллигимизга эса салмоқ қўшиши аниқ.

Ўзбекистон Ҳамдўстлик доирасида бошқа мустақил мамлакатлар билан фаол ҳамкорлик қилаётганлиги тўғрисида қуйидагилар таъминланмоқда:

— Бирлашган Қуроли Кучлар орқали миллий мудофани мувофиқлаштириш, миллий ҳудуд яхлитлигини ва давлат чегарасини ҳимоя қилиш;

— Ҳамдўстликдаги бошқа давлатларнинг фан-техника тараққиёти ютуқларидан, янгиликларидан, технологияла-

ри, телекоммуникациялар, космик алоқа воситаларидан баҳраманд бўлиш, зарур хом ашё ва тайёр маҳсулотни, шу жумладан халқ истеъмол молларини жаҳон нархларидан паст нархларда сотиб олиш, шунингдек, ўз маҳсулотини сотиш учун кенг кўламдаги бозорнинг мавжудлиги;

— транспорт тармоғидан фойдаланиш, денгиз портларига чиқиш, хорижий мамлакатларга молларни транзит йўли билан етказиб беришда имкониятнинг кенглиги;

— кескин экология муаммоларини ҳал этиш чора-тадбирларини биргаликда амалга ошириш, табиий офатлар ва фалокатларнинг оқибатларини тугатишда ўзаро ёрдам бериш.

Ўзбекистон Ҳамдўстликдаги шериклар билан ўз муносабатларини кўп томонлама давлатлараро ва ҳукуматлараро шартномалар ҳамда битимлар доирасида ҳам, шунингдек тўғридан-тўғри икки томонлама мулоқотлар, ўзаро манфаатли савдо-иқтисодий, илмий-техникавий ва маданий алоқаларни ўрнатиш асосида ҳам йўлга қўйиш ниятидadir.

Ўзбекистоннинг МДҲ мамлакатлари билан ўзаро муносабатларидаги энг муҳим масала — суверен Россия билан тенг ҳуқуқли алоқаларни ривожлантириш ва мустақамлаш ҳамда унинг потенциалига таянишидир. Ўзимизнинг ички ва ташқи сиёсатимизни белгилар эканмиз, шуни ҳисобга олмаслик мумкин эмаски, 70 йилдан кўпроқ вақт мобайнида Ўзбекистон билан Россия собиқ Иттифоқ таркибида бўлиб, ҳаётнинг барча соҳаларида, иқтисодиёт ва маданият соҳасида бир-бири билан чамбарчас боғланган бу алоқаларнинг илдизлари яна ҳам олисроқ ўтмишга бориб тақалади. Россиянинг Ўзбекистон ҳаётига, унинг тақдири ва келажагига реал таъсирини эътиборга олган ҳолда ҳамкорлигимизнинг аҳамияти старли даражада катта эканлигини холисона эътироф этиш керак.

Оёққа мустақкам туриб олиш, иқтисодиётга жўшқин тус бериш, халқимиз ва ўлкамиздаги мавжуд имкониятлардан тўла-тўқис фойдаланиш учун ижтимоий-сиёсий барқарорлик, чегараларнинг хавфсизлигини таъминлаш зарур. Республика ичкарасида куч-қудратимиз ишончли ва мустақкам бўлиши керак. Хонадонимизни авайлаб-асраш,

мавжуд чегараларни сақлаб қолиш учун қудратли потенциалга эга бўлган Россия томонидан мадад ҳам зарур.

Иқтисодий муаммоларни ҳал этишда, тангликдан чиқиш йўлларини белгилашда ҳам ўзаро таъсир гоят катта. Ўзбекистоннинг иқтисодиётини соғломлаштириш учун Россиядан республикага ҳаётий муҳим ресурслар — металл, нефть, ёғоч ва тахта, транспорт воситалари, технология ускуналари ва бошқа моллар узлуксиз етказиб берилиши алоҳида аҳамиятга эга. Айни вақтда Ўзбекистон Россияга пахта толаси, кунжара, хом ипак, мева-сабзавот маҳсулотлари ва бошқа маҳсулотларни етказиб бераётган асосий республикадир.

Ўзбекистон аҳолисининг кўпчилиги Россия билан дўстликни сақлаб қолишни истаётганлигини ҳам ҳисобга олиш зарур. Собиқ марказ билан эмас, балки айни Россия билан дўстликни сақлаб қолишни хоҳлашмоқда. Аслини олганда, Россия ҳам собиқ Иттифоқдаги бошқа республикалар каби мустақил эмас эди. У эндигина мустақил бўлиб қолди.

Ўзбекистон Республикаси билан Россия Федерацияси ўртасида дўстлик ва ҳамкорлик тўғрисидаги Шартноманинг тунилганлиги сиёсий, иқтисодий ва маданий соҳалардаги муносабатларни янада ривожлантиришда қудратли омил бўлиб хизмат қилади, ҳар иккала мустақил давлат халқларининг туб манфаатларига мос келади.

Мустақил Ўрта Осиё республикалари ва Қозоғистон билан дўстона, қардошлик муносабатларини мустақамлаш, улар билан қалин ижтимоий-иқтисодий муносабатларни чуқурлаштириш ва янада ривожлантириш илмий ва маданий ҳамкорликни кенгайтириш Ўзбекистон ташқи сиёсатининг гоят муҳим устувор йўналиши ҳисобланади. Ҳамкорликка интилиш шу минтақа мамлакатларига тарихан хосдир. Буни умумий чегараларгина эмас, балки аввало миллий маданиятларнинг, тил, урф-одатлар ва анъаналарнинг яқинлиги белгилаб берган.

Мазкур республикаларнинг иқтисодиёти ўзаро чамбарчас боғланган ва бир-бирига таъсир ўтказиб турган бўлиб, баб-баравар мушкул аҳволда қолган ҳўжалик алоқаларини сақлаб қолиш ва мустақкамлаш зарурлиги яхлит энергетика, транспорт, ирригация тармоқларидан, сув ва газ таъминоти тизимидан биргаликда фойдаланиш шарт-шароитидан ҳам келиб чиқади. Минерал-хом ашё ресурсларини ва

қишлоқ хўжалиги маҳсулотини қайта ишлаш соҳасида таркиб топган ички минтақавий кооперация ҳам шуни тақозо этади.

Орол бўйидаги экология фалокати оқибатларини бар-тараф этиш, Орол денгизини қутқариш бўйича биргаликдаги чора-тадбирларни амалга ошириш минтақалараро ҳамкорлик доирасида алоҳида аҳамиятга эга. Ўрта Осиё ва Қозоғистон мустақил давлатларининг самарали ҳамкорлиги чегарадош мамлакатлар, аввало мусулмон Шарқи мамлакатлари билан қўшма лойиҳаларни бир-мунча муваффақиятли равишда рўёбга чиқаришга ҳам кўмаклашади.

Давлат мустақиллиги қарор топгандан кейин Ўзбекистон ва Ўрта Осиёдаги бошқа республикалар руҳи, дини, урф-одатлари ва анъаналарига кўра яқин бўлган Осиёдаги мусулмон Шарқига мансуб мамлакатлар билан бевосита мулоқот ўрнатиш имкониятини қўлга киритдилар.

Қондош-қардош мамлакатлар билан ҳамкорликни юқори давлат даражасида мустаҳкамлаш республиканинг ҳақиқатан ҳам тенг шерикчилик ва ўзаро ҳурмат принцип-лари асосида жаҳон хўжалик алоқалари тизимига кириши-га имкон беради. *Биринчи навбатда Осиё ва Тинч океани минтақасидаги мамлакатлар билан ташқи алоқаларни ўрнатишга интилишимиз* худди шу билан белгиланади.

Биз билан Туркия Жумҳурияти ўртасида айниқса яқин ва самарали муносабатлар таркиб топмоқда. Бу жумҳурият бизга амалий ёрдам бериш учун ҳозирдаёқ кўп иш қилди. Ўзбекистон Республикаси билан Туркия Жумҳурияти ўртасидаги алоқаларнинг асослари ва мақсадлари тўғрисидаги Шартнома, иқтисодиёт ва савдо соҳасидаги Битим ҳамда бошқа аҳдлашувлар икки дўст давлат муносабатларида янги босқични очди. Туркиянинг тажрибаси, унинг иқтисодиётни ислоҳ қилиш йўли, бизга ўхшаш этник-маданий шароитларда давлат билан дин ўртасида уйғун муносабатларга эришишдаги ютуқлари ўзимизнинг ижтимоий-иқтисодий ва давлат-ҳуқуқий тараққиёт йўлимизни белгилаш чоғида зўр қизиқишга моликдир. Ўзбекистон билан Туркия ўзаро манфаатдорликка асослан-иб, газлама ва тайёр кийим-кечак ишлаб чиқариш, қиш-лоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш, турли фойда-ли қазилмаларни қидириш, қазиб олиш ва фойдаланиш,

кичик ва ўртача корхоналарни қуриш, кадрлар тайёрлаш-ни ташкил этиш, туризмни ривожлантириш соҳасида ҳамкорлик қилиш ниятидадилар. Мунтазам ҳаво йўлларини очиш, радио ва телевидение дастурларини ўзаро айирбошлаш муштарак маънавий илдизларга эга бўлган халқларнинг савдо-иқтисодий ва маданий соҳаларда самарали ҳамкорлик қилишларига, турмуш тарзларини яхши-роқ билиб олишларига хизмат қилади.

Ўзбекистон бошқа мусулмон давлатлари билан ҳам ўзаро муносабатларни — шу жумладан кўп томонлама асосда чуқурлаштиришга интилоқда. Бу йўлда ҳам ҳозирдаёқ муайян силжишлар бор. Ўрта Осиёдаги мамла-катлар, Қозоғистон, Эрон, Покистон, Туркиянинг Ашгабат учрашуви яхши умид туғдирмоқда. Ана шу учрашув даво-мида Трансосиё темир йўл магистралини биргаликда қуриш тўғрисида аҳдлашувга эришилди. Бу лойиҳани амалга ошириш Ўзбекистоннинг Жаҳон океанига, халқаро савдо марказларига чиқиш йўлини очади, ташқи иқтисодий фаолият йўналишларини танлашда ҳаракат эркинлигини янча оширади.

Араб мамлакатлари билан, аввало Саудия Арабистони билан қалин алоқалар ўрнатиш йўлида дастлабки қадамлар қўйилди. Ўзбекистон халқи маданий ва диний меросдан баҳраманд бўлиш, савдо-сотик, туризмни ривожлантириш, кадрларни ўқитиш имконини олди.

Ўзбекистоннинг Осиёдаги Хитой ва Ҳиндистон каби буюк мамлакатлар билан ҳам муносабатлари самарали ривожланиб бормоқда. Ҳозирдаёқ савдо ва иқтисодий соҳалардаги битимлар имзоланди. Зарур ресурсларни, халқ истеъмоли молларини етказиб беришдан тортиб, меҳмонхоналар қуриш, соғлиқни сақлаш, дори-дармонлар ишлаб чиқариш, ноанъанавий энергия манбаларидан фой-даланиш соҳасида илмий-техникавий ҳамкорлик қилишга-ча кенг кўламдаги соҳалар ва тармоқларда жиддий ўзаро манфаатларнинг мавжудлиги шу муносабатларни чуқур-лаштиришга кўмаклашади. Ўзбекистон билан Хитой ва Ҳиндистон ўртасидаги иқтисодий алоқаларни эркин алмаш-тириладиган валютани жалб қилмай, клиринг асосида амалга ошириш мумкинлиги бу алоқаларнинг ўзига хос хусусиятидир.

Жануби-Шарқий Осиёдаги янги индустриал мамлакат-лар билан тенг ҳуқуқли муносабатларни йўлга қўйиш —

Ўзбекистон ташқи сиёсатини кунайтиришнинг муҳим йўналишидир. Уларнинг иқтисодийни янгилаш тажрибаси, ана шу давлатларнинг сармояларини ҳам техникавий қишлоқ хўжалик экинларини қайта ишлашга, ҳам саноатнинг илм-фанга асосланган тармоқларига жалб этиш республикамиз учун каттагина аҳамиятга моликдир.

Ўзбекистон ташқи сиёсатининг кўп томонламалиги ва очиқлиги иқтисодий ривожланган мамлакатлар билан мустақам ўзаро фойдали муносабатларни ўрнатишга қаратилган ёндашуларни белгилаб беради. Бизнинг минтақамиз халқлари Оврупо маданий олами билан мана икки ярим минг йилдирки ўзаро алоқа қилади. Ҳозирги кунда Америка Қўшма Штатлари, Германия, Испания, Франция, Италия, бошқа стакчи давлатлар билан тенг ҳуқуқли ўзаро ҳамкорлик қилиш учун янги имкониятлар очилмоқда.

Ғарб олами билан ҳамкорлик қилиш замонавий технологиялар, инвестицияларни саноатнинг стакчи тармоқларига жалб қилиш, табиий хом ашёдан ҳар томонлама фойдаланиш йўлини очади. Етук мутахассислар, айниқса банк ва бошқарув соҳасида мутахассислар тайёрлашда, ахборот тармоқларини йўлга қўйишда, жаҳоннинг стакчи биржалари билан алоқалар ўрнатишда, хорижий қонунчилик тажрибасини ўрганишда кўмаклашиш муҳимдир.

Ўзбекистон Шарқий Оврупо мамлакатлари билан собиқ Иттифоқ доирасида шаклланган алоқаларни узиб ташламоқчи эмас. Республика улар томонидан технологик асбоб-ускуналар ва эҳтиёт қисмлар, дори-дармонлар, озиқ-овқатлар ва бошқа товарлар етказиб берилишидан манфаатдордир. Шу билан бирга биз пахта толамиз ва бошқа ресурсларимиз бу мамлакатларнинг иқтисодийти учун қандай аҳамиятга эга эканлигини ҳам реал баҳолаймиз.

Иқтисодий омиллар Ўзбекистоннинг ташқи сиёсатида муҳим ўрин тутади. Бутун ташқи иқтисодий фаолиятимизни ташкил этишни чуқур ислоҳ қилишга тўғри келади.

Республиканинг катта экспорт имкониятлари Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодийтига чиқишини таъминлашнинг, халқаро ҳамжамиятда мавқеъларнинг мустақамлашини ва унинг миллий валютаси таъминлашнинг муҳим омил қисобланади. Афсуски, бу қудратли имкониятлардан илгари асосан бутун собиқ Иттифоқ ва унинг Маркази манфаатлари йўлида фойдаланилди, холос.

Ташқи савдо, иқтисодий, илмий ва маданий алоқаларда устуворлик қуйидагиларга берилади:

— республиканинг экспорт имкониятларини янада мустақамлаш ва ривожлантириш, экспортга йўналтирилган иқтисодийни шакллантириш ҳамда импортнинг ўрнини босувчи маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган корхоналарни жадал ривожлантириш. Фурсати билан экспорт таркибини хом ашё ресурсларидан Ўзбекистон учун қулайроқ шаклларга: қишлоқ хўжалигининг қайта ишланган тайёр маҳсулотларини, снгил саноат ва кўп билим талаб қиладиган тармоқлар буюмларини экспорт қилиш томон чуқур қайта ўзгартиришни амалга ошириш керак бўлади. Таркибий қайта қуриш, аҳоли ҳаёт таъминотининг кечиктириб бўлмайдиган вазифаларини ҳал этиш учун республиканинг ишпотага бўлган катта эҳтиёжини ҳисобга олган ҳолда дастлабки пайтларда пахта, тола, линт, пилла, рангли металллар, капролактама, қарбамид ва бошқа маҳсулотлар асосий экспорт ресурслари сифатида сақланиб қолади;

— ташқи иқтисодий фаолиятни либераллаштириш бунича аниқ мақсадни кўзлаган сиёсат юритиш, хорижий шериклар билан тўғридан-тўғри алоқалар ўрнатилишида катта эркинлик бериш, ўз маҳсулотларини чет элда сотиш, товарларни экспорт ва импорт қилишда имтиёзлироқ тартибни жорий этиш;

— имтиёзли бошқарув ва солиқ тартибни вужудга келтириш йўли билан экспорт ишлаб чиқариш соҳасида корхоналарнинг инвестиция ва инновация фаолиятини рағбатлантириш;

— хорижий инвестицияларнинг асосан тўғридан-тўғри капитал сармоялар кўринишида республика иқтисодийтига кенг жалб қилиниши учун ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий ва бошқа зарур шароитларни яратиш, қўшма корхоналар ташкил этилишига кўмаклашиш, шунингдек инвесторларнинг манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш;

— хорижий кредитлардан, экспорт қилишдан олинган валюта маблағларидан чет элдан ҳаёт учун муҳим озиқ-овқат маҳсулотлари, дори-дармонлар ҳамда қишлоқ хўжалиги хом ашёсини қайта ишловчи, халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқарувчи корхоналарни техника билан қайта жиҳозлаш учун технологик асбоб-ускуналар сотиб олишда биринчи навбатда фойдаланиш;

— ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солувчи қонуларни яратиш. Чет эл инвестициялари, экспорт ва импорт учун солиқлар тўғрисидаги қонуларга амалиёт тақозо этган тузатишлар ўз вақтида киритилди, республиканинг валюта ишларини тартибга солиш тўғрисидаги, гаров ҳақидаги қонуларнинг, Божхона кодексига ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳалари тайёрланди;

— дипломатия иши учун, шунингдек халқаро ҳуқуқ ва ташқи иқтисодий фаолият соҳасида, банк тизимида ва бошқа янги ташкил этилаётган тузилмалар учун малакали мутахассислар тайёрлаш. Талабалар ва мутахассисларни чет эллардаги етакчи ўқув ва илмий марказларида, хорижий фирмалар, банклар ва компанияларда ўқитишни ҳамда малака оширишларини ташкил этишни кенгайтириш;

— халқаро иқтисодий ва молиявий ташкилотлар — Халқаро валюта фондига, Халқаро қайта тиклаш ва ривожлантириш банкига, Осиё тараққиёт банкига аъзо бўлиш, Тарифлар ва Савдо бўйича Бош битим, Оврупо Иқтисодий Ҳамжамияти ва бошқа ташкилотлар билан алоқалар ўрнатишга доир ташкилий тадбирларни ўтказиш;

— ташқи иқтисодий фаолият тармоқлари мажмуини — ихтисослаштирилган ташқи савдо, лизинг, консалтинг ва сугурта фирмаларини, ташқи алоқаларни ривожлантириш манфаатлари ва шартларига жавоб берадиган транспорт, алоқа ва коммуникациялар тизимларини вужудга келтириш. Чет элларда ўз савдо ва ахборот ваколатхоналарини очиш;

— ўзимизнинг патент-лицензия ишлари тизимини йўлга қўйиш, республика фуқаролари ва юридик шахсларнинг маънавий мулкни ҳимоя қилиш учун халқаро битимларга қўшилиш. Маҳсулотни стандартлаш ва сертификациялаш халқаро тизимига изчиллик билан ўтишни ташкил қилиш.

Мана шу йўналишларни рўйбга чиқариш Ўзбекистон иқтисодиётини жаҳон иқтисодий ҳамжамиятига кенг қўламда уйғунлаштириш учун иқтисодий ҳамда ташкилий-ҳуқуқий шарт-шароитларни яратиш имконини беради.

Ташқи алоқаларни ривожлантиришда, шунингдек, бир қанча ички ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал қилишда бизнинг ватандошларимиз катта ёрдам ва мадад бера

олишлари мумкин. Чет эллардаги ўзбеклар хорижий савдо-саноат доираларининг намоёндалари билан иқтисодий, маданий ва бошқа муносабатларни йўлга қўйишда жонли боғловчи бугун бўлиб хизмат қилишлари мумкин.

Ўзбекистон Марказий Евроосиёнинг энг муҳим йўллари чорраҳасида бўлишини тарихнинг ўзи белгилаб қўйган. Бу ҳақ "Буюк Ипак йўли" қабилдаги Евроосиё иқтисодий ва маданий кўпригини барпо этишни республика ташқи сиёсатининг стратегик истиқболи сифатида олға суриш имконини беради.

**ИЖТИМОЙ ЖИҲАТДАН ЙўНАЛТИРИЛГАН
БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИНИ ҚУРИШ — МУСТАҚИЛ
ЎЗБЕКИСТОН ИЧКИ СИЁСАТИНИНГ НЕГИЗИ**

Халқ манфаатларига жавоб берувчи мустақил иқтисодий сиёсат — Ўзбекистонни мустақил ривожлантиришнинг ажралмас шартидир.

Бир неча ўн йиллар давомида республикада сценарийси узоқ Марказда тўқилган қарорлар амалга оширилди, "компаниялар" ўтказилди. Ўзбекистоннинг чинакам манфаатлари, ўзига хос шароити ва имкониятлари писанд қилинмади. Натижада халқ ҳўжалигининг нуқсонли, бир томонлама хомашё тузилмаси шаклланди. Республика айрим хомашё турларини, ёқилги, асбоб-ускуналар ва технологиянигина эмас, балки ҳаётий муҳим озиқ-овқат маҳсулотларини, халқ истеъмоли молларини четдан келтиришга мажбурдир.

Мавжуд корхоналарнинг техникавий даражаси, чиқариладиган маҳсулот сифати ишлаб чиқаришни замонавий ташкил этиш талабларига, жаҳон рақобатининг қаттиқ талабларига мос келмаётир. Амалда барча соҳаларда технология асбоб-ускуналари жисмонан ишдан чиққан, маънавий эскирган ва янгилашни талаб қилади. Республиканинг табиий ресурсларига ва экологик муҳитига жуда катта ва кўп жиҳатдан ўрнини тўлдириб бўлмайдиган даражада зарар етказилди. Бу ҳол, ўз навбатида, аҳоли турмуш даражасининг пасайишига олиб келди.

Бунинг устига илгариги бир томонлама қарорларга кўра қабул қилинган қайта қуриш тажрибаси барбод бўлганлиги оқибатида Иттифоқнинг барча собиқ республикалари узоқ

иқтисодий инқирозга учради. Ёппасига пулнинг қадрсизланиши, турмушнинг қимматлашуви, бир вақтлар ягона бўлган молия, пул-кредит тизимининг барбод бўлиши, таркиб топган хўжалик алоқаларининг бузилиши Ўзбекистонни оғир аҳволга солиб қўйди. Ўз ички сиёсатимизни жуда ноқулай бошланғич шароитда қуришга тўғри келмоқда. Айни бир вақтда икки мураккаб масалани ҳал этиш — бир томондан, бозор иқтисодиётига ўтишда чуқур ислохотлар ўтказиш, иккинчи томондан, иқтисодиётни барқарорлаштириш, халқ фаровонлигининг кескин пасайиб кетишига йўл қўймаслик керак.

Ўзбекистон ўтган йилларнинг оғир асоратини бартараф этиш, инқироздан чиқиб олиш, ўзининг иқтисодий мустақиллигига эришиш, ривожланган мамлакатлар қаторига кириш имконини берадиган старли имкониятларга эгадир.

Ички сиёсатнинг негизи — инсон манфаатларига қаратилган меҳнатни рағбатлантириш кучли механизмига эга бўлган ва аҳолининг ижтимоий пачор қатламларини давлат йўли билан ҳимоя қиладиган бозор иқтисодиётини қуришдан иборатдир.

Тарихий тажриба шуни кўрсатадики, айрим мамлакатларда иқтисодий ривожланиш ва аҳолининг турмуш даражаларидаги тафовутларга қарамай, жаҳон ҳамжамияти ривожланишининг ҳозирги босқичига бозор иқтисодиёти жуда мос келади ва самарали ҳаракат қилади.

Фақат уюшган бозоргина бугунги кунда халқнинг ижодий ва меҳнат имкониятларини очиб бера олади, боқимандаликка хотима беради, ташаббускорлик ва ишбилармонликни ривожлантира олади, рағбатлантиришни ва йўқотилган хўжайинлик туйғусини қайта тиклайди.

Фақат бозоргина ишлаб чиқарувчининг ҳукмини синдириш, ишлаб чиқаришни истеъмолчининг манфаатларига бўйсундириш, маҳсулотга бўлган талабни аниқ ҳисобга олиш, конъюнктура ўзгаришларига қараб тезликда иш тутиш имконини беради.

Фақат бозоргина тежамли хўжалик юритишнинг кучли оқилона жиҳатларини яратади, харажатларни камайтиради, талон-торож ва лапашангликка қарши курашади.

Фақат бозоргина янгиликларга сезгир қилади, фан ва техниканинг энг сўнгги ютуқларини ладил ва ғайрат билан

жорий этади, ўз ишининг устасига, касб маҳоратига муносиб баҳо беради.

Лекин жаҳон тажрибаси бошқа томондан ҳам сабоқ беради. Бозор муносабатларининг шаклланиши ҳар қандай мамлакатда силлиқ ва осон кечавермаган. Бозор механизмларини идеаллаштириш катта янглишиш бўлур эди. Акс ҳолда, илгарилари бўлганидек, янги афсоналар домига тушиб қолиш, яна ҳафсала пир бўлиши мумкин.

Бозор иқтисодиётига ўтиш муаммоларига тик кўз билан, реал қараш керак. Бозор иқтисодиётининг фақат ижобий томонигина эмас, балки унинг салбий томонини ҳам кўра билиш керак. Бозорга, айниқса унинг шаклланиш босқичида узоқ ва чуқур иқтисодий инқирозлар, ишсизликнинг ўсиши, пулнинг қадрсизланиши, кўпгина корхоналарнинг синиши ва ишбилармонларнинг хонавайрон бўлиши, аҳолининг моддий таъминот жиҳатидан кескин табақалашуви, ҳуқуққа зид хатти-ҳаракатлар ва жиноятларнинг ўсиши хосдир. Бозорнинг бу иллатларини билиш, уларга тайёр туриш, уларни бартараф этиш юзасидан тўғри счимлар топа билиш керак.

Бозорга ўтиш муқаррар. Бу — давр амри, объектив реалликдир. Айни вақтда бозор фақат мақсад эмас, балки янги қадриятларни шакллантириш, одамлар фаровонлигининг сифат жиҳатидан тубдан юқори даражасига эришиш услуби ва воситасидир. Илғор мамлакатларнинг тажрибасига кўра, фақат бозор муносабатларигина халқ фаровонлиги, унинг турмуш даражаси ва равнақини ўстириш йўлида республика ишлаб чиқарувчи кучларидаги жуда катта имкониятлардан тўла-тўқис фойдаланишни таъминлаши мумкин. Вазифа шундан иборатки, ана шу жараёни юмшатиш учун уни аҳоли учун энг кам йўқотишлар билан амалга ошириш, ижтимоий ларзаларга йўл қўймаслик керак.

Ўзбекистоннинг ички иқтисодий сиёсати ҳам ўзимизнинг янгилиниш ва ижтимоий тараққиёт йўлимиз умумий принципларидан, ҳам ўзимизга хос хусусиятларимиздан келиб чиқади. Ўзимизга хос хусусиятлар деганда қуйидагилар назарда тутилади:

1. Реал таркиб топган иқтисодий вазият, кўпчилик оилаларнинг турмуш даражаси пастлиги туфайли *республикада бозорга ўтишнинг "шок терапияси"* йўли но-

мақбулдир. У амалда "терапиясиз шок" бўлиб қайтади, яъни таркиб топган барча тузилмалар, меъёрлар, алоқалар тезда барбод бўлади, бошқача айтганда, батамом емирилади. Ташкилий, иқтисодий, молия-кредит тизимларини ўзгартириш, тегишли ҳуқуқий асосни, бозор тармоқлари мажмуини вужудга келтириш, кадрлар тайёрлаш учун вақт керак. Ишлаб чиқаришни тайёрлаш ва қайта жиҳозлаш учун зарур бўлган технология вақти омилини ҳам ҳисобга олиш лозим. Ва ниҳоят, эҳтиёж ва таклифнинг мутаносиблигига асосланган қонунлар кучга кирмас экан, қаттиқ ўрнашиб қолган тасавурлар ва меъёрларни ўзгартиришга вақт керак бўлади.

Бозор иқтисодиёти сари буюк сакрашлар, инқилобий қайта ўзгаришлар йўли билан эмас, балки собитқадамлик ва изчиллик билан — босқичма-босқич ҳаракат қилиш керак. Бизнинг бозорга ўтишимиздаги ўзига хос хусусиятларимиз ана шундадир. Бир босқични тугатиб, зарур шарт-шароитлар яратиб бўлгандан кейингина янги босқичга ўтиш керак. Бунда ҳар бир босқичнинг ўз устуворликлари шаклланади. Уларни таъминлашнинг ўз механизми ишланади. Ҳар бир босқичнинг қанча давом этиши ҳал қилиниши лозим бўлган муаммолар доирасига, ташқи омиллар қанчалик қулай бўлишига, аҳолининг меҳнат фаоллигига боғлиқдир.

Зарур шарт-шароитни яратмай туриб, одамларни жиддий ўзгаришларга руҳан тайёрламай туриб, бозор муносабатларининг белгиларини ўта жадаллик билан, сунъий равишда ўтказиш қутилган натижаларни бермаслиги у ёқда турсин, ҳатто бозор иқтисодиётини қуриш ғоясига путур етказади.

Айни вақтда, иқтисодий ислоҳотни татбиқ этишда, етилган ечимларни қабул қилишда сусткашлик ва кечикишга йўл қўйиш шусиз ҳам иқтисоддаги ва ижтимоий соҳадаги ўта оғир аҳволни мураккаблаштиради.

Энг муҳими, ҳамма бозор муносабатларига асосланган ривожланган жамиятни қуриш — бу узоқ мураккаб жараён эканлигини, уни доимий равишда чуқур идрок қилиш ва зарур ҳолларда тузатишлар киритишни талаб қилишини англамоғи керак. Кишиларнинг тафаккурини, қотиб қолган тушунчаларни ўзгартириш айниқса муҳимдир. Фикрлашни

қадам-бақадам ўзгартира бориб, амалда бошқа мамлакатларда юз йиллаб қурилган янги тизимнинг афзалликларига келамиз.

2. *Бозор механизмларини жорий этишдан олдин инсонларни ижтимоий ҳимоя қилиш тадбирлари амалга оширилмоғи лозим.* Давлат ўз аҳолисини ҳимоя қила олган тақдирдагина инсонпарвар ҳисобланади. Давлат кишиларга, айниқса ёрдамга муҳтож бўлганларга, ижтимоий ночор қатламларга, етимлар, болалар, ўқувчилар, нафақахўрлар ва ногиронлар, ёлғиз оналар, кўп болали ва кам таъминланган оилаларга ўз вақтида ёрдам кўрсатиши керак.

Аҳолини ва, аввало, унинг ночор гуруҳларини ижтимоий муҳофаза қилиш қандай манбалар ҳисобидан таъминланиши мумкин? Миллий даромадни қайта тақсимлаш — давлат қўлидаги энг асосий манба ва воситадир. Тараққий этган мамлакатларда ишлаб чиқариш ва истеъмолнинг вужудга келган таркибига қараб қайта тақсимлангани миллий даромаднинг улуши баъзида 30—50 фоизга етади. Ижтимоий-маданий соҳага, илм-фанга, техникавий тараққиёт ва мудофаага ҳам маблағлар мана шунинг ҳисобидан таъминланади.

Швеция, Германия, Австрия ва бошқа бир қатор ривожланган хорижий мамлакатларнинг тажрибаси шуни кўрсатадики, кишиларни ижтимоий ҳимоялаш ва уни кафолатлашнинг кучли, таъсирчан механизми бўлгандагина бозор иқтисодиётига собитқадамлик билан ўтишни таъминлаш, таркибий қайта қуришни амалга ошириш, ижтимоий-сиёсий барқарорликни сақлаган ҳолда ишлаб чиқариш муносабатларини тубдан ислоҳ қилиш мумкин.

3. *Ички иқтисодий стратегия ҳар қандай сиёсий мафкура таъсиридан бутунлай холи бўлиши керак.* Ўтган йиллар иқтисодиёти ўта сиёсийлаштириб юборилган эди. Иқтисодий мақбулликдан сиёсий конъюнктуравий манфатларнинг устун келиши собиқ Иттифоқ халқ хўжалигини парокандалик ёқасига, иқтисодий ва ижтимоий муносабатларнинг жиддий бузилишига, ишлаб чиқаришнинг техника жиҳатидан қоқоқлигига олиб келди. *Иқтисодиёт фақат унга хос бўлган ички қонуниятлар асосида ривожланмоғи даркор.* Бизнинг вазифамиз уларни яхши тушуниб етишдан

ва ўз халқимиз манфаатлари йўлида моҳирона қўллашдан иборатдир. Шу билан бирга ҳозирги босқичда иқтисодий муаммоларни ҳал этишни асосий сиёсий мақсадга — мустақил демократик давлатни қарор топтиришга бўйсундириш ҳаётий муҳим ва объектив заруриятдир.

4. *Ички сиёсатнинг етакчи принципларидан бири ҳар бир кишининг, корхоналар, тармоқлар, минтақалар ва умуман давлатнинг манфаатларини монанд равишда уйғунлаштиришни таъминлашдан иборатдир.*

Инсонга муносиб ҳаёт шароити, унинг ўзини намоён қила олиши учун имкониятлар яратиш — иқтисодиётимизни ва бутун жамиятни ривожлантиришнинг олий мақсадидир.

Бу йўлни изчиллик билан ўтказиш ўтиш даврининг ҳар бир босқичида, унинг стилган вазифаларидан келиб чиққан ҳолда, айни шу паллада қайси манфаатлар устун келишини белгилаб олишни талаб қилади.

Бугунги кунда жамиятни янгилаш, эркин ишбилармонлик изига кўчириш вазифаларини ҳал этиш учун кучли мустақил давлат, унинг идоралари таркиби, ҳуқуқий асослари, муҳофаа ва миллий хавфсизлик тизимининг қарор топиши алоҳида аҳамиятга эга. Бу босқичда давлат манфаатлари устун бўлиши керак. Фақат шундай қилингандагина ҳам ишбилармонларнинг манфаатларини, ҳам аҳоли манфаатларини ҳимоя қилиш мумкин.

5. Бозорга ўтилган сари иқтисодиётни бошқариш ва тартибга солишда давлатнинг роли жиддий ўзгаради. *Давлат, унинг ҳокимият бошқарув тузилмалари тўғридан-тўғри хўжалик фаолиятига аралаштиришдан четда бўлиши керак.* Бозор иқтисодиётининг ўзини ўзи тартибга солувчи механизмлари тобора катта роль ўйнайди. Давлатда, фақат иқтисодий дастур ва рағбатлантириш вазифалари қолади.

Иқтисодий ва ижтимоий жараёнларни давлат йўли билан тартибга солиш ҳаммага маълум дастурлар — молия, кредит, солиқ, валюта сиёсати, нархларни назорат қилиш ҳамда билвосита таъсир кўрсатишнинг бошқа чоралари ёрдамида амалга оширилади. Худди шу йўл билан ҳақиқий бозор муносабатларига ўтиш ва у учун зарур шароитлар яратиш мумкин.

Ўтиш даврида давлат халқ хўжалигининг, айниқса таркибий ҳал қилувчи тармоқларнинг ҳаётий қобилиятини қўллаб-қувватлаб нархларни тартибга солиш, имтиёзли солиқлар белгилаш, тўғридан-тўғри дотация бериш йўли билан реал ёрдам кўрсатади. Бозор хўжалигининг асосий талаблари ва шартларидан бири — эркин нархлардир. Аммо нарх сиёсати, айниқса ўтиш даврида, бозор тармоқларини қарор топтириш даврида мутлақо тартибга солиб турилмайдиган биронта ҳам давлат йўқ жаҳонда.

Давлатнинг бурчи таркиб топиб келаётган ишбилармонлик тузилмаларини қарор топтириш ва ривожлантиришга ёрдам кўрсатишдан иборат. Шу билан бирга давлат ўз тузилмалари орқали қаттиқ ислоҳот ишларини амалга оширади, таркиб топган психологик ва бюрократик тўсиқларни йўқ қилади, бозор механизмини жорий этишга ундайди.

Бозор муносабатлари йўлига кирган кўпгина мамлакатларнинг тажрибаси давлат ҳар доим аҳолини ҳам, ишбилармонларни ҳам ислоҳотларга тайёрлаб келганлигидан далолат беради. Давлат уларни янгичасига яшашга маълум равишда ундаган ва рағбатлантирган. Шунинг ўзи билан бозорга тезроқ ва бозор киришга ёрдам берган.

Ички тузилмалар билан боғлиқ сиёсатни мақсадга мувофиқ амалга оширишда давлатнинг роли айниқса каттадир. Бу халқ хўжалигининг устувор соҳаларига инвестицияларни жалб қилиш учун имтиёзли шароит яратишгина эмас, балки марказлашган маблағларни янги истиқболли ишлаб чиқариш қурилишларига йўналтириш ҳамдир.

Давлат ижтимоий-иқтисодий жараёнларга бевосита иқтисодиётнинг давлат сектори орқали ҳам таъсир кўрсатади. Истиқболда унинг ҳиссаси жиддий равишда қисқаради. Давлат ихтиёрида фақат халқ хўжалигининг асосий ва стратегик аҳамиятга эга бўлган тармоқлари қолади. Булар ёқилғи, нефть ва газ саноати, электр энергетикаси, йўллар, темир йўл, ҳаво ва трубопровод транспорти, алоқа, сув ва газ таъминоти, ирригация иншоотлари қурилиши ва улардан фойдаланишдир.

6. *Республиканинг барча фуқаролари ва юридик шахсларига ташаббус кўрсатиш ва ишбилармонликни ривожлантириш учун, хўжалик фаолиятининг қонуни томонидан мон этилмаган барча турларини амалга ошириш учун*

тенг имкониятлар яратиш. Монополияга қарши фаол сиёсат ўтказиш, соғлом рақобат муҳитини шакллантириш, меҳнатни рағбатлантириш механизминини яратиш ана шунга ёрдам бериши керак. Кўпгина мамлакатларнинг тажрибаси шуни кўрсатадики, иқтисодий ислоҳот халқ хўжалигининг барча соҳаларида баб-баравар тез амалга ошмайди. Ўзбекистон учун жуда муҳим аҳамиятга эга бўлган ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг устувор йўналишларини ажратиш олиш зарурдир, чунки уларни амалга ошириш республикани сифат жиҳатдан янги босқичга кўтаради.

Биринчидан, қишлоқ хўжалиги ва у билан боғлиқ бўлган sanoatда қайта ишлаш тармоқлари устун даражада ривожлантирилади. Иқтисодиётнинг аграр секторини ривожлантириш муаммоларинини ҳал этиш Ўзбекистоннинг бозорга ўтишидаги бутун стратегиясини ҳал қилувчи бўғиндир. Бу қишлоқ хўжалигининг республика иқтисодий ва ижтимоий ҳаётидаги ролдан келиб чиқади. Аҳолининг 60 фоизи қишлоқ жойларида яшайди. Миллий даромаднинг 44 фоизидан кўпроғи бугунги кунда қишлоқ хўжалигидан олинади. Қишлоқ хўжалиги республика ҳаётини таъминлашнинг асоси, sanoatнинг етакчи тармоқларини ривожлантириш учун, шунингдек, экспорт ресурслари ва валюта тушумларининг энг муҳим манбаларидандир.

Бугунги кунда қишлоққа ўзининг асл кадр-қимматини қайтармоқ зарур. Қишлоқ хўжалиги қайта тугилиши керак. Қишлоқ меҳнаткашларига ишонч бағишдаш керак. Ўзбекистон барча аҳолисининг турмуш даражаси қишлоқ аҳолисининг фаровонлигига, уларнинг меҳнат шижоатига боғлиқ. Деҳқон тўқ бўлса, бутун республика ҳам бадавлат бўлади.

Республиканинг бутун аграр сиёсатида ерга эгаллик қилиш ҳақидаги масала айниқса муҳимдир. Бизнинг деҳқончилигимизнинг хусусияти шундаки, экин майдонларининг катта қисми, техника экинлари майдонининг аслида ҳаммаси — бу қудратли давлат ирригация тизими хизмат кўрсатадиган сугориладиган ерлардир. Республика аҳолиси зич яшайди, ер ёки сув бугуннинг ўзида етишмаяпти. Келажакда, аҳоли тез кўпайиб бораётган шароитда бу муаммо айниқса кескинлашади.

Ерни товарга айланттириш аҳолининг ҳаётий таянчларини кўпоради, ер участкалари билан чайқовчилик қилишни келтириб чиқаради, деҳқонни эртанги кунга ишончдан

маҳрум қилади. Хусусий мулк бўлган ерга эгаллик қилиш учун асрлар мобайнида ҳукм суриб келган аёвсиз кураш халққа беҳад қийинчиликлар келтиргани яхши маълум. Ҳозирги босқичда ерга давлат эгаллигини сақлаб қолиш, уни талон-торож қилишга йўл қўймаслик керак. Бу суғориш тизимига ҳам тааллуқдир.

Қишлоқда бозор муносабатларини ривожлантириш, деҳқонда ернинг эгаси эканлиги туйғусини қайта тиклаш — мерос қила олиш ҳуқуқи асосида ерни абадий фойдаланиш учун бериш йўлидан бориш керак. Энг муҳими, қишлоқ хўжалигини юритишнинг шундай механизминини яратиш керакки, бу ҳар бир деҳқонга ўз меҳнатининг самараларидан мустақил баҳраманд бўлиш имкониятини беради. Ана шундагина деҳқон ўзини ҳақиқатдан ҳам ернинг чинакам эгаси деб билади.

Қишлоқни қайта ўзгартириш демократик тарзда амалга оширилади. Деҳқон қалбига яқин ва тушунарли бўлган меҳнатни ташкил этиш шаклларини тиклаш зарур. Шарқда одамлар асрлар давомида жамoa-жамoa бўлиб яшаган ва меҳнат қилишган. Аграр ислоҳотнинг дастлабки босқичида қишлоқда ишлаб чиқаришнинг том маънодаги кооператив шаклларини қайта тиклаш вазифаси қўйилади. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришни ёппасига давлат тасарруфидан чиқаришдан воз кечиш бизнинг қатъий позициямиздир.

Биринчи навбатда, зарар келтирадиган давлат хўжаликларини (совхозларни) жамoa хўжаликларига (колхозларга) айланттириш устувор йўналишдир. Кейинчалик жамoa хўжаликларининг ўзлари ҳам йврик кооператив хўжаликларга айланади ва уларнинг асосини деҳқон (фермер) хўжаликлари, кичик корхоналар, катта бўлмаган кооперативлар, оилавий пудрат ва ижара жамoалари ташкил этади. Жамoa хўжалиги бошқаруви ва деҳқон хўжаликлари ўртасида шартнома муносабатлари бўлиши керак. Жамoa хўжалиги уларнинг ривожланишини рағбатлантирмоғи лозим. Унинг асосий вазифаси турли хил хизматларни ташкил этишдан, зарур техника, минерал ўғитлар, уруглик жамoармаси билан таъминлашдан, ерларнинг унумдорлигини ошириш чора-тадбирларини амалга оширишдан, ирригация ишларини йўлга қўйишдан иборат бўлиши лозим.

Етарлича самара бермаётган пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик экинларидан бўшаб қолаётган ерларни деҳқон (фермер) хўжаликларини ташкил этишга, шахсий томорқа

участкаларини кенгайтиришга бериш йўли бундан кейин ҳам давом эттирилади. Кейинги йилларда 2,5 миллион оила биринчи марта ер участкалари олдилар ва ўз ер участкаларини кенгайтирдилар. Олинган ерларнинг умумий майдони эса 550 минг гектардан ошиб кетди. (Маълумот учун: 1990 йил 1 январда унинг ҳажми ҳаммаси бўлиб 205 минг гектарни ташкил қиларди.) Томорқа участкаларининг ўртача ҳажми 20 сотихдан ошди. Бу қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш, меҳнат талаб этадиган янги соҳаларни ташкил этиш ҳамда қишлоқ аҳолисининг даромадларини ошириш имконини берди. Шахсий томорқалар ҳажмини янада кенгайтириш ва уларни 0,25 гектарга етказиш назарда тутилмоқда.

Аграр сиёсатнинг асоси — давлатнинг қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини тўғридан-тўғри бошқариб боришидан воз кечишидир. Хўжаликлар, деҳқонларнинг ўзи экин майдонлари тузилмасини белгилашлари керак. Мажбурий маҳсулот етказиб беришлар улушини камайтириш йўли изчил давом эттирилади. Деҳқон маҳсулотларни тобора кўпроқ ўз хоҳишича, эркин (шартнома) нархлари бўйича сотиши мумкин бўлади.

Умумдавлат эҳтиёжлари учун етказиб бериладиган маҳсулотларга адолатли чегараланган харид нархлари белгилаш муҳим рағбатлантирувчи омил ҳисобланади. Кейинги икки йил ичида амалда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг барча турларига харид нархлари жиддий равишда оширилди. Фақат пахтанинг харид нархи 6 баравар ошди. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархини sanoat маҳсулотлари нархига мувофиқ келтириш юзасидан бошқа тадбирларни ҳам амалга ошириш мўлжалланган. Қишлоқ билан sanoat ўртасидаги мувозанатни тиклаш фурсати етди.

Иқтисодий тартибга солиш билан бир қаторда давлат солиқлардан озод қилиш, мақсадли дотациялар орқали ҳам қишлоқ хўжалигига тўғридан-тўғри ёрдам кўрсатади. Бутун дунёда қишлоққа дотация бериш мавжуддир.

Қишлоқ таркибини тубдан қайта кўриб чиқиш керак бўлади. Хўжаликлар ҳам ашёни эмас, балки пахта толаси, уруғлик, қайта ишланган бошқа маҳсулотларни сотишлари керак. Бу меҳнат натижаларидан тўлароқ фойдаланиш, олинган даромадни адолатли тақсимлаш имконини беради. Қишлоқда, биринчи навбатда, ишчи кучлари ортиқча

бўлган жойларда кичик мустақил корхоналарнинг кенг тармоқли қайта ишлаш шохобчаларини ташкил этиш зарурдир.

Қишлоқ турмуш даражасини шаҳар турмуш даражасига қадар кўтариш бутун аграр сиёсатнинг жуда муҳим вазифасидир. Қишлоқларимиздаги ижтимоий аҳволни яхшилаш, уларни сув ва газ билан таъминлаш дастурларини рўйбга чиқариш — бу сиёсий мазмунга эга бўлган давлат аҳамиятига молик вазифадир.

Иккинчидан, бозор таркибини шакллантиришга ва уни изчил ривожлантиришга ҳар томонлама ёрдам кўрсатилади.

Тадбиркорларнинг ҳуқуқларини ишончли кафолатлашнинг таъминлайдиган ҳуқуқий асосни шакллантириш биринчи даражали вазифадир. Маъмурий-буйруқбозлик тизимининг ўзини оқламаган лаёқатсиз томонларидан воз кечмоқ даркор. Уларни бозор муносабатлари механизмнинг самарали ва амалий жиҳатлари билан алмаштирмоқ лозим.

Бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш бозорнинг кенг тармоқли инфраструктурасини ташкил этишни талаб қилади. Авваламбор, банк-кредит тизимини мустаҳкамлаш, бериладиган кредитлар турларини ва инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда банкларнинг иштирок этишини кенгайтириш зарурдир. Шартнома тизимини янада кенгайтириш, биржа фаолиятини такомиллаштириш, тижорат марказлари, савдо уйлари, воситачилик фирмалари ва бошқаларнинг ишини ташкил этишни яхшилаш муҳим аҳамиятга эгадир.

Суғурта ва аудиторлик хизматларининг, юридик ва консалтинг ташкилотларининг, шунингдек, бозор иқтисодиёти шароитида ишлашга қобилиятли бўлган мутахассислар тайёрлайдиган ҳар хил марказлар ишини фаоллаштириш бозор шароитларида тадбиркорларнинг барқарор ишлашига кўмаклашади.

Солиқ тизими ҳам бозор инфраструктурасининг таркибий қисми ҳисобланади. Уни ҳали чинақамига ташкил этишга тўғри келади. Солиқ хизмати фақат солиқ тўплаш идорасигина бўлиб қолмасдан, балки тадбиркорларга уларнинг молиявий фаолиятини ташкил этишда ҳамда молия интизомига риоя қилинишида кўмаклашиши керак.

Монополияга қарши кураш чораларини кўриш, маҳсулот етиштирувчининг истеъмолчи устидан ҳукмрон-

лик қилишига барҳам бериш иқтисодиётнинг самарали ривожланишига, бозорнинг товарлар ва хизматлар билан тўлиши вазифасига жавоб беради. Айрим корхоналар ва тижорат тузилмаларининг яккахонлик мавқисини тугатиш нарҳларнинг сунъий равишда ошириб юборилиши, монопол юқори даромадлар олинишига қарши турувчи соғлом рақобат муҳитини шакллантириш имконини беради.

Давлат мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш кўп укладли бозор иқтисодиётини шакллантиришда муҳим ўрин тутгани керак. Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнини меҳнат жамоаларининг манфаатларини ҳисобга олган, ижтимоий адолат принципларига риоя қилган ҳолда, давлат ва жамоатчиликнинг қаттиқ назорати остида, тасдиқланган махсус дастурлар асосида аста-секин амалга ошириш назарда тутилмоқда. Биринчи навбатда зарар кўриб ишловчи корхоналар, уй-жой фонди, маиший хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналари ва ташкилотлари, савдо, умумий овқатланиш, маҳаллий саноат хусусийлаштирилиши керак. Бошқа тармоқлардаги корхоналарни хусусийлаштириш жараёни устун даражада ижарага бериш, акциялаштириш, корхоналарнинг жамоа мулки шаклига ўтиши принциплари асосида амалга оширилади.

Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришни амалга оширишдан олдин чуқур таҳлилий изланишларни бажариш, шу йўлни босиб ўтган мамлакатларнинг тажрибасини ўрганиш лозим. Афсуски, ҳатто мутахассисларда ҳам хусусийлаштириш жараёнининг ўзиёқ ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга, юқори даромад олишга олиб келади, деган тасаввур ҳосил бўлган. Амалиёт билан биринчи марта дуч келишдаёқ бундай тасаввур барбод бўлади. Одатда, зарар кўриб ишлайдиган корхоналар техника билан дуруст жиҳозланмаган бўлиб, буюртмалар мажмуи йўқ ва ҳатто хусусийлаштирилгандан кейин ҳам улар илғор технология билан қуролланган, мустаҳкам хўжалик алоқаларига ва барқарор молиявий мавқега эга бўлган корхоналар билан рақобат қилишга қодир эмас.

Бошқа бир нарсани ҳам эътиборга олиш муҳим — ўзгариб турадиган бозор иқтисодиётини яхши биладиган, маркетинг, менежмент, молия ва кредит масалаларини тушунадиган, тайёргарлик кўрган менежер, ишбилармон

кадрларга эга бўлмай туриб ўйламай-нетмай корхоналарни давлат тасарруфидан чиқариш, малакасиз қўлларга топшириш, уларни барбод бўлиш хавфи остида қолдириш мумкин эмас. Шу боисдан хусусийлаштириш ҳам ёппасига коллективлаштириш сингари кампаниябозлик, бирон-бир ишлаб чиқариш турини ким тезроқ хусусийлаштиради қабилидаги мусобақа йўли билан ўтказилишига асло йўл қўйиб бўлмайди. Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёни бозор иқтисодиётига ўтиш учун зарур бўлган бошқа шарт-шароитларни вужудга келтириш билан боғлиқ ҳолда изчил ва ҳар томонлама ёндашувни талаб қилади.

Кичик тадбиркорликнинг янги иш жойлари ташкил этиш, озиқ-овқат маҳсулотлари ва товарлар билан таъминлаш, бозор конъюнктурасининг ўзгаришига тезда мослаша олиши имкониятини ҳисобга олиб, турлича мулк шаклларидаги унча катта бўлмаган корхоналарни ривожлантиришга ҳар томонлама ёрдам кўрсатилади.

Учинчидан, иқтисодиёт барқарор мавжуд бўлган шароитдагина бозорга муваффақиятли ўтиш мумкин. Вужудга келган вазият тангликни бартараф этиш учун шовиштинч, баъзан нооммабоп чора-тадбирлар кўришни, ишлаб чиқариш ҳажмлари пасайиб кетишининг олдини олишни, пулнинг қадрсизланишини тўхтатишни, аҳоли турмуш даражасининг кескин ёмонлашиб кетишига йўл қўймасликни талаб қилади.

Иқтисодиётни барқарорлаштириш — бу бозорни шакллантириш йўлидаги зарурий ва муқаррар босқичдир. Уни таъминлаш учун қуйидагилар зарурдир:

— Республика бюджети тақчиллигини чеклашга ва уни изчил равишда энг кам даражага келтиришга қаратилган қаттиқ молиявий сиёсат олиб бориш. Бошқарув аппаратини кескин камайтириш, зарар кўриб ишловчи корхоналарга дотациялар беришда давлат маблағлари сарфланишини янада қисқартириш. Бюджет маблағлари кечиктириб бўлмайдиган энг зарур давлат ва ижтимоий эҳтиёжларга берилиши керак. Солиқ сиёсатининг вазифаси — бир томондан, бюджет даромадларининг барқарор сафарбарлигини таъминлашдан, иккинчи томондан — корхоналарни республика учун зарур бўлган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўпайтиришга рағбатлантиришдан иборат;

— кредит-банк тизимини, пул муомаласини мустаҳкамлаш, валюта муносабатларини тартибга солиш.

Банкларнинг кредитлари халқ истеъмоли моллари, бинокорлик материаллари ва бошқа ҳаётий муҳим маҳсулотларни ишлаб чиқаришни кўпайтириш шарти билан берилади. Шу билан бирга асосиз кредит эмиссиясига йўл қўймаслик қатъий тутилган йўлдир. Нақд тўлов маблағлари муомаласини тартибга солиш ҳам пул муомаласининг соғломлашишига кўмаклашади. Бир вақтнинг ўзида ўзимизнинг миллий валютамизни жорий этиш бўйича тайёргарлик ишлари олиб борилади. Миллий валюта биринчи босқичда товар массаси билан ишончли равишда мустақамланган, дунё валютаси билан боғланган ва кафолат топган ҳолда республикада алмаштириладиган бўлади;

— ишлаб чиқаришнинг ниҳоят даражада пасайиб кетишига, оммавий ишсизликка йўл қўймаслик. Ишлаб чиқариш фаолиятини рағбатлантириш учун шароитлар яратиш зарурдир. Республиканинг ишлаб чиқариш, қурилиш ва илмий имкониятларини сақлаб қолиш муҳимдир;

— эркин нархларга ўтилишидан иборат умумий йўлда товарларнинг алоҳида муҳим турлари тор доираси нархларининг давлат томонидан назоратга олиниши сақланиб қолади. Энг зарур озиқ-овқат маҳсулотлари, дори-дармонлар, болаларга мўлжалланган бир қанча буюмларнинг чегараланган нархлари, норма билан бериш ҳисобига улар билан аҳолини кафолатли таъминлаш ички истеъмол бозорини ҳимоя қилиш, товарларни сотиб олишда аҳолига катта имкониятлар бериш манфаатларига хизмат қилади;

— пулнинг қадрсизланишига қарши амалий чора-тадбирлар кўриш, аҳолининг ижтимоий ночор табақаларини давлат йўли билан ҳимоя қилишнинг ишончли тизимини яратиш, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, фан, маданият ва санъат ходимларининг моддий аҳолини мустақамлаш.

Тўртинчидан, Ўзбекистон иқтисодиётининг бир томонлама — хом ашёвий йўналишига қатъий барҳам бериш республика ички сиёсатининг энг муҳим стратегияси ҳисобланади. Фақат хом ашё этиштирувчи ва сотувчи ўлка сурункали ночорликка гирифтор бўлади. Асосий вазифа — халқ хўжалигини чуқур таркибий қайта қуришни амалга оширишдир. Барча ресурсларимизни ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистоннинг иқтисодий ва сиёсий мустақиллигини таъминлаш имконини берувчи тузилмани вужудга келтириш бизнинг мақсадимиздир.

Республика иқтисодиётини таркибий қайта қуриш юзасидан ишлаб чиқилаётган чора-тадбирлар қуйидаги вазифаларни ҳал этишга бўйсундирилгандир:

— республика аҳолисининг озиқ-овқат маҳсулотларига, талаб катта бўлган товарларга, айниқса болалар ва катта ёшдагиларга мўлжалланган товарларга бўлган биринчи навбатдаги эҳтиёжларини таъминлаш;

— ўз ишлаб чиқаришимизнинг МДҲнинг бошқа республикаларидан ва импорт бўйича келтириладиган хом ашё, ёқилғи, комплектловчи буюмлар, технологик асбоб-ускуналарга, шунингдек, республика ўзи ишлаб чиқаришга қодир бўлган тайёр маҳсулотларга қарамликни камайтириш;

— тез ўсиб бораётган меҳнат ресурсларини, биринчи навбатда, ёшларни иш билан оқилона таъминлаш, халқни тарихий анъаналари ва кўникмаларига, техника тараққиётининг замонавий талабларига жавоб берувчи иш жойларини ташкил этиш;

— қишлоқ хўжалиги хом ашёси ва минерал ресурсларни чуқурроқ қайта ишлаш, рақобатга бардошли тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга йўналтирилган технологик циклнинг тугалланганлиги даражасини ошириш;

— илғор технологияларга, ишлаб чиқаришнинг замонавий тузилмаларига қатъий ўтиш минерал ресурсларни комплекс қайта ишлаш ва кўп билим талаб қиладиган тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш бўйича тармоқлар тизимини шакллантиришни талаб қилади;

— қишлоқ хўжалиги машинасозлигини деҳқон (фермер) ва томорқа хўжаликлари, чорвачилик ҳамда озиқ-овқат экинларини қайта ишлаш учун техника ва кичик механизация воситалари ишлаб чиқаришга қайта ихтисослаштириш;

— республиканинг экспорт имкониятларини кучайтириш, унинг валюта билан тўлаш қобилиятини мустақамлаш.

Халқ хўжалигининг хом ашёвий йўналишини бартараф этиш республика иқтисодиётининг барқарор ва жўшқин ривожланишини таъминлаш имконини беради, иш билан таъминланмаган ишчи кучларини ишлаб чиқаришга жалб этишга, кадрларнинг касб-корлик савиясини оширишга, маҳсулотларни келтириш ва четга чиқаришни мутаносиблаштиришга кўмаклашади, энг асосийси — Ўзбекистоннинг

ашёларнинг 700 та кони мавжуд. Амалда, Менделеев жал-валидаги ҳамма элементлар республикамизда бор. 370 та кон ишлаб турибди, уларда бир йил ичида қазиб олинаётган тоғ жинслари ҳажми 200 миллион тоннадан ошади.

Республикада катта табиий энергия ресурслари — газ, нефть, гидроэнергетика ресурслари ва кўмирнинг мавжудлиги Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эгадир. Марказий Осиё минтақасидаги газ конденсати захираларининг деярли 74 фоизи, нефтнинг 31 фоизи, табиий газнинг 40 фоизи ва кўмирнинг 55 фоизи Ўзбекистон улушига тўғри келади.

Табиий газнинг аниқланган захиралари деярли икки триллион куб метрни, кўмир — 2 миллиард тоннадан кўпроқни, нефть — 350 миллион тоннани ташкил этади. Табиий газ қазиб олиш бўйича Ўзбекистон собиқ Иттифоқ республикалари орасида учинчи ўринда туради ва жаҳондаги газ қазиб чиқарувчи 10 та энг йирик мамлакат қаторига кириди.

Табиий газ асосий энергетика ресурси бўлиб қолмай, шу билан бирга нафақат республика эҳтиёжи учун, балки чет мамлакатларга сотиш учун ҳам минерал ўғитлар, синтетик тола ва иплар, полипропилен, полистирол ҳамда бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқаришда қимматли хомашёдир.

Республикада гидроэнергетика ресурсларининг жуда катта манбалари ҳам мавжуд. Урта Осиёдаги гидроэнергетика манбаларининг ва фойдаланишнинг техникавий имконияти бўлган гидроэнергетика ресурсларининг 14 фоизи, амалда фойдаланилаётган гидроэнергетика ресурсларининг 21 фоизи Ўзбекистонга тўғри келади. Шуни ҳам айтиш керакки, республиканинг гидроэнергетика имкониятларидан ҳали ҳам старлича фойдаланилаётгани йўқ.

Ўзбекистоннинг ёқилғи-энергетика мажмуи унинг энергетика ресурсларига доим ортиб бораётган эҳтиёжини таъминлабгина қолмайди. Ўзбекистон кўп вақтдан буён бошқа минтақаларга табиий газ етказиб бермоқда.

Сўнгги икки йил ичида топилган нефть (Минбулоқ ва Кўкдумалоқ конлари) ва газ захиралари келгусида республиканинг ўз эҳтиёжларини таъминлабгина қолмай, энергия манбаларини четга сотишни анча кўпайтиришга ҳам имкон беради.

Фойдали қазилмалар кўп турларининг аралаш жойлашгани, уларнинг кон-геология шароитлари қулайлиги, ҳудудларга кўп тўплангани бу конларни самарали ўзлаштириш, саноатнинг жаҳон бозорига рақобатга бардош бера оладиган кон қазиб чиқарувчи кичик тармоқларини ривожлантириш учун шароит яратади.

Ўзбекистон қимматбаҳо ва нодир металллар — соф олтин, кумуш, уран ва бошқа ноёб металллар захиралари ҳамда уларни қазиб чиқариш жиҳатидан ҳам ажралиб туради. Республикада 30 та олтин кони топилган, улардаги олтин захиралари тўрт минг тоннадан ошади. Қазиб чиқариладиган олтиннинг умумий ҳажми жиҳатидан республика МДҲ мамлакатлари орасида иккинчи ўринда, жаҳонда — саккизинчи ўринда туради, аҳоли жон бошига олтин қазиб чиқариш жиҳатидан эса жаҳонда бешинчи ўринда туради. Ўзбек олтинининг сифати энг юқори жаҳон андозаларига мос келади, сўнгги икки йил ичида ўзбек олтини уч марта халқаро совринни олишга сазовор бўлди.

Стратегик жиҳатдан муҳим бўлган бошқа рангли нодир металллар — мис, молибден, қўрғошин, рух (цинк), вольфрам, литий кабиларнинг захиралари ҳам кўп.

Гил (каолин), дала шпати, шишабоп оддий кварц ва кварц-дала шпати қуми, бентонит гили, фосфоритлар ҳамда минерал ўғитлар, чинни-фаянс идишлар ички ҳамда ташқи бозорда рақобатлидир. Талаб жуда катта бўлган бошқа буюмлар ишлаб чиқариш учун хом ашё сифатида фойдаланиладиган шу каби минералларни республикадаги мавжуд қимматбаҳо нометаллургия хом ашёси қаторига киритиш мумкин. Бу минералларнинг кўплаб конлари ноёб табиат намуналари бўлиб, бутун Евроосиё минтақасида энг катта кон ҳисобланади. Бокситлар, фосфоритлар, турли тузларнинг захиралари келгуси асрда ҳам кўп йиллар республиканинг эҳтиёжларини таъминлай олади.

Иккиламчи минерал ресурслар — маъдан конларидаги ташлаб юборилган тоғ жинслари, металлургия бойитиш корхоналарининг чиқитлари, шунингдек маъданларнинг ҳисобга олинмаган захиралари ва конларнинг устини очишда чиққан жинсларнинг захиралари ҳам муҳим манбалардир.

Республикада ишлаб чиқарилаётган ресурсларнинг турлари, биринчи навбатда, металллар энг тақчил ресурслар қаторига киради, шу сабабли жаҳон бозорида уларга талаб ҳамisha катта.

Ўзбекистон қудратли қишлоқ хўжалигига эгадир. Республика катта экспорт имкониятига эга бўлган энг муҳим стратегик маҳсулот — пахта етиштирувчи ва ундан тайёрланадиган маҳсулотларни ишлаб чиқарувчи ҳамда етказиб берувчи асосий ўлкадир. Бутун Марказий Осиёда 2 миллион тоннага яқин пахта толаси ишлаб чиқарилаётган бўлса, шундан 1,5 миллион тоннаси Ўзбекистон толасидир. Ўзбекистон пахта толаси ишлаб чиқаришда жаҳонда бешинчи ўринда ва уни экспорт қилишда иккинчи ўринда туради.

Республика минтақалараро меҳнат тақсимоотида сабзавот, мева ва узум етказиб берадиган асосий ўлка бўлиб келди ва шундай бўлиб қолади. Бу маҳсулотларнинг кўплари таъми жиҳатидан нодир ҳисобланади. Ҳозир Ўзбекистонда 5 миллион тоннагача мева-сабзавот маҳсулотлари етиштирилмоқда, бу республика бозорининг эҳтиёжларидан анча ортиқдир.

Чорвачилик маҳсулотларининг кўпгина турлари — пилла, жун, қорақўл тери ва ундан тайёрланадиган буюмлар республикадан ташқарида ҳам машҳур бўлиб, бажонидил харид қилинади.

Кўп авлодларнинг меҳнати билан яратилган ишлаб чиқариш салоҳияти республикани янада самарали ривожлантириш учун ишончли иқтисодий асосдир. Барпо этилган қурилиш базаси, бинокорлик саноати қувватлари ва бу борада тўпланган тажриба сармоя ресурслари мавжуд бўлган тақдирда белгиланган ўзгартиришларни амалга оширишга қодирдир.

Республикада қудратли ва бир қанча ҳолларда нодир саноат корхоналари барпо этилган ва ишлаб турибди. Улар саноатнинг деяри барча тармоқлари — оғир саноат, машинасозлик, самолётсозлик ва автомобилсозликдан тортиб, снгил саноат ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш саноати, фан билан боғлиқ ишлаб чиқариш тармоқларигача тааллуқлидир. Ўрта Осиёдаги машинасозлик маҳсулотларининг учдан икки қисми Ўзбекистонда тайёрланади. Республика Ўрта Осиёда қора металллар ва прокат,

самолётлар, моторлар, пахта териш машинаси ва бошқа қишлоқ хўжалик техникаси, кабель маҳсулотлари, экскаваторлар, кўтарма кранлар ва лифтлар, капролактан, тўқимачилик ва пахта тозалаш саноати учун машина ускуналари, йигирув машиналари ва бошқа буюмларни ишлаб чиқарадиган бирдан-бир давлатдир.

Ўзбекистон саёҳатчиликни ривожлантириш учун катта имкониятларга эга. Самарқанд, Бухоро, Хива, Шаҳрисабз, Қўқон каби тарихий обида шаҳарлар бутун дунёга машҳур. Республика ҳудудида тўрт мингдан ортиқ меъморий ёдгорликлар мавжуд. Уларнинг кўпчилиги ЮНЕСКО муҳофазасига олинган. Ўзбекистоннинг дам олиш ва саломатликни тиклаш имкониятлари саёҳат маршрутларининг хилма-хил турларини ташкил этишга ва саёҳатчиларни бутун йил давомида қабул қилишга шароит яратади.

Ўзбекистоннинг иқтисодий ҳаётида транспорт ва алоқалар тизими ҳал қилувчи ўрин тутаетди. Республикада кенг тармоқли транспорт тизими барпо этилган бўлиб, у мамлакат ичкарасида ва ташқарисида юк ҳамда йўловчилар ташиши, яқин ва олис хорижий мамлакатлар билан иқтисодий алоқаларни таъминлайди.

Республикада транспортнинг барча турлари ривож топган. Ҳозир темир йўллар узунлиги 6,7 минг километрге тенг. Темир йўл шохобчаларининг кўплиги жиҳатидан республика Марказий Осиёда етакчи ўринда туради. Юк ва йўловчиларни ташишда автомобиль транспортининг аҳамияти катта. Саксон минг километрдан узунроқ автомобиль йўллари қурилган ва улардан фойдаланилмоқда, шу йўлларнинг 86 фоизи асфальт йўллардир. Ҳамма шаҳар ва қишлоқлар, ҳатто олис қишлоқларга борадиган йўллар ҳам асфальтланган.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон собиқ Иттифоқ республикаларининг барча йирик шаҳарлари ҳамда жаҳондаги кўп мамлакатлар — Германия, Буюк Британия, Швейцария, Ҳиндистон, Туркия, Саудия Арабистони, Исроил, Афғонистон, Малайзия, Таиланд ва бошқа давлатлар билан бевосита ҳаво йўллари орқали боғланган.

Айни маҳалда Ўзбекистон денгиз портларига бевосита чиқа олмайди. Юкларнинг кўп қисми давлатлараро савдо-иқтисодий алоқаларга мувофиқ қўшни давлатлар ҳудуди

орқали отказиб берилмоқда. Натижада, биринчи навбатда, мамлакатлараро алоқаларни йўлга қўйишда республиканинг кенгайтирилган этиши муаммоси кўндаланг бўлмоқда.

Ўзбекистоннинг меҳмондўст, меҳнатсевар халқи унинг чинакам бойлигидир. Республика меҳнат ресурслари билан таъминланиш даражаси юқори бўлган минтақа ҳисобланади. Марказий Осиёдаги меҳнат ресурсларининг деярли 40 фоизи унинг ҳиссасига тўғри келади. Меҳнатга лаёқатли аҳолининг ёшлари таҳлил этиш XXI аср арафасида аҳоли асосан юқори меҳнат фаоллиги билан ажралиб турадиган 30—49 ёшдаги одамлардан юбрат бўлишини кўрсатмоқда. Одамларнинг таълим даражасининг юқорилиги меҳнат салоҳиятининг ўзига хос хусусиятидир. Халқ хўжалигида банд бўлган ҳар 4 ходимдан бири олий ёки ўрта махсус маълумотлидир.

Ўзбекистон кучли илмий салоҳиятга эгадир. Айниқса деҳқончилик, табиий ва аниқ фанлар соҳасидаги салоҳияти кучли. Ўзбекистон олимларининг тарих, математика, физика, қуёш билан боғлиқ материалшунослик, зилзилага бардошли иншоотлар назарияси, ўсимлик моддалари кимёси ва бошқа соҳалардаги тадқиқотлари мамлакат ташқарида ҳам машҳурдир.

Мазъжуд улкан ресурслар, ақл-зиё ва ишлаб чиқариш потенциаллари давлат мустақиллиги билан биргаликда республикада иқтисодий-иқтисодий янгилаш, уни маърифий ривожланиш йўлига ўтказишга доир тўб ислоҳотларни амалга оширишга ҳақиқий шарт-шароит ва имконият яратди.

Республикада сифат жиҳатидан янги мавқега ўтишнинг пухта ўйланган дастури ишлаб чиқилган. Танлаб олинган тараққиёт йўли Конституцияга асосланган бўлиб, бу ўзгармас йўлдир, чунки танланган йўлнинг тўғрилигини ҳаётнинг ўзи тасдиқламоқда. Бу Ўзбекистонни миллий-давлатчилик, ижтимоий-иқтисодий ва маънавий жиҳатдан камолатга муқаррар олиб борадиган йўлдир.

Бешта асосий қонда Ўзбекистон давлат қурилиши ва иқтисодий-иқтисодий ислоҳ қилиш дастурининг ўзагидир. Уларнинг моҳияти қуйидагича:

биринчидан, иқтисодий ислоҳотлар ҳеч қачон сиёсат ортида қолмаслиги керак, у бирор мафкурага бўйсундирилиши мумкин эмас. Бунинг маъноси шуки, иқтисодий

сиёсатдан устун туриши керак. Ҳам ички, ҳам ташқи иқтисодий муносабатларни мафкурадан холи қилиш зарур;

иккинчидан, давлат бош ислоҳотчи бўлиши лозим. У ислоҳотларнинг устувор йўналишларини белгилаб бериши, ўзгартиришлар сиёсатини ишлаб чиқиши ва уни изчиллик билан ўтказиши, жаҳодатпарастлар (ретроградлар) ва консерваторлар қаршилигини бартараф этиши шарт;

учинчидан, қонун, қонунларга риоя этиш устувор бўлиши лозим. Бунинг маъноси шуки, демократик йўл билан қабул қилинган янги Конституция ва қонунларни ҳеч истисносиз ҳамма ҳурмат қилиши ва уларга оғишмай риоя этиши лозим;

тўртинчидан, аҳолининг демографик таркибини ҳисобга олган ҳолда кучли ижтимоий сиёсатни ўтказиш. Бозор муносабатларини жорий этиш билан бир вақтда аҳолини ижтимоий ҳимоялаш юзасидан олдиндан таъсирчан чоралар кўрилиши лозим. Бу бозор иқтисодиёти йўлидаги энг долзарб вазифа бўлиб келди ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади;

бешинчидан, бозор иқтисодиётига ўтиш объектив иқтисодий қонунларнинг талабларини ҳисобга олган ҳолда, ўтмишдаги "инқилобий сакрашлар" сиз, яъни эволюцион йўл билан, пухта ўйлаб, босқичма-босқич амалга оширилиши керак.

Бу қондалар ўз истиқлол, ривожланиш ва тараққиёт йўлимизга асос қилиб олинган бўлиб, ўтиш даври дастурининг негизини ташкил этади. Ҳозир бу қондаларнинг амалга оширилиши республикада ижтимоий-сиёсий барқарорликни, энг муҳими, бозор муносабатларини жорий этиш йўлидан изчил ҳаракат қилишни таъминлайди.

III

ИҚТИСОДИЁТНИ МАФКУРАДАН ХОЛИ ЭТИШ — ДЕМОКРАТИК ВА БОЗОР ЎЗГАРТИРИШЛАРИНИНГ АСОСИ

Биринчи навбатда иқтисодий негизни (базисни) барпо этиш ва иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш янги жамият қуришнинг энг муҳим шартидир. Бунда иқтисодий ўзгартиришлар стратегияси мафкурадан бутунлай холи этилиши, яъни сиёсий мақсадларга эришиш воситаси бўлиб хизмат қилмаслиги керак.

Сиёсий кураш ботқоғига ботиб қолган бир қанча мамлакатларнинг аччиқ тажрибаси иқтисодий ислоҳотлар сиёсий манфаатларга бўйсундирилган жойларда иқтисодиёт бутунлай барбод бўлишини, ишлаб чиқариш ҳажми камайиб кетишини, аҳолининг моддий аҳволи ёмонлашиб, ижтимоий зиддиятлар авж олишини кўрсатмоқда. Аксинча, иқтисодий ислоҳотлар изчиллик билан амалга ошириладиган жойларда демократик ва сиёсий ислоҳотлар учун мустақкам моддий негиз яратилмоқда.

Иқтисодий турмуш тарзига асосланиб давлат қурилиши ва давлат тузилишини англаб етиш мумкин. Демократия — бошқарувнинг барча босқичларидаги эркинликдир. Энг муҳими, сўз эркинлиги ва иқтисодий фаолият билан шугулланиш эркинлиги ҳуқуқини берадиган кучли қонунларимизга эга бўлишдир. Бу эса иқтисодий негиз қанчалик мустақкам барпо этилганлигига боғлиқ.

Иқтисодиёт мафкуравий тазйиқларсиз, ўзига хос ички қонунларга мувофиқ ривожланиши лозим. Мафкуравий ақидаларни бартараф этиш хўжалик юритишнинг турли ижтимоий шаклларига нисбатан хайрихоҳ бўлган ижтимоий фикрнинг қарор топишига, бозор муносабатларига мос бўлган психологиянинг ва шунга хос иқтисодий тафаккурнинг идрок этилишига кўмаклашади.

Ижтимоий-иқтисодий ўзгартиришларнинг пировард мақсадини аниқ белгилаб олиш ислоҳ қилишнинг замонавий стратегиясининг бошланғич нуқтасидир. Умумий стратегия бўлмаса, пировард мақсадни кўра билмай туриб, иқтисодий ислоҳотнинг таъсирчан чораларини белгилаб бўлмайди.

Бозор иқтисодиётига ўтиш объектив зарурат сифатида давр тақозоси бўлиб қолди. Бозор иқтисодиёти — умумбашарий ҳодиса бўлиб, жаҳон цивилизацияси ривожланиши йўлидаги муқаррар босқичдир. Тартибли асосга қурилган бозоргина ҳозир халқнинг ижодий ва меҳнат имкониятларини рўёбга чиқаришга, текинхўрликни тугатишга, ташаббускорлик ва ишбилармонликни ривожлантиришга, манфаатдорлик ва унутиб юборилган хўжайинлик туйғусини қайта тиклашга қодирдир. Фақат бозоргина маҳсулот ишлаб чиқарувчининг зўравонлигига барҳам бериб, ишлаб чиқаришни истеъмолчининг манфаатларига бўйсундира олади, маҳсулотларга талабни тўғри ҳисобга олиш, бозор-

даги ўзгаришларга қараб тез ҳаракат қилиш имконини беради.

Фақат бозор муносабатларигина республика ишлаб чиқарувчи кучлари заминдаги улкан имкониятлардан халқ бахт-саодати йўлида, унинг турмуш даражасини ошириш мақсадида самарали фойдаланишни таъминлаши мумкин. Айни бозор муносабатлари одамларни янгиликка интиладиган, илм-фан ва техниканинг сўнгги ютуқларини дадил ва тез жорий этадиган, касб-маҳоратини муносиб қадрлайдиган қилади. Яъни иқтисодиётни марказдан бошқариш шароитида амалга ошириш мумкин бўлмаган нарсга — ишлаб чиқаришни истеъмолчи, инсон манфаатига хизмат қилдиришга эришилади.

Қолаверса, айнан бозор туфайли миллий маданий анъаналарнинг ўзига хос уйғунлашуви амалга ошади, бунда мамлакатнинг у ёки бу соҳасида нисбатан афзалликларга эришишни таъминлашга қодир бўлган анъаналар янада ривожланади.

Жаҳон цивилизациясининг тараққиёт тажрибаси шуни ҳам кўрсатадики, бозор муносабатларининг ривожланиши бирорта ҳам мамлакатда текис ва бенуқсон кечмаган. Бозор механизмларини идсаллаштириш катта хато бўлур эди.

Бундан ташқари, жаҳон тажрибаси самарали бозор иқтисодига кўпроқ умумий ижтимоий қадриятлар доирасида ўтиш мумкинлигини кўрсатади. Ҳар бир иқтисодий ривожланган мамлакат хўжалиги ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган бўлади.

Ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган бозор иқтисодиёти марказлаштирилган рсжали бозордангина эмас, балки эркин бозордан ҳам фарқ қилади. У мустақил иқтисодий андозадан иборат бўлади. Унинг эркин бозордан муҳим фарқи шундан иборатки, у иқтисодий ва ижтимоий асосларнинг синтези ҳисобланади. Бу шуни билдирадики, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиёти тўла-тўқис ҳам бозор иқтисодиёти, ҳам ижтимоий иқтисодиёт ҳисобланади, иқтисодий ривожланиш самарадорлигини ижтимоий кафолатлар ва ижтимоий адолат билан боғлаш мақсадини кўзлайди.

Бозор хўжалиги ўз табиатига кўра ижтимоий йўналтирилган бўлади. Истеъмолчи ўзининг шахсий ва ижти-

мой эҳтиёжи билан асосий шахс ҳисобланади. Пировард натижада иқтисодий тараққиёт, меҳнат унумдорлигининг ўсиши, янгилкларни жорий этиш аҳолининг истеъмол эҳтиёжларини қондиришга бўйсундирилади. Булар бозор иқтисодиётининг рағбатлантирувчи сабабларини ва ҳаракатлантирувчи механизмини ташкил қилади.

Айни вақтда ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган бозор иқтисодиёти халқ фаровонлигини ўз-ўзидан вужудга келтирмайди, балки бунинг учун фақат зарур шарт-шароитлар ва замин яратади, хўжалик юритувчи барча субъектларнинг ижодий қобилиятлари рўёбга чиқишига кўмаклашади.

Бозорда иқтисодий эркинлик қондасининг ижтимоий тенглаштириш билан алоқаси ижтимоий бозор иқтисодиётининг асосий элементиدير. Ҳозирги кўринишдаги бозор иқтисодиёти иқтисодий муносабатлар субъектлари фаолияти бозор нуқтаи назаридан мувофиқлаштирилган, ижтимоий жиҳатдан аниқ йўналтирилган ҳолдаги эркин ишбилармонликдир.

Ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиёти Ўзбекистоннинг давлат суверенитетининг иқтисодий асоси сифатида олинган, у республика ижтимоий тараққиётининг ҳозирги босқичига ҳамда ўзига хос шароитларига энг кўп даражада мувофиқ келади. Бундай турдаги бозор иқтисодиёти:

— юридик ва жисмоний шахсларнинг ишбилармонлик фаолиятини ривожлантириш учун конституциявий, қонуний ва ҳуқуқий кафолатларни, эркин бозор конъюнктурасини рағбатлантиришни;

— мулкнинг барча турларининг ҳамда хўжалик юриштишнинг барча шакллариининг юридик тенг ҳуқуқчилигини;

— иқтисодий муносабатлар субъектлари фаолиятининг энг кўп даражада эркинлигини;

— умуминсоний қадриятларнинг устуворлигини ҳамда иқтисодий муносабатларда миллий анъаналарни, урф-одатларни, халқ турмуш тарзини тўла ҳисобга олишни;

— инсоннинг ҳаёт фаолияти ва уни ривожлантириш учун муносиб шарт-шароитларни, ишончли ижтимоий кафолатларни, аҳолининг турмуш даражасини огишмай оширишни;

— Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўрин эгаллашини, халқаро меҳнат тақсимоотида тенг ҳуқуқчилик ҳамда ўзаро манфаатдорлик асосида фаол иштирок этишини таъминлашга даъват этилгандир.

Ўзбекистоннинг ижтимоий бозор иқтисодиётида ўз андозасини яратишидаги янги муҳим элементлар қаторида қуйидагиларни алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин:

1. Кишиларнинг фаровонлигини оширишни таъминлайдиган пировард натижага эришишга қаратилган ижтимоий йўналиш.

2. Иқтисодиётни барқарорлаштириш муаммосини ҳал этиш билан меҳнатга лаёқатли аҳолини иш билан етарли даражада таъминлаган ҳолда макроиқтисодиётни ўстириш ўртасидаги тенг нисбат.

3. Қиймат, талаб ва таклифлар қонунининг амал қилиши асосида барча хўжалик юритувчи субъектларни ишлаб чиқаришдан энг кўп самара олиш йўлини излашга ундашни таъминловчи бозор механизидан фойдаланиш асосида иқтисодий бошқариш.

4. Ишлаб чиқаришнинг бевосита давлат томонидан бошқарилишидан узоқлашиш, иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқликдан келиб чиққан ҳолда, фаолият турини, этиштириладиган маҳсулот ҳажминини ва хилини, ишлаб чиқариш хўжалик алоқалари доирасини аниқлаш эркинлигини товар ишлаб чиқарувчиларнинг ўзларига бериш.

5. Инвестиция сиёсатининг устувор жиҳатларини танлашда ва чет эл сармоясини жалб этишда мақсадга мувофиқ шартларни жорий этиш, иқтисодий дастаклар ва рағбатлардан фойдаланиш, ишончли ижтимоий кафолатларни таъминлаш йўли билан иқтисодиётни бошқаришда давлатнинг фаол ролини сақлаб қолиш.

6. Бозор муносабатларини шакллантиришнинг барча босқичларида, биринчи навбатда, аҳолининг ижтимоий жиҳатдан кам таъминланган қатламларини — болаларни, нафақадорларни, ногиронларни, талаба ва ўқувчи ёшларни ва бошқаларни ҳимоя қилишга йўналтирилган кучли ижтимоий сиёсатни ўтказиш.

Тегишли замин ва шарт-шароитлар яратилган тақдирда бозор механизмларини ишга солиш мумкин. Уларга, энг аввало қуйидагилар киреди:

биринчидан, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш сиёсатини ўтказиш, мулкчиликнинг давлатга қарашли бўлмаган шаклларига — хусусий, ҳиссадорлик, жамоа, кооператив ва бошқа шу каби турларига асосланиб, янгидан ташкил этилаётган хўжалик юритувчи субъектларнинг ривожланишини қўллаб-қувватлаш йўли билан аралаш, кўп укладли иқтисодиётни шакллантириш;

иккинчидан, баҳони босқичма-босқич эркин қўйиш, монополиячиликка қарши қаттиқ сиёсат ўтказиш, давлат корхоналари фаолиятини тижорат заминидан ташкил этиш, хўжалик юритувчи субъектлар ўртасида уларнинг иқтисодий жавобгарлиги тўлиқ иқтисодий мустақиллигини таъминлаш асосида соғлом рақобат муҳитини яратиш;

учинчидан, горизонтал хўжалик алоқаларини бутун чоралар билан ривожлантириш, бозорларни (товар, молия, сармоя, ишчи кучи, технологиялар ва бошқалар) ҳамда таркибий ўзгаришларни амалга ошира оладиган идораларни барпо этиш, бозор инфраструктурасини шакллантириш, бозор шароитларида ишлашга қодир бўлган кадрлар тайёрлаш;

тўртинчидан, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг кучли механизмини жорий этиш, ҳуқуқий ижтимоий кафолатларини таъминлаш.

Маданий-маърифий тартибга солинадиган бозорга ўтиш мулкчиликнинг барча шакллари тенг ҳуқуқлилиги асосида аралаш иқтисодиётни шакллантиришга асосланади.

Аралаш иқтисодиётнинг моҳияти жамият иқтисодий ҳаётини қуриш ва тартибга солишнинг хусусий ва умумдавлат манфаатларидан иборат иккита ҳар хил принципларининг — эркин бозор ва рақобат билан давлатнинг ижтимоий-иқтисодий фаолиятининг айни бир вақтда мавжуд бўлишидан ва уларнинг ўзаро таъсиридан иборатдир. Худди шу уйғунлик ҳозирги замон иқтисодиётининг юраги, деб ҳисоблаш мумкин.

Ижтимоий йўналтирилган иқтисодиёт — бу аралаш иқтисодиётдир. Агар бозор — ишлаб чиқаришни одамларнинг ўсиб боровчи ва муттасил ўзгариб туривчи эҳтиёжларига энг юқори даражада йўналтиришни таъминловчи механизм бўлса, давлат барқарорликнинг,

ҳимояланганликнинг ва ижтимоий адолатнинг ижтимоий кафолати ҳисобланади.

Мулкчилик турларининг ва хўжалик фаолияти ташкилий-ҳуқуқий шакллариининг хилма-хиллиги аралаш иқтисодиётнинг фарқлантирувчи хусусиятларидан биридир. Улар бир-бирини инкор қилмайди, балки тўлдирди ва бойитади. Бундай уйғунлик иқтисодиёт барқарорлиги ва қулайлигининг юксак даражадаги синтезини, унинг юқори самарадорлиги ва ижтимоий йўналтирилганлигини таъминлайди.

Кўп укладли бозор иқтисодиётининг шаклланишида, одамларда эгаллик туйғусининг уйғонишида, тенг ҳуқуқли рақобатни ривожлантиришда мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришга доир чора-тадбирлар муҳим роль ўйнаши керак.

Бозор муносабатларига киришга доир чора-тадбирлар тизимининг ажралмас таркибий қисми бўлган мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш унга тайёргарликни, меҳнат жамоаларининг манфаатларини, ижтимоий адолат принципларига албатта риоя қилишни ҳисобга олган ҳолда аста-секин амалга оширилиши керак.

Давлат мулкни шохша-шошарлик билан хусусийлаштиришга, ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўйиш мумкин эмас. Хусусийлаштириш жараёни махсус дастурлар асосида, давлатнинг қаттиқ назорати остида амалга оширилиши керак. Давлат тасарруфидан чиқариладиган ва хусусийлаштириладиган корхоналар ўтиш даврининг ҳар бир босқичи вазифаларидан келиб чиққан ҳолда аниқланиши керак. Уй-жой фондини, маиший хизмат кўрсатиш, савдо ва умумий овқатланиш, қишлоқ хўжалиги, маҳаллий ва енгил саноат корхоналари ва ташкилотларини хусусийлаштириш биринчи навбатда амалга ошириладиган чора-тадбирлар жумласига киритилган. Бошқа тармоқлардаги корхоналарни давлат тасарруфидан чиқариш ишлари асосан ҳиссадорлик, корхоналарни мулкчиликнинг жамоа шаклига ўтказиш принциплари бўйича амалга оширилади.

Монополиячиликка қарши тадбирларни амалга ошириш, ишлаб чиқарувчининг истеъмолчи устидан тазйиқни тугатиш иқтисодиётнинг муваффақиятли ривожланишига, рақобатли муҳит шаклланишига, бозорнинг товарлар

ва хизматлар билан бойишига олиб келиши керак. Айрим корхоналар ва тижорат тузилмаларининг монопол мавқеини тугатиш, уларнинг бозорга тазйиқ кўрсатиш соҳасини тақсимлаб олиш бўйича келишувларига йўл қўймаслик соғлом рақобат муҳитини шакллантиришга ижобий таъсир кўрсатади, нарх-наволарнинг сунъий равишда кўтарилишига, монополия йўли билан устама фойда олишга қарши омил бўлиб хизмат қилади.

Кичик тадбиркорликнинг бозорни озиқ-овқат маҳсулотлари, кундалик эҳтиёж товарлари билан тўлдиришни таъминлашдаги ролини, бозор конъюктурасининг ўзгаришига тез мослашувчанлигини, янги иш жойларини яратишдаги аҳамиятини, шунингдек, унинг фан ва техниканинг янги ютуқларини тез ўзлаштиришини ҳисобга олган ҳолда мулкчиликнинг турли шаклларидаги кичик корхоналарга бутун чоралар билан ёрдам кўрсатиш зарурдир. Бундай ёрдам, айниқса, қишлоқ хўжалиги хом ашёсини қайта ишлаш, халқ истеъмол моллари ва бинокорлик материаллари ишлаб чиқариш, кичик ва қўшма корхоналарда ишловчи кадрларни тайёрлашга берилиши керак. Бундан ташқари, янги техника ва технология турларини жорий этиш бўйича таваккалига ишлайдиган, янги маҳсулот турларини чиқаришни ўзлаштирадиган корхоналар барпо этиш лозим.

Тадбиркорлик фаолиятининг ҳуқуқий асосларини яратиш, тадбиркорлик тузилмаларини шакллантириш бўйича ишларни давом эттириш зарур.

Бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш бозорнинг кўп бўгинли инфраструктурасини яратишни талаб қилади. Инфраструктурага эга бўлмасдан бозор механизмлари тўлиқ ишлай олмайди.

Тадбиркорликда фаолликни таъминлаш, тадбиркорларнинг ўзаро ва давлат билан самарали алоқаларини йўлга қўйиш мақсадида бозор муносабатларини тартибга солишчи идораларнинг яхлит тизимини тузиш вазифаси турибди. Энг аввало банк-кредит тизимини мустақкамлаш, тижорат банкларининг, шу жумладан, хусусий мулкчиликка асосланган банкларнинг шохобчаларини ривожлантиришга кўмаклашиш зарур. Моддий ресурслар ва товарларнинг кенг барқарор бозорини барпо этиш учун контракт (шарт-

нома) тизимини янада ривожлантириб, биржа фаолиятини такомиллаштириш, тижорат марказлари, савдо уйлари ва бошқаларнинг ишларини яхшилаш муҳим аҳамиятга эга.

Суғурта ва аудиторлик хизматларининг, ҳуқуқий хизмат кўрсатадиган ва консалтинг ташкилотларининг, шунингдек, бозор иқтисодиёти шароитларида ишлашга қодир бўлган мутахассисларни тайёрлаш бўйича турли марказларнинг фаол иши бозор шароитида тадбиркорлар фаолиятининг барқарорлигини оширишга кўмаклашиши керак.

Жаҳон тажрибаси шундан далолат берадики, молия-саноат гуруҳлари, холдинг ва траст компаниялари, корпорациялар бозор иқтисодиётининг таянч устунлари, унинг юқори самара беришининг гарови ҳисобланади. Уларни устувор умуммиллий иқтисодий, илмий-техникавий ва ижтимоий мақсадларни амалга оширишга йўналтирган ҳолда барпо этиш ҳамда уларнинг жаҳон бозорига чиқишларига бутун чоралар билан кўмаклашиш керак.

Замонавий инфраструктурани яратиш бозор муносабатларига ҳақиқий маданий-маърифий характер бахш этиш, стихияга ва бошбошдоқликка йўл қўймаслик имконини беради.

Фақат ривожланган ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига эга бўлган жамиятгина республиканинг давлат мустақиллигини ва иқтисодий қудратини таъминлаши мумкин.

IV

ДАВЛАТ — ИҚТИСОДИЙ ЎЗГАРТИРИШЛАРНИНГ
ТАШАББУСКОРИ ВА БОШ ИСЛОҲОТЧИСИ

Бозор муносабатларига ўтиш даврида давлат бош ислоҳотчи бўлиши, иқтисодиёт ва ижтимоий турмушнинг ҳамма соҳаларини ўзгартириш режаларини тузиб, уни изчиллик билан амалга ошириши зарур. Жаҳон тажрибаси иқтисодиётни давлат йўли билан тартибга солиб туриш зарурлигидан далолат бермоқда. Том маънода ўзини ўзи тартибга солиб турадиган бозор бўлмайди. Давлат ўзининг

алоҳида мавқеига кўра ҳамма даврларда иқтисодий жараёнларга таъсир ўтказиб келган.

Ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган ҳозирги бозор — давлат томонидан тартибга солиб туриладиган бозордир. Унинг турли андозалари давлат ва рақобатчилик томонидан тартибга солиш даражасининг нисбати билангина фарқ қилади.

Тоталитар тузумнинг кўп вазифалари бекор қилинган, янги бозор муносабатлари ҳали шаклланмаган ўтиш даврида давлатнинг роли айниқса муҳимдир. Ҳозирча вужудга келганлари ҳам мустақкамланиб олмаган, барча умуммиллий муаммоларни ҳал қилишни зиммасига олишга қодир эмас. Бундай даврда иқтисодиётни бошқаришни қўлдан чиқариб юбориш, унинг тараққиётини ўз ҳолига ташлаб қўйиш эҳтимоли вужудга келади. Шу сабабли давлатнинг ҳукмдорлигини сақлаб қолиш керак. Ўтиш даврида иқтисодиётни давлат ўз қўлига олишининг юқори даражада бўлиши ҳам шунга тақозо этади.

Ўтиш даврида давлат халқ хўжалигининг, айниқса унинг асосини, тизимини белгилайдиган тармоқларнинг фаолиятини қўллаб-қувватлаши, нарх-наволарни тартибга солиб туриши, солиқ солиш ва қарз беришда имтиёзлар яратиши, шунингдек, бевосита ёрдам кўрсатиш йўли билан ана шу тармоқларга мадад бериши лозим.

Бундан ташқари, республика аҳолиси турмуш даражасининг пастлиги, ўзини ҳимоя қилишга, бозорнинг салбий оқибатларига қарши туришга қодир эмаслиги ўтган йилларнинг оғир меросидир. **Бозор муносабатларига ўтишнинг қийин даврида аҳолининг манфаатларини** фақат кучли қайта тақсимлаш воситасига эга бўлган давлатгина ҳимоя қилишга қодирдир. Ҳозирги пайтда давлат иқтисодий ислоҳотларни муваффақиятли амалга ошириш учун жуда зарур бўлган ижтимоий-сиёсий барқарорлик ва миллатлараро тотувликнинг кафолатидир.

Айни пайтда давлатнинг вазифаси ҳимоя қилиш билангина чекланиб қолмайди. **Бозор муносабатларининг** қарор топиши даврида давлат ислоҳот жараёнида фаол иштирок этиши, унинг ташаббускори бўлиши ва ислоҳотни изчиллик ва қатъийлик билан амалга ошириши шарт.

Бозор муносабатлари йўлига ўтган кўп мамлакатларнинг тажрибаси давлат ҳамшира аҳолини ҳам, ишбилармонларни ҳам ислоҳотларга тайёрлаганини кўрсатади. Давлат уларни янгича яшашга йўллаган ва рағбатлантирган. Шу билан бозор иқтисодиётига тезроқ ва қийинчиликларсиз ўтишга ёрдам берган. Давлатнинг ислоҳотчилик вазифаси иқтисодий ислоҳотларнинг асосий йўналишларини ва бозорга ўтиш йўллариини ишлаб чиқишда ташаббускор бўлишдан иборат. Давлат иқтисодий ислоҳотнинг асосий йўналишларини ишлаб чиқишда ўз органлари орқали бевосита иштирок этади. Энг муҳими эса, уларни бевосита амалга ошириши керак. Шундай қилиб, давлат ислоҳот жараёнининг барча босқичларида етакчи ўринда туриши, бу жараённинг марказида бўлиши шарт. Чунки, фақат давлатгина умуммиллий иқтисодий манфаатларни мужассам ифодалашга ва ҳимоя қилишга, аҳолининг барча кучларини ўртага қўйилган мақсадларга эришиш учун жипслаштиришга қодир.

Ҳозир жамиятни янгилаш, эркин ишбилармонлик йўлига ўтиш вазифаларини ҳал этишда кучли мустақил давлатнинг, унинг тузилмалари, мудофаа ва миллий хавфсизлик тизимининг ҳуқуқий асосларини қарор топтириш алоҳида аҳамиятга эга. Бу босқичда давлат манфаатлари ҳамма нарсадан устун туриши керак. Фақат шу йўл билан ишбилармонлар манфаатларини ҳам, аҳоли манфаатларини ҳам ҳимоя қилиш мумкин.

Бозор томон ҳаракат қилинган сари хўжалик фаолиятини бошқаришда давлатнинг аҳамияти сезиларли даражада ўзгаради. Давлат, унинг ҳокимият тузилмалари хўжалик фаолиятига бевосита аралашмаслиги керак. Давлат иқтисодий воситалар ва рағбатлантиришлар ёрдамида иқтисодиётни билвосита бошқариш, умуммиллий муаммоларни ҳал этиш билан шуғулланиши лозим.

Шу билан бирга ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиёти шароитида давлат бевосита бир қанча иқтисодий вазифаларни ҳам бажаради. Давлат иқтисодий фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини, ўзига хос "бозор шарт-шароитлари"ни вужудга келтиради ва тасдиқлайди. Уларнинг доирасида бозор субъектларининг ўзаро алоқалари амалга оширилиши, давлат институтлари ўзгара бориб бозор институтларига айланиши лозим.

Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида давлат иқтисодий эркинликларнинг кафолати бўлади. Айни шу туфайли давлат иқтисодиётга ўзининг тартибга солиш таъсирини мақбул равишда ўтказиши олади. Шунга мувофиқ равишда давлат йўли билан тартибга солиш услубияти негизида иқтисодий жараёнлардаги катта ва кичик даражалар аниқ фарқлаб қўйилиши лозим.

Давлат қуйи даражада иқтисодиётнинг амал қилиши учун "бозор шарт-шароитлари" ва ҳуқуқий негизни яратиш, катта қўламда иқтисодиётни тартибга солишда фаол иштирок этиши шарт. Бунда давлатнинг асосий саъй-ҳаракатлари ижтимоий-иқтисодий ва илмий-техникавий тараққиёт муаммоларини ҳал этишга, иқтисодиётнинг айрим тармоқлари ва соҳаларини ривожлантириш устуворликларини белгилашга, юксак ижтимоий самарадорликка эришишга қаратилиши керак.

Тартибга солинадиган бозор шароитида асосий мақсад йўналишларини ишлаб чиқиш, ижтимоий-иқтисодий ислохотларни амалга оширишнинг стратегик йўлини белгилаш ва бу йўлни ўтказиш юзасидан яқин қарорлар қабул қилиш давлат зиммасига юклатилади. Ҳокимият вужудга келадиган иқтисодий вазиятни ўз вақтида тўғри баҳолашга, бошқарув тизимининг мақсулот ишлаб чиқаришни кўпайтиришга қаратилган ижобий таъсири тизимидан кенг фойдаланиб, айрим жараёнларни зарур йўналишда ривожлантириш мақсадида уларга таъсир ўтказишга мажбурдир.

Бозор тизими соф ҳолида умуммиллий муаммоларни ҳал этишга ҳамда жамиятнинг ижтимоий соҳалардаги — муҳофаза ва давлат бошқаруви, жамоат тартибини сақлаш, ягона энергетика тизимини ишлаб туришини таъминлаш, фундаментал фанларни ривожлантириш соҳаларидаги эҳтиёжларини қондиришга қодир эмас. Бу вазифалар давлат зиммасида бўлиши лозим.

Ижтимоий муаммоларни ҳал этишда, аҳолини ижтимоий ҳимоялашнинг самарали ва аниқ-равшан тизимини вужудга келтиришда давлат катта ўрин тутди. Соғлом атроф-муҳит шароитида инсоннинг яшаш ҳуқуқини таъминлаш учун кўп жиҳатдан давлат масъулдир. Давлат қайта тақсимлаш жараёнларида фаол иштирок эта бошла-

гунга қадар эркин бозор иқтисодиёти ҳамиша ижтимоий кескинликни келтириб чиқараверган.

Давлат бозор институтларини яратиш учун қулай шароит туғдиради. Бунда бозор институтларининг шаклланиш жараёни рақобат қонунлари таъсири остида ва иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ йўналишда амалга ошириши лозим.

Вужудга келадиган ишбилармонлик тузилмалари қарор топиши ва ривожланишига кўмаклашиш — давлатнинг бурчидир. Бундан ташқари, давлат ўз органлари орқали бозор механизмларини жорий қилишга даъват этади, таркиб топган руҳиятни ва тўрачилик тўсиқларини бузиб ташлайди.

Аниқ мақсадга қаратилган тузилма сиёсатини амалга оширишда давлатнинг аҳамияти айниқса катта. Бу халқ хўжалигининг устун тармоқларига сармояларни жалб этиш учун имтиёзли шароит яратишгина эмас, шу билан бирга марказлаштирилган манбаларни янги истиқболли корхоналар қурилишига бевосита сарфлашдан ҳам иборатдир.

Давлат иқтисодиётнинг бевосита давлат сектори орқали ҳам ижтимоий-иқтисодий жараёнларга таъсир ўтказади. Келгусида давлат секторининг улуши анча камаяди. Халқ хўжалигининг энг асосий ва стратегик аҳамиятга молик тармоқлари, яъни ёқилғи, нефть ва газ саноати, электрэнергетика, йўллар, темирйўл, ҳаво ва қувур транспорти, алоқа, сув ва газ таъминоти тизими, ирригация иншоотларини қуриш ва фойдаланиш, миллий хавфсизликни таъминлаш билан боғлиқ бўлган корхоналаргина давлат тасарруфида қолади. Шунингдек, давлат уларда ишлаб чиқаришни акциялашда иштирок этади.

Бозор шароитида иқтисодиётни давлат йўли билан тартибга солиш, олатда, иқтисодиётнинг давлат секторини ривожлантиришни бошқариш ҳамда ижтимоий муаммоларни ҳал этиш йўли билан бевосита, шунингдек ҳуқуқий ва иқтисодий воситалар ёрдамида билвосита амалга оширилади.

Давлат бевосита ва билвосита таъсир ўтказиш воситаларини ишга солиш йўли билан иқтисодий жараённи

яхлит хўжалик тизимини шакллантириш манфаатларига мос келадиган стратегия ўзанига йўналтиради. Давлат коллектив ишбилармон ва ишлаб чиқаришни тартибга солувчи тарзида иш тутади. Кўп сармоя ва замонавий технологияларни талаб қиладиган энг муҳим лойиҳаларни танлаб олиш, тарқоқ ҳолдаги минтақа ва тармоқлараро алоқаларни бирлаштириш учун замин яратади.

Иқтисодий ва ижтимоий жараёнларни давлат йўли билан тартибга солиш ҳаммага маълум бўлган воситалар — молия, кредит, солиқ, валюта сиёсати, нарх-навоми назорат қилиш ва билвосита таъсир ўтказишнинг бошқа чоралари ёрдамида амалга оширилади. Монополияга қарши сиёсатни юритиш иқтисодиётни давлат йўли билан тартибга солишнинг ҳал қилувчи масалаларидан биридир. Тавсиявий режалаштириш ҳам давлатнинг бозор муносабатлари шаклларига мос бўлган умумиқтисодиётни тартибга солишга хизмат қилади. Ривожланган мамлакатларда бундай режалаштиришдан кенг фойдаланилади. У юқоридан бериладиган кўрсатмага мувофиқ режалаштиришдан тубдан фарқ қилади, асосан йўналтирувчи ва тавсия тусида, аниқ мақсадга қаратилган дастурларни шакллантириш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Айни шундай усул билан маданий-маърифий бозор иқтисодиётига ўтиш, бозор учун зарур шарт-шароитларни яратиш мумкин бўлади.

v

БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИГА БОСҚИЧМА-БОСҚИЧ ЎТИШ — ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАР ЙЎЛИНИНГ НЕГИЗИ

Ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётининг таърифидан кўриниб турганидек, бундай иқтисодиёт тоталитар тузум замида вужудга кела олмайди, чунки уларда ҳеч қандай умумийлик йўқ. Бир вақтда социалистик йўлдан борган мамлакатларнинг бозор иқтисодиётига ўтишидаги фарқли хусусиятлари, бу жараённинг мураккаблиги ҳам айни шундадир. Жаҳонда бунга ўхшаш воқеалар бўлган эмас. Бу тарихий босқични ҳар бир мамлакат ўзига хос

бўлган йўлдан босиб ўтиши, шу тариқа тажриба орттира бориши керак.

Марказдан режалаштириладиган иқтисодиёт билан бозор иқтисодиёти икки яхлит, ички жиҳатдан мантиқий тузилган ва шу сабабли бир-бири билан мутлақо келиша олмайдиган икки хўжалик тизимидир. Шу жиҳатдан олганда режалаштириладиган иқтисодиётни бирданига бозор иқтисодиётига айлантириб бўлмайди. Марказлаштирилган тартибда режалаштириш ва бошқарувнинг маъмурий-буйруқбозлик услубидан бозор иқтисодиётига ўтиш — бу мавжуд хўжалик юритиш усулини янгилаш ёки такомиллаштириш эмас, балки тамоман янгича хўжалик юритиш тизимини жорий этишдир. Бу бир сифат ҳолатидан иккинчисига ўтишдир. Бу одамлар учун мутлақо янги ҳаёт фалсафасидир. Шунга кўра у бир вақтнинг ўзида бўладиган тadbир сифатида амалга оширилиши мумкин эмас, балки бир қанча босқичларни ўз ичига олувчи узоқ даврни талаб қилади.

Бир тизимдан иккинчисига ўтишнинг аста-секин, эволюцион равишда бўлиши муҳимдир. Иқтисодий ислоҳотлар мамлакатни мақсад сари аста-секин, қадам-бақадам илгарилатиб бориши, бозор муносабатларининг айрим жиҳатларини ва умуман бутун тизимини шакллантириши лозим.

Фақат фармонлар ва фармойишлар чиқариш билан бозор иқтисодиётини барпо этиб бўлмайди. У узоқ тарихий тараққиётнинг натижаси бўлиб, тегишли инфраструктуранинг ва ҳуқуқий асосни яратишигина эмас, шу билан бирга кадриятлар тизимида чуқур ўзгаришларни, хўжалик фаолияти ва амалий муносабатларни асослашни ҳам кўзда тутади.

Бозор иқтисодиётига ўтиш учун қонунларни қабул қилиш, мулкчилик барча шакллариининг тенг ҳуқуқлилигини эълон қилишнинг ўзи старли эмас. Бу қонунларни рўёбга чиқаришни таъминлайдиган чинакам воситалар зарур. Бу воситалар бирданига амал қилиб кетмайди, улар аста-секин такомиллашиб боради ва изга тушади. Бир ижтимоий-иқтисодий тузумдан иккинчисига ўтиш сохта инқилобий сакрашлар билан юз бериши мумкин

эмас. Ҳар қандай инқилобий қарорлар жуда катта ижтимоий ларзаларни келтириб чиқаради.

Бунга Шарқий Европа танлаган йўл орқали бозор томон ҳаракат қилиш мисол бўла олади. Бу йўлда, Халқаро валюта фондининг маслаҳатларига амал қилиб, нарх-навога тезроқ эркин тус беришга, солиқ, кредит ва валюта сиёсатининг чекланган чоралари воситасида молия-пул барқарорлигига эришишга зўр берилди. "Фалаж қилиб даволаш" ("шок терапияси") усулидан фойдаланиш иқтисодиётни тоталитар тузумдан бирданига ажратиб олиш, пул-молиявий усулларни бозор муносабатларини ривожлантиришнинг ўзига хос тезлаткичига айлантиришни мақсад қилиб қўйган эди.

Бироқ бундай ёндашувнинг ижтимоий оқибати жуда оғир бўлди. Югославияда иқтисодий ислохотнинг амалга оширилиши (А. Маркович режаси) асосий иқтисодий кўрсаткичларни кескин равишда пасайтирибгина қолмай (1991 йилда саноат ишлаб чиқариши 20 фоиз, сармоя сарфлаш 17 фоиз камайди), федерациянинг парчаланишига, миллатлараро-этник гуруҳлар ўртасида можароларнинг келиб чиқишига сабаб бўлди. Чехословакияда ислохотнинг "фалаж қилиб даволаш" нусхаси (В. Клаус режаси) ҳам ишлаб чиқариш таназзулига ҳамда сармоя сарфлашнинг тўхтаб қолишига, мамлакатнинг бўлиниб кетишига олиб келди.

Бу усул Руминия ва Болгарияда пул қадрсизланишининг кучайишига, ташқи иқтисодий ва ички қарзларнинг кўпайишига, ишсизликка ва ишлаб чиқаришнинг кескин пасайиб кетишига олиб келди. "Фалаж қилиб даволаш" усулини (Л. Бальцеревич режасини) ғарб мамлакатлари ва халқаро молия ташкилотларининг фаол кўмаги билан бошқа мамлакатларга нисбатан изчилроқ амалга оширган Польшада иқтисодиёт таркибида, айниқса қишлоқ хўжалигида хусусий секторнинг улуши кўплигига қарамай, бу йўл пулнинг ҳаддан ташқари қадрсизланишига, аслида мамлакат саноатининг барбод бўлишига, ташқи қарзнинг ниҳоятда ошиб кетишига олиб келди.

Республикада ҳақиқатан вужудга келган иқтисодий вазият, оилалар аксарият кўпчилигининг турмуш даражаси пастлиги Ўзбекистон учун бозор иқтисодиётига

ўтишда "фалаж қилиб даволаш" усулининг маъқул эмаслигини кўрсатади. Бу усул амалда аҳоли учун "даволамай фалаж қилиш"га айланади, яъни мавжуд барча тузилмалар, нормалар, алоқаларнинг тезда барбод бўлишига, бошқача қилиб айтганда, тўла вайрон бўлишига олиб келади.

Халқимизда "янги уй қурмай туриб, эқисини бузманг — бошпанасиз қоласиз", деган нақл бор. Унда республика аҳолисининг руҳияти тўла акс этган. Шуни ҳисобга олиб, Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтиш андозасига босқичма-босқич, эволюцион йўл билан ўтиш асос қилиб олинган. Бозор иқтисодиёти томон сакрашларсиз, инқилобий ўзгартиришлар йўли билан эмас, балки изчиллик билан босқичма-босқич бориш керак. Ўзбекистоннинг бозорга ўтиш йўлининг ўзига хос хусусияти ҳам шунда. Бир босқични тугаллаб, зарур шарт-шароитни яратиб, шундан кейингина янги босқичга ўтилади. Ҳар бир босқичда унинг ўзига хос устуворликлари шаклланади, уларни таъминлаш воситалари такомиллашади. Ҳар бир босқичнинг қанча давом этиши унда ҳал қилиниши лозим бўлган муаммоларга, ташқи омилларнинг нечоғелик қулайлигига, аҳолининг фидокорона меҳнатига боғлиқдир.

Ташкилий, иқтисодий, молиявий-кредит тизимларини ўзгартириш, тегишли ҳуқуқий асосни, бозорнинг инфраструктурасини барпо этиш, ходимларни тайёрлаш учун вақт керак. Ишлаб чиқаришни тайёрлаш ва қайта жиҳозлаш учун талаб қилинадиган технологик вақт омилини ҳам ҳисобга олиш лозим. Ниҳоят, талаб ва таклифнинг мутаносиблигига асосланган қонунлар амал қила бошлагунга қадар эски тасаввурлар ва нормаларни ўзгартириш учун ҳам вақт керак бўлади.

Кишиларнинг тафаккурини, одат тусига кирган қондаларни ўзгартириш жуда муҳимдир. Ҳар бир босқичда кишиларнинг тафаккурини ўзгаришларни қабул қилишга тайёрлаб, уларни амалий ишлар билан янги тузумнинг афзаллигига ишонтириб, бошқа мамлакатларда юз йиллар давомида барпо этилган кадриятларга эришиш мумкин.

Зарур шарт-шароитларни яратмай туриб, одамларни уларнинг турмуш шароитидаги катта ўзгаришларга руҳан тайёрламай туриб, бозор муносабатларини сунъий равишда тиқиштириш ва тезлаштириш кутилган натижани бериши

у ёқда турсин, бозор иқтисодиётини қуриш ғоясининг ўзини ҳам бадном қилиб қўйиши мумкин.

Шу билан бир вақтда иқтисодий ислохотларни амалга оширишда сустраслик қилиш, тегишли қарорларни вақтда қабул қилмаслик иқтисодиёт ва ижтимоий соҳадаги шундоқ ҳам қийин аҳволни янада оғирлаштириб қўйиши мумкин.

Бозор муносабатларига хос бўлган руҳият, дунёқараш шаклланиб, одамлар шунга мувофиқ равишда иш тута бошлаган тақдирдагина бозор иқтисодиёти воқеликка айланади. Шу сабабли энг асосий вазифа — ижтимоий ларзаларсиз, одамларнинг қашшоқлашувига йўл қўймаган ҳолда ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг янги босқичига ўта боришдан иборат.

VI

ЎЗБЕКИСТОНДА ИҚТИСОДИЙ
ИСЛОХОТЛАРНИ ҲУҚУҚИЙ ТАЪМИНЛАШ

Ижтимоий йўналтирилган маданий-маърифий бозор хўжалигини тегишли равишда ҳуқуқий жиҳатдан таъминламасдан туриб бундай хўжаликни шакллантиришни тасаввур қилиб бўлмайди. Бозор иқтисодиёти ҳуқуқий нормалар ва қоидаларга таяниши билан маъмурий-буйруқбозлик тизимидан фарқ қилади. Бозор муносабатларининг бутун механизми давлат томонидан кўрсатиладиган ва қонун билан мустақамланадиган бозор шарт-шароитлари доирасидагина амалга оширилади.

Бозор муносабатлари — ўзини ўзи бошқарадиган тизимдир. У қайтма алоқага асосланган ҳамда бошбошдоқликка ва ҳаддан ошишларга, бозор ғоясининг ўзини обрўсизлантиришга йўл қўймайдиган муайян қоидаларга бўйсунди. Бозор қоидалари минг йиллар мобайнида яратилгандир. Улар тараққий этган барча мамлакатларнинг фуқаролик қонунчилигига ва суд амалиётига асос бўлган.

Турли мамлакатлар қонунчилигида қабул қилинган ҳуқуқий шакллар, восита ва услублар хилма-хил бўлгани ҳолда, бозор муносабатлари ривожланиши билан боғлиқ равишда қонун ва юридик амалиётга муттасил ўзгартиришлар киритилгани ҳолда умумий қоидалар ўзгарисиз қола-

ди, чунки бозор талаблари объектив равишда шунини тақозо этади.

Жаҳон хўжалик алоқаларига қўшилишнинг асосий шарти сифатида умум қабул қилинган норма ва қоидаларга кўпроқ яқинлашишга интилган ҳолда, республиканинг ўз ҳуқуқий асосларини ишлаб чиқишда унинг ижтимоий-иқтисодий ва миллий ўзига хос хусусиятлари иложи бори-ча тўла ҳисобга олиниши керак. Шу билан бирга янги қабул қилинаётган қонун ҳужжатларида аҳолининг кундалик турмушига сингиб кетган халқ анъаналари, урф-одатлари, шахслараро ва миллатлараро муомала ҳамда диний эътиқодларнинг асрий тарихидан мерос қилиб олинган, умуминсоний қадриятларга, одамларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига зид бўлмаган ахлоқий нормалар албатта акс эттирилиши керак.

Ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётининг қонунчилик асосини яратиш — бу фақат ўтиш даврининг мажбурий шартигина бўлиб қолмай, балки ҳуқуқий давлатни барпо этишнинг ўзига хос хусусияти ҳамдир.

Бозор механизмига мос келадиган ҳуқуқий асосни шакллантириш — бу узоқ давом этадиган, мураккаб ва муттасил такомиллаштириб бориладиган жараёндир. Аслида янги ҳуқуқий тизимни ишлаб чиқишга тўғри келади. Унинг ўзагини Асосий Қонун — республика Конституцияси ташкил этади. Хўжалик юритувчи субъектларнинг хатти-ҳаракатларини тартибга солиб боровчи қонунларнинг етуклиги ва барқарорлиги, уларни амалга оширишнинг пухта механизми мавжуд бўлиши — бу иқтисодий ислохотлар йўлидан муваффақиятли олга боришнинг зарур шартидир. Қонунчилик фақат бозор муносабатлари қатнашчилари таркибини аниқлабгина қолмай, балки уларни қарорлар қабул қилишга ва натижалар учун, белгиланган қоидаларга риоя этилиши учун жавоб беришга ҳуқуқий жиҳатдан мажбур этади.

Ҳозирги вақтда иқтисодий муносабатларни ислох қилишнинг ҳуқуқий асосларини яратувчи бир қатор асосий қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Шунингдек, қонунларнинг бутун бир тўплами ҳам қабул қилинди, жумладан уларнинг асосийлари мулкчилик, корхоналар,

тадбиркорлик, банклар ва банк фаолияти, корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинган солиқлар, ташқи иқтисодий фаолият, чет эл инвестициялари, валютани тартибга солиш тўғрисидаги ва бошқа қонунлардир. Мазкур қонун ҳужжатларида мулкчиликнинг барча шакллари тенг ҳуқуқлилиги, мулк эгаси ҳуқуқининг кафолати ва ҳимояланганлиги, турли ташкилий-ҳуқуқий шаклда ҳўжалик юритувчи субъектларни тузиш ва уларнинг фаолият кўрсатиш механизми, ташқи иқтисодий фаолиятни ташкил этиш принциплари ва тизими каби нормалар ўз аксини топган.

Бозорни янада ривожлантириш ва унинг ҳуқуқий таъминланишини мустаҳкамлаш мақсадида амалдаги қонунларни, уларни қўлланиш амалиётини ҳисобга олган ҳолда муттасил тўлдириб бориш, бозор муносабатларининг фаолият соҳасини кенгайтирувчи ва уларни мустаҳкамловчи янги ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш зарур. Қонунлар ҳаётний, амалиёт билан узвий боғлиқ бўлиши ва ундан келиб чиқмоғи керак.

Бозорнинг муайян тизимга солиниши уни шу тариқа ҳуқуқий таъминлашнинг энг муҳим шартидир. Қабул қилинадиган қонунлар ва қонунчиликка оид ҳужжатлар ўзаро боғланган бўлиши ва ижтимоий йўналтирилган яхлит бозор механизмининг ҳуқуқий тизимини жадаллик билан яратишга кўмаклашиши керак. Ушбу вазифаларни бажаришда товар-бозор муносабатларининг юридик асоси алоҳида олинган иқтисодий қонунлар ёки ҳаттоки уларнинг йиғиндиси эмас, балки умуман бозор ҳуқуқи эканлигидан келиб чиқиш зарур. Бозор қонунлари тўпламининг барча таркибий қисмлари ўзаро боғланган бўлиши ҳамда хусусий ҳуқуқ нормаларига таянувчи бозор муносабатларининг бутун тизимини бирлаштиришга ва унинг ички уйғунлигини таъминлашга хизмат қилувчи фуқаролик кодекс асосида қурилган бўлиши керак.

Қонунлар лойиҳаларини тайёрлаш ва кейинчалик кўриб чиқиш ҳамда тасдиқлашга қабул қилиш танлов асосида бўлишини, билимдон экспертлар, шу жумладан, халқаро экспертлар уларни кўриб чиқишини, оммавий ахборот воситаларида кенг муҳокама қилишни қоида тусига кириштириш керак.

Шу билан бирга қонун ҳужжатлари бевосита таъсир кўрсатиш кучига эга бўлиши керак, амалиётда пайдо бўладиган ҳар қандай масалаларни ҳуқуқий тизим қоидаларига мувофиқ ҳал қилишга имкон бериш зарур. Бунинг учун қонунлар пишиқ-пухта бўлиши, яъни масала ҳал этиш учун ижрочиларга оширилганда ва кўпинча бир-бирига зид бўлган норматив ҳужжатлар ва йўриқномалар билан чеклаб қўйилганда сансалорликни имкони борича камайтириши керак. Ижроия органлари қонунларга қўшимча эмас, балки бу қонунларнинг ижросига оид ҳужжатларни қабул қилишлари керак.

Қонунчилик тизимини такомиллаштириш билан бир қаторда, қонунларни ҳаётга изчил жорий қилиш, барча ҳўжалик субъектларининг юридик нормалар ва қоидаларига қатъий амал қилишларини таъминлаш маданий-маърифий бозорни шакллантиришнинг мажбурий шартидир.

Шу сабабли қонунга бўйсунуш бозор муносабатларига ўтишнинг барча амал қилиши керак бўлган етакчи принципларидан биридир. Ҳар қандай ҳуқуқий давлатнинг ўзига хос хусусияти шундан иборатдир.

Қонунчилик ва ҳуқуқ-тартибот тантана қилмас экан, ҳуқуқий давлат қуришни тасаввур қилиб бўлмайди. Иқтисодий фаолиятнинг, тадбиркорлик ва меҳнатнинг давлат томонидан кафолатланган эркинлиги, мулкчиликнинг барча шакллариининг тенг ҳуқуқлилиги ва ҳуқуқий ҳимояланганлиги қонунчилик ва ҳуқуқ-тиртибот тантанасининг энг муҳим омилдир.

Қонуннинг устуворлиги — ҳуқуқий давлатнинг асосий принциpidир. У ҳаётнинг барча соҳаларида қонуннинг қатъий ҳукмронлигини назарда тутати. Ҳеч бир давлат органи, ҳеч бир ҳўжалик юритувчи ва ижтимоий-сиёсий ташкилот, ҳеч бир мансабдор шахс, ҳеч бир киши қонунга бўйсунуш мажбуриятдан халос бўлиши мумкин эмас. Қонун олдида ҳамма баробардир. Қонуннинг устуворлиги шуни билдирадики, асосий ижтимоий, энг аввало, иқтисодий муносабатлар фақат қонун билан тартибга солинади, унинг барча қатнашчилари эса ҳеч бир истисносиз ҳуқуқ нормаларини бузганлиги учун жавобгар бўлади.

Ҳуқуқий маданиятнинг юқори даражада бўлиши ҳуқуқий давлатнинг ўзига хос хусусиятидир. Бозор иқтисодиётини шакллантириш шароитида ҳуқуқий маданиятни ошириш муҳим иш ҳисобланади. Шу билан бирга ҳуқуқий маданият савияси қабул қилинган қонунлар сони билан эмас, балки ушбу қонунларнинг барча даражаларда ижро этилиши билан белгиланади. Ушбу муҳим ишда одамларда қонунларга ва норматив ҳуқуқий ҳужжатларга нисбатан чуқур ҳурмат ҳиссини тарбиялаш алоҳида аҳамиятга эгадир. Zero ҳуқуқий нормалар одамлар онгига сингган ва улар орқали амал қилган тақдирдагина яшайди ва рўёбга чиқади.

VII КУЧЛИ ИЖТИМОЙ СИЁСАТ — ИҚТИСОДИЙ ЎЗГАРТИРИШЛАРНИНГ ИШОНЧЛИ КАФОЛАТИ

Ўзбекистоннинг ўз янгиланиш ва тараққиёт йўлига асос бўлган энг муҳим қондалардан бири бозор иқтисодиётига ўтишининг барча босқичларида олдиндан кучли ижтимоий сиёсатни ўтказишдир. Қолган барча қондалар ижтимоий вазифаларни ҳал этишга, аҳолини ижтимоий ҳимоялаш соҳасида қатъий кафолатни вужудга келтиришга бўйсундирилган.

Бозор иқтисодиётини барпо этиш бирдан-бир мақсад эмас. Барча ислоҳотлар — иқтисодий, демократик, сиёсий ислоҳотлардан кўзланган пировард мақсад инсоннинг меҳнат, ижодий ва маънавий имкониятларини рўёбга чиқаришни таъминлайдиган муносиб турмуш шароитини яратишдан иборат. Шу сабабли жамиятнинг сифат жиҳатидан янги ҳолатга ўтишида бизга ислоҳот чоғида одамлар моддий аҳволи кескин ёмонлашадиган, ахлоқий қадриятлар, маънавий таянчлар барбод бўладиган, ўтиш даврининг барча қийинчиликлари аҳоли елкасига тушадиган андоза мақбул эмас. Давлатнинг фаол ислоҳотчилик мавқеида бутун диққат-эътиборни иқтисодиётни соғломлаштириш муаммоларини биринчи навбатда ҳал этишга, қонунийлик ва ҳуқуқ-тартибга риоя қилишга, эски иқтисодий муносабатларни бозор муносабатларига айлантиришга қаратиш ижтимоий барқарорлик учун мустаҳкам негизни вужудга келтиради.

Ўз навбатида, аҳолининг энг камбағал, муҳтож табақаларига вақтида мадад бериш, фуқаролар осойишталиги ва миллатлараро тотувликни таъминлаш ислоҳотларни муваффақиятли ўтказиш учун кафолат бўлиб хизмат қилади. Бошланган покланиш жараёнини тоталитар режим, одамларни маъмурий ва мафкуравий жиҳатдан қул қилиш сари буриб юборишга йўл қўймайдиган ижтимоий таянч бўлади. Шу боисдан бозор муносабатларини жорий этишдан аввал одамларни олдиндан кучли даражада ижтимоий ҳимоялаш чоралари кўрилиши керак.

Швеция, Германия, Австрия ва бошқа ривожланган хорижий мамлакатларнинг тажрибаси одамлар ижтимоий ҳимояланган ва кафолатларнинг кучли, таъсирчан воситаси мавжуд бўлган тақдирдагина бозор иқтисодиёти сари жадал ҳаракатни таъминлаш, таркибий қайта қуриш, ишлаб чиқариш муносабатларини тубдан ислоҳ қилиш ва, айни пайтда, ижтимоий-сиёсий барқарорликни сақлаб қолиш мумкинлигини кўрсатмоқда.

Аҳолининг муҳтож табақаларини ижтимоий ҳимоялаш сира кечиктириб бўлмайдиган, энг устувор вазифа, амалий ҳаракатларнинг энг асосий қондаси бўлиб келди ва шундай бўлиб қолади. Бозор муносабатларига ўтишни жадаллаштириш даврида фаол ижтимоий сиёсатни кечиктириб бўлмайдиган вазифалар қаторига қўйиш бир қанча омиллар билан боғлиқ.

Биринчидан, республикада бозор иқтисодиётига ўтиш жараёни жуда ноқулай ижтимоий шароитда бошланди. Ўзбекистон бошқа мустақил республикалардан фарқли равишда, туб иқтисодий ислоҳотларни аҳолининг турмуш даражаси жуда паст бўлган шароитда ўтказишга мажбур бўлмоқда. Республика аҳоли жон бошига тўғри келадиган ҳақиқий даромад, ўртача ойлик иш ҳақи ва пенсиялар миқдори жиҳатидан, озиқ-овқат маҳсулотлари, ашёвий буюмлар билан таъминланиш, пулли хизмат, уй-жой майдони, ижтимоий-маданий муассасалар тармоғи жиҳатидан энг сўнгги ўринлардан бирида эди. Аҳолининг мутлақ кўпчилиги қашшоқликда кун кечираётган эди. Аҳолининг демографик таркиби боқимандаларнинг сони кўп бўлишини олдиндан белгилаб қўйган эди. Республика аҳолисининг деярли тўртдан уч қисми ўзининг энг зарурий эҳтиёжларини ҳам қондиришга қодир эмасди, давлатнинг мададига муҳтож эди. Буларнинг ҳаммаси биргаликда ислоҳот

йўлидаги ҳар бир қадамни аҳоли қандай кутиб олишини назарда тутишни, зарур ҳолларда эса, ана шундай қадамни қўйишдан олдин, аҳолининг қашшоқ табақаларини ҳамда маълум миқдорда даромад оладиган шахсларни олдиндан ҳимоялаш юзасидан самарали чора-тадбирлар кўришни талаб қилар эди. Бундай шароитда кучли ижтимоий кафолатни вужудга келтирмай туриб ўтказилган ислоҳот барбод бўлиши муқаррар эди.

Иккинчидан, олдинги тақсимлаш тизими муносабатларининг барча иллатларини одамларга сингиб кетган бир текисчилик психологиясини таг-томири билан тугатиш қатъий заруратдир. Собиқ республикалардаги ислоҳотларнинг мураккаблиги шундаки, одамларда бир неча авлод давомида тарбияланган меҳнатга бўлган муносабатни ўзгартириш қийин. Ўз вақтида одамларнинг онгига зўр бериб сингдирилган ақидаларга мос маълум тафаккур вужудга келган ва уларни тугатиш ниҳоятда мушкулдир.

Инсоннинг жамиятдаги ўз ўрни ҳақида нотўғри тасаввурга эга бўлиши, у ўзини кичкина одам, унинг учун ҳамма муаммони давлат ҳал қилади, деб ҳисоблаши — ўтмишдан қолган асосий меросдир. Бизда одамлар шундай тарбияланган, бу уларнинг айби эмас, ҳамма иллат шундаки, одамларимиз улар учун кимлардир ўйлайди, деб ҳисоблашади. Давлат ва ҳукумат, корхона ва хўжалик бор экан, улар ҳаммасини ўйлайди ва бизни кулфатда қолдирмайди, деб ҳисоблайдилар. Пировард натижада шундай муносабат вужудга келдики, меҳнат омиллари мутлақ йўқ бўлиб кетиб, инсон табиатидаги улкан салоҳият барҳам топади. Энг ачинарлиси шундаки, ўз фаолиятининг мақсадга мувофиқлигини, самарали ва натижадор меҳнати билан муносиб турмуш шароитини таъминлаши мумкинлигини тушуниб этиш амримаҳол бўлиб қолди. Бундай шароитда одамлар ўз имкониятини ишга солмайди, балки юлғичлик, меҳнатсиз даромад олиш, ижтимоий тўловлардан текинга фойдаланиш ҳисобига яхши турмушни таъминлашнинг номақбул йўллари топишга уринади. Бир текисчилик юз бераётганини ва ўз меҳнати муносиб баҳоланмаганини кўрган одам эса ранжийди, унинг тафаккури ўзгаради.

Ўтмишдан қолган мероснинг нуқсони яна шундаки, давлат бой бўлса оила ҳам, ҳар бир инсон ҳам бадавлат

бўлса бўлади-ю, бироқ бунинг акси бўлмайди, деб ҳисоблаб келинган. Бундай шароитда ишлаб чиқариш ва меҳнатнинг самарадор бўлишига умид қилиш қийин эди. Бундай дунёқарашнинг энг ачинарли томони шундаки, давлатимиз бой — бизни оч қолдирмайди, деган гаплар ҳаётимизга сингиб кетган эди.

Учинчидан, замонавий бозор муносабатларининг табиати иқтисодий ислоҳотларнинг ижтимоий йўналишини кучайтиришни тақозо этади. Чунки бозор муносабатлари бозорни моллар ва хизматлар билан тўлдириш орқали ҳар бир кишининг ва жамиятнинг эҳтиёжларини қондиришга қаратилган.

Ижтимоий йўналишдаги ўз бозор иқтисодиётимиз йўлини вужудга келтириш ижтимоий ҳимоялашнинг шунга мос келадиган яхлит тизимини барпо этишни талаб қилади. Бу тизим фуқароларнинг эркинликлари ва ҳуқуқларини таъминлашнинг иқтисодий ва ижтимоий кафолатларини ўз ичига олиши лозим.

Бозор томон ҳаракат қилинган сари, ижтимоий сиёсатнинг устувор жиҳатлари, аҳолига ижтимоий мадад бериш ва уни ҳимоя қилиш чоралари ҳам ўзгара боради. Ислоҳотнинг турли босқичларига ижтимоий сиёсатнинг ўзига хос қоидалари мос келади.

Масалан, бозор муносабатларини вужудга келтиришнинг дастлабки босқичида улгуржи ва чакана нархларнинг анчагина қисми эркин тус олади. Бундай шароитда пулнинг қадрсизланиши кучаяди, иқтисодиёт бир текис ишлай олмайди. Бу даврга асосий вазифаси бутун аҳолининг ҳаётини таъминлайдиган амалдаги тизимни сақлаб қолиш ва қўллаб-қувватлашдан, аҳолининг моддий аҳволи кескин ёмонлашиб, оммавий равишда қашшоқлашишига, умумий ишсизликка йўл қўймасликдан иборат бўлган ижтимоий сиёсат мос келади.

Бу босқичда ижтимоий ҳимоялаш чоралари асосан тоvon тўлаш вазифасини бажарди. Асосий эътибор ҳаётини зарур озиқ-овқат маҳсулотларини истеъмол қилиш даражаси пасайишига йўл қўймасликка, керакли ашёвий молларнинг камайтирилмаслигига, уларни бемалол харид қилиш кафолатини вужудга келтиришга, валютанинг кўп кириб келиши натижасида ички бозорнинг барбод бўлишига йўл қўймасликка, аҳолининг даромадлари ва нарх-наво дара-

жасини бошқа мустақил республикалардаги даражага босқичма-босқич тенглаштириб боришни таъминлашга қаратилди.

Аҳолининг энг кам даромадли табақаларига — ногиронларга, нафақадорларга, кўн болали ва камбағал оилаларга, ўқувчи ёшларга, яъни энг қийин аҳволга тушиб қолган одамларга амалий ёрдам кўрсатиш ижтимоий ҳимоялаш тизимининг асосий йўналиши бўлди. Шу мақсадда аҳолининг мазкур тоифалари учун кундалик зарур молларни сотиб олишда, коммунал ва транспорт хизматига ҳақ тўлашда қўшимча имтиёзлар жорий этилди. Пенсиялар, нафақалар ва стипендиялар миқдори анча оширилди. Ҳозир республикада 16 ёшгача бўлган болаларга нафақа тўлаш тизими амал қилмоқда. Икки ёшгача бўлган гўдаклар ҳамда камқонлик касалига учраган ҳомиладор аёлларнинг бепул овқатланиши ташкил этилди. Умумий таълим мактабларида бошланғич синфларнинг ўқувчиларига бепул нонушта берилди. Мактаб ўқувчилари ва талабалар тушлик овқати қийматининг 50 фоизи чегириб ташланди.

Нарх-навонинг ўсиши муносабати билан иш ҳақининг миқдорини қайта кўриб чиқишни ҳам аҳолини ижтимоий ҳимоялаш тадбирлари қаторига киритиш зарур. 1991 йилдан бошлаб иш ҳақини ошириш тўғрисида етти та ҳужжат қабул қилинди. Шу мақсадларга ярим триллион сўмдан кўпроқ маблағ сарфланди. 1993 йилнинг январидан бошлаб республикада барча ходимлар учун ягона тариф жадвали жорий этилди. Бу эса жами ҳақ тўлаш тизимини тартибга солиб, турли касбдаги ва тоифадаги ходимлар иш ҳақи фарқларида ҳолисона нисбатни вужудга келтирибгина қолмай, шу билан бирга меҳнатга ҳақ тўлашни энг кам миқдордаги иш ҳақи билан қатъий боғлашга имкон берди. Мулкчилик шакли турлича бўлган корхоналарда иш ҳақининг энг кам миқдорини пулнинг қадрсизланиши даражасига қараб қайта кўриб чиқиш орқали ҳамма тоифадаги ходимларнинг меҳнат ҳақи мунтазам оширилмоқда. Ягона тариф жадвали жорий этилгач, аҳолининг ижтимоий кафолатлари, аввало меҳнатга ҳақ тўлашнинг кафолати даражаси мустаҳкамланади.

Республика четдан сотиб оладиган ва бунинг учун бюджетдан маблағ ажратиладиган энг муҳим озиқ-овқат

турларини белгиланган миқдорда сотишнинг жорий этилиши, шунингдек, бошқа молларни купонлар, чекларга соғиш жорий этилиб, нисбатан арзон молларнинг республикадан ташқарига олиб кетилиши имкониятининг чеклаб қўйилиши муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Вақтинча иш билан таъминланмаган шахсларга ижтимоий мадад беришга катта эътибор қаратилди. Иш билан таъминлаш тўғрисидаги қонунга мувофиқ ишсизларга махсус нафақа тўланди, уларни қайта ўқитиш ва янги касбларга ўргатиш ташкил этилди. Ҳозир меҳнат бозорини тартибга солишнинг республика тизимини барпо этиш асосан тугалланди. Давлат иш билан таъминлаш хизмати ташкил этилди. Аҳолини иш билан таъминлаш ва ижтимоий ҳимоялашга кўмаклашувчи жамғарма барпо этилди. Шаҳарларда ва туманларда 220 та меҳнат биржаси ишлаб турибди.

Бюджетдаги камомадга қарамай, ижтимоий соҳанинг энг муҳим тармоқлари бўлмиш соғлиқни сақлаш, таълим, жисмоний тарбия ва маданиятнинг моддий базасини қўллаб-қувватлаш ва мустаҳкамлаш чоралари кўрилмоқда.

Иқтисодий ислохотларнинг дастлабки босқичида ишлаб чиқилган ва амалга оширилган ижтимоий сиёсат ўз олдига қўйилган барча вазифаларни тўла-тўкис бажарди. Республикада эркин нархга ўтиш амалда тугалланди ва бу ўтиш аҳоли учун "шок терапияси"га нисбатан камроқ ижтимоий ларзалар билан кечди. Ҳозирги вақтда республика аҳолиси ижтимоий жиҳатдан ишончли равишда ҳимоя қилинган бўлиб, даромадлар миқдори, асосий истеъмол нисматлари ва хизматлардан фойдаланиш даражаси жиҳатидан бошқа республикаларга анча тенглашиб қолди, баъзи жиҳатлардан эса ўзиб ҳам кетди. Ўзбекистонда иш ҳақининг ва пенсияларнинг энг кам миқдори бошқа республикаларга нисбатан энг юқори даражалардан бирида турибди.

Ижтимоий сиёсатни амалга оширишда сифат жиҳатидан янги босқич, яъни ижтимоий ҳимоялаш воситасини чуқурлаштириш, уни ўзгартириб бораётган шароитларга мослаштириш зарурати чинакам етилди. Ижтимоий ҳимоялаш чора-тадбирлари бутун аҳолига эмас, балки фақат шундай ҳимояга ҳақиқатан ҳам муҳтож бўлганларга нисбатан қўлланилиши лозим. Бутун тизими бир текисчилик ва тайёрга айёрлик кайфиятини туга-

тишга қаратилган бўлиши керак. Бу нарса ижтимоий ҳимоянинг мавжуд усуллари, уларни моддий таъминдаш манбаларини тубдан ўзгартиришни тақозо этади. Шундай бир восита зарурки, бунда аҳолининг турмуш даражаси ишончли равишда ҳимоя қилинган, турли хил ағдар-тўнтарлар ва ларзалар таъсиридан кафолатланган бўлиши лозим.

Ижтимоий сиёсат ва уни рўёбга чиқариш чора-тадбирлари умуман иқтисодий ислохотлар билан шунчаки қўшиб олиб борилмасдан, балки уларнинг узвий таркибий қисми бўлиши ҳам керак. Республика аҳолисини ижтимоий ҳимоялаш, мавжуд имкониятлар ва стратегик мақсадларни эътиборга олган ҳолда, ижтимоий соҳага йўналтирилган бозор иқтисодиётига хос ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий муносабатларнинг ягона тизимини шакллантиришга қаратилиши лозим.

Энг аввало, бундан буён аҳолини ижтимоий ҳимоялаш, қолаверса, умуман одамларнинг фаровонлигини таъминлаш борасидаги тадбирлар амалга ошириладиган манбалар масаласини яхшилаб ўйлаб кўриш зарур. Ижтимоий ҳимояда қатнашувчи асосий субъектларнинг мавқеини тубдан ўзгартириш талаб қилинади. Аслини олганда, сўнгги вақтгача давлат ижтимоий муҳофазанинг асосий субъекти бўлиб келди. У даромадларнинг бир қисmini марказлаштирилган тартибда ижтимоий эҳтиёжлар учун қайта тақсимлар эди. Бозор муносабатларига ўта борилгани, меҳнат-кашларнинг ўзларига ва хўжалик юритувчи субъектларга кўпроқ иқтисодий эркинликлар берилганлиги сари давлат ижтимоий муҳофазага оид ваколатларни муқобил тузилмаларга топшириши лозим.

Аҳолини ижтимоий ҳимоялаш, одамларнинг моддий аҳолини яхшилаш вазифаларини ҳал қилишда давлат манбалари билан бир қаторда меҳнат жамоаларининг, жамоат ташкилотлари ва хайрия ташкилотларининг ("Наврўз", "Маҳалла", "Меҳр-шафқат" ҳамда бошқа хайрия жамғармаларининг) маблағлари фаол ишга солиниши керак. Ижтимоий ҳимоялаш давлатнинг ҳам, жамоат ташкилотларининг, турли хайрия жамғармаларининг ҳам асосий вазифаси бўлмоғи лозим.

Бунинг маъноси шуки, пенсия таъминоти, талабаларга, кўп болали ва муҳтож оилаларга ҳақ тўлаш тизимида

уларнинг турмуш даражаси бюджет воситасида ва давлат кафолати йўли билан ҳам, шунингдек, турли хайрия жамғармалари, корхоналар, ташкилотлар ва хўжаликларнинг жамғармалари орқали ҳам қўллаб-қувватланиши мустақкамлаб қўйилиши керак.

Меҳнатга лаёқатли аҳолининг психологиясини ўзгартириш жуда муҳимдир. У ижтимоий ҳимоялашнинг пассив объектдан, давлатнинг моддий ёрдамидан бевосита ва билвосита фойдаланувчидан ўз тақдирининг фаол соҳибига, ўзининг ижтимоий фаровонлиги учун масъул бўлган шахсга айланиши лозим. Аҳолининг меҳнат фаолиятини кучайтириш ҳисобига унинг яқка тартибда ўзини ўзи ҳимоя қилиш воситалари тўла ишга солиниши керак.

Бозор муносабатларини шакллантиришнинг янги босқичида қуйидагилар ижтимоий сиёсатнинг асосий йўналишлари ҳисобланади.

Биринчидан, фуқароларнинг иқтисодий фаолият, тадбиркорлик ва меҳнат қилиш эркинлиги, касб-корни ва меҳнат соҳасини эркин танлаш бўйича кафолатланган конституциявий ҳуқуқларини таъминлаш. Меҳнатга лаёқатли кишининг ўзи меҳнат фаолияти шаклини эркин танлаш ҳуқуқидан фойдалана бориб, ўзини ва ўз оиласини моддий жиҳатдан зарур даражада таъминлаши, оиласининг фаровонлиги учун, соғлом авлодни камол топтириш учун жавобгар бўлиши керак. Ижтимоий сиёсат, уни рўёбга чиқариш воситалари одамларнинг меҳнатдаги фаоллиги ва тадбиркорлигини ошириш учун шарт-шароит вужудга келтиришга қаратилмоғи лозим.

Иккинчидан, ижтимоий ҳимоялаш аниқ мақсадни кўзлаган ва ўз эгасига йўналтирилган бўлиши керак. Аҳолининг турли қатламларига алоҳида-алоҳида ёндашиш — ижтимоий муҳофаза янги тизимининг ўзига хос хусусияти бўлиб қолмоғи лозим.

Бу борада, аввало, асосий озиқ-овқат маҳсулотларининг нархларига дотация беришдан воз кечиш талаб этилади. Мавжуд тизимда давлат бюджетдан ажратаётган жуда катта маблағлар унга ҳаммадан кўра кўпроқ муҳтож бўлганларгагина етиб бормасдан, балки бутун аҳоли ўртасида тарқалиб кетмоқда. Бу ҳолда ижтимоий ҳимоялаш тадбирининг самараси кўзга кўринмай қолади.

Ҳозир нархларга бериладиган дотация ҳаммага баробар бўлиб, улар аҳолининг муайян қатламларига қаратилмаган, меҳнат натижалари билан боғланмаган, яъни хайрият тусидадир. Бундай дотациялар бюджетга оғир юк бўлиб тушмоқда. Нархларга бериладиган дотация иқтисодий жиҳатдан фаол аҳолининг фаолиятини рағбатлантирмаслиги эътиборга олинса, дотация аҳолининг унга ҳақиқатан ҳам муҳтож бўлган аниқ қатламига ижтимоий ёрдам тариқасида берилиши керак.

Маданий-маърифий мамлакатларда аҳолининг баъзи табақаларини ижтимоий ҳимоялаш бошқача йўл билан амалга оширилади. Бу мамлакатларда нарх-наво асосан тутиб турилмайди, назорат қилинмайди, балки эркин қилиб қўйилади. *Муҳтожлар эса ёрдам оладилар. Шу сабабли, дотацияга ажратилаётган маблағлар муҳтожларнинг ўзига ёрдам тарзида берилиши лозим.*

Келгусида биз босқичма-босқич эркин нархларга ўтамиз. Бунда ҳар бир кам таъминланган оилага коммунал хизмат ҳақини тўлаш, товар сотиб олиш учун ёрдам бериб борилади.

Учинчидан, аҳолининг ижтимоий жиҳатдан энг муҳтож табақалари ва гуруҳларини қўллаб-қувватлаш аввалгидек ижтимоий сиёсатнинг устувор йўналиши бўлиб қолаверади, бироқ у маълум йўналишдаги сиёсат тусини олиши лозим.

Тўртинчидан, иқтисодий жиҳатдан фаол аҳолига келганда шуни айтиш керакки, унинг учун давлат меҳнатни рағбатлантиришнинг кучли воситасини жорий этиш ҳисобига бу табақанинг меҳнат ва ижодий имкониятини тўлиқ даражада рўёбга чиқариш учун шарт-шароит яратиш бериши керак. Ходимлар бир текисчиликни келтириб чиқарадиган идора қондаси бўйича эмас, балки меҳнатига қараб тақдирланиши лозим. Меҳнаткаш ўз малакасига, ишининг сифатига яраша маош олиши керак. Фуқароларнинг ижтимоий-иқтисодий фаоллигини рағбатлантириш зарур. Меҳнатдан манфаатдорликни кучайтириш, меҳнат ҳақи, уни табақалаштириш даражаси меҳнат унумдорлиги ва самарадорлигини ўстириш билан чамбарчас боғлиқлиги масалаларини юқоридагилар билан боғлиқ ҳолда ҳал этиш зарур. Рублнинг харид қуввати ва қадрли тушиб кетаётганлиги сабабли шу вақтга қадар ушбу муаммони ҳал этиш

мушкул эди. Молиявий аҳвол барқарорлашган шароитдагина уни ҳал қилиш мумкин.

Дотация эмас, балки эркин ҳаракат қилиш имкониятини бериш пайти келди. Ҳар бир корхона мустақил хўжалик фаолияти натижасида ўз ходимларига меҳнатга яраша ҳақ тўлаш имкониятини топиши лозим.

Бешинчидан, аҳолини ижтимоий ҳимоялаш чора-тадбирлари тизимида реал меҳнат бозорини шакллантириш, меҳнатга лаёқатли ҳар бир кишига ўз меҳнати билан оиласининг турмуш даражасини яхшилаш имконини берадиган шароитни яратиш асосий ўринлардан бирини эгаллайди.

Меҳнат бозори меҳнат ресурсларини ишчи кучига бўлган талаб ва таклифни шакллантириш асосида, хўжалик юритиш соҳалари ва тармоқлари, машғулот турлари ва шакллари бўйича аниқ мақсадни кўзлаб тақсимлаш ва қайта тақсимлаш воситаси вазифасини бажариши лозим. Одамларнинг бир қисми ишсиз қолса, қашшоқлар кўпайиб кетади, деган нотўғри тасаввурдан халос бўлиш пайти келди. Меҳнат бозори бўлмаса, ишчи кучи товарга айлан-тирилмаса, бозор муносабатлари тўғрисидаги гап-сўзлар оғизда қолиб кетади.

Кишиларнинг бир қисmini моддий ишлаб чиқариш тармоқларидаги, айниқса, яширин ишсизлик мавжуд бўлган, меҳнат фаоллигини намоён қилиш имконини бермаётган қишлоқ хўжалигидаги ишдан озод қилиш зарур. *Бизда хизмат кўрсатиш соҳаси амалда ривожланмаган, бу соҳа барча эркин меҳнат ресурсларини қамраб олиши мумкин.*

Олтинчидан, бозор муносабатларига ўтиш даврида ижтимоий соҳа — соғлиқни сақлаш, таълим, маданият ва санъат, шунингдек илм-фан айниқса мушкул аҳволга тушиб қолади. Биз учун маънавият, тарихий ва маданий қадриятлар, аҳолининг маънавий, ахлоқий ҳолати, ёш авлодни тарбиялаш энг асосий устувор вазифа бўлиши лозим. Шунинг учун ҳам биз халқнинг маънавиятига зарар етказган ҳолда маблағни тежай олмаймиз. Ҳозирги мураккаб даврда мазкур тармоқларни ишончли тарзда қўллаб-қувватлаш, уларда ишловчи кишиларнинг меҳнатига муносиб баҳо бериш, уларни кучли ижтимоий ҳимоялаш, уларнинг ижодий имкониятларини намоён этиш учун шарт-шароит яратиш талаб қилинади.

Биз, янги уй қурмай туриб, эскини бузмайлик, деганимизда барпо этилаётган янги жамият учун эски тизимнинг фойдали жиҳатларини сақлаб қолиш зарурлигини назарда тутамиз. Жумладан, бу гап ижтимоий соҳамизга тааллуқлидир. Соғлиқни сақлаш, маданият, маориф соҳаларимизда ҳам гоят катта ижобий тажриба тўпланган. Бошқа мамлакатлар учун намуна бўла оладиган ютуқларимиз бор. Мана шу ютуқлардан воз кечишнинг, ташқаридан киритилган ижтимоий андозаларни кўр-кўрона кўчиришнинг мутлақо ҳожати йўқ. Бутун ижтимоий соҳани тубдан ислоҳ қилиш, унинг моддий-техника негизини мустақкамлаш, замонвий ускуналар билан жиҳозлаш, ижтимоий тармоқлар мажмуи ходимларининг касб маҳоратини ҳамда меҳнати самарадорлигини ошириш учун қудратли иқтисодий омилларни вужудга келтириш ва шу асосда аҳолини ижтимоий хизматлар билан таъминлашни сифат жиҳатидан янги даражага кўтариш зарур эканлиги шубҳасиздир.

Ижтимоий хизматни ташкил этишнинг бутун дунёда қабул қилинган икки бўғинли тизимига ўтиш зарур, бу тизим пул билан аралаш тарзда таъминлашга асосланади. Бундай тизимда давлат ҳар бир кишига белгиланган энг оз миқдор доирасида малакали ижтимоий хизмат кўрсатиш таъминланишини кафолатлайди. Қўшимча хизматлардан эса фуқаролар ўз маблағлари — даромадлари, жамғармалари, суғурта тўловлари ва аниқ мақсадга қаратилган давлат қарзлари ҳисобига фойдаланишлари лозим.

Соғлиқни сақлаш тизимидаги ислоҳотнинг асосий йўналишлари фуқароларга бепул давлат тиббий хизмати кўрсатишнинг ва шошилиш ёрдам беришнинг кафолатланган минимумини сақлаб қолган ҳолда фуқароларни тиббий суғурта қилишни жорий этиш ва тиббий муассасалар ишини бюджет-суғурта принципига ўтказиш билан боғлиқ бўлиши керак.

Таълим соҳасида ўтиш даврида умумий ва касб таълими сифатининг давлат стандартини, таълим соҳасида молиявий маблағлардан самарали фойдаланишни таъминлаш, улардан кимлар фойдаланишини аниқ белгилаш, давлатдан ташқари таълим тузилмаларини ривожлантириш вазифаси биринчи ўринга чиқмоқда.

Илмий ва маданий соҳадаги мавжуд имкониятларни сақлаб қолиш, қайта тиклаш, кўпайтириш мақсадида бун-

дан буён ҳам фундаментал фаннинг, маданият ва санъат муассасаларининг моддий-техника базасини ривожлантириш ва мустақкамлашга, ақлий ва ижодий меҳнат ходимларининг обрўини оширишга давлат томонидан зарур маблағлар ажратилаверади.

Бозор муносабатларига ўтишнинг бошқа принципларини амалга ошириш ҳам аҳолини ижтимоий жиҳатдан кучли ҳимоя қилиш дастурларини рўёбга чиқаришга батамом боғлиқдир. Самарали ижтимоий сиёсатни иқтисодиётни барқарорлаштириш, таркибий ўзгартиришлар, бозор муносабатларини босқичма-босқич жорий этиш чора-тадбирлари билан уйғунлаштириб амалга ошириб борган тақдирдагина ижтимоий соҳага йўналтирилган бозор иқтисодиётини барпо этиш мумкин. Пировард мақсад эса Ўзбекистонда истиқомат қилаётган миллионлаб оқдаларнинг муносиб турмуш кечириши учун шароит вужудга келтиришдан иборатдир. Айни мана шу нарса оқибат натижада давлатнинг қудрати ва бойлигини, унинг сиёсий ва иқтисодий мустақиллигини таъминлайди.

VIII

ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТ — ЖАҲОН ИҚТИСОДИЁТИГА
ЯҚИНЛАШУВ ЙўЛИДА

Ўзбекистоннинг ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган ўз бозор иқтисодиёти андозасида ташқи иқтисодий фаолиятни ривожлантириш ва мустақкамлаш, республиканинг жаҳон хўжалик алоқаларига бирлашиш йўлларини белгилаш муҳим ўрин тутаяди.

Эндиликда Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятининг тўла ҳуқуқли аъзоси бўлди. Республикани жаҳондаги 150 га яқин мамлакат тан олди, 60 давлат билан дипломатия муносабатлари ўрнатилди.

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан кейин ўзининг мустақил ташқи иқтисодий сиёсатини ўтказмоқда. Қуйидаги принциплар унга асос қилиб олинган:

— мафкуравий қарашлардан қатъи назар ташқи муносабатларда ошкоралик;

— тенг ҳуқуқли ва ўзаро манфаатли ҳамкорлик, бошқа мамлакатларнинг ички ишларига аралашмаслик;

— ўзининг миллий-давлат манфаатлари устуворлигида ўзаро манфаатларни ҳар томонлама ҳисобга олиш; республика бирон-бир буюк давлатнинг таъсир доирасига кирмаслиги даркор;

— тўла ишонч, халқаро иқтисодий ва молиявий ташкилотлар доирасидаги ҳамкорликни чуқурлаштириш асосида икки томонлама, шунингдек, кўп томонлама ташқи алоқалар ўрнатиш ва уларни ривожлантириш;

— умум эътироф этилган халқаро ҳуқуқ нормаларига риоя қилиш ва халқаро тартибларга изчиллик билан ўтиш.

Республика ташқи сиёсатининг ошкоралиги принципини амалга ошириш барча тинчликсевар давлатлар билан дўстона муносабатларни мустаҳкамлашга имкон беради. Мафкуравий омиллардан қатъи назар, мана шу принципга риоя қилинса, қисқа муддатлар ичида зурур бўлган жуда кенг ташқи алоқаларни йўлга қўйиш, ташқи дунёдан юз йилдан ортиқ вақт мобайнида ажралиб қолиш оқибатларидан халос бўлиш имконияти очилади.

Шундай бир ғайритабiiий вазият вужудга келиб қолган эдики, республика умуман "очиқ" иқтисодиётга эга бўла туриб, етиштирилган маҳсулотнинг 30 фоизига яқини ташқарига олиб чиқиб кетилишига, истеъмол қилинадиган молларнинг 65 фоизи четдан олиб келинишига қарамай, амалда ёпиқ мамлакат бўлиб қолаверди. У жаҳон бозорига тўғридан-тўғри чиқа олмасди ва унинг барча ташқи алоқалари собиқ Иттифоқ ва Ўзаро Иқтисодий Ёрдам Кенгаши чегараларидан нарига ўтмасди. Масалан, Ўзбекистон ташқи савдо муносабатларининг 83 фоизидан зиёдроғи Иттифоқ республикалари билан савдо-сотик ҳиссасига тўғри келар эди. Бунда республиканинг экспорт бойлиги (пахта, олтин, рангли металллар, газ ва бошқалар)дан Марказ аёвсиз ва текин фойдаланиб келди.

Бутун ташқи иқтисодий фаолиятни ташкил этишни тубдан ислоҳ қилиш зарур. Умуман бу фаолият жиддий равишда эркинлаштирилиши, яна ҳам очиқроқ бўлиши, аммо Ўзбекистоннинг манфаатларига зиён етказмаслиги керак. Бутун ташқи иқтисодий сиёсат республиканинг жаҳон бозоридаги мавқеларини мустаҳкамлашга, унинг тўлов балансини кучайтиришга, қулай инвестиция муҳитини вужудга келтиришга қаратилиши лозим. Бунинг учун республикада зарур шарт-шароитлар мавжуд.

Ўзбекистоннинг Марказий Евроосиёнинг энг муҳим йўллари туташган чорраҳада жойлашганлиги тарихнинг инъомидир. Бу ҳол Евроосиё иқтисодий ва маданий кўпригини ўрнатишни энг яқин ва олис истиқболда бутун ташқи иқтисодий фаолиятнинг бош йўли сифатида олга суриш имконини беради. Унинг доирасида моллар, технологиялар, сармоялар, маданий кадриятларнинг ҳаракати ва уларни айирбошлаш учун қулай шарт-шароит вужудга келтирилиши мумкин.

Ўзбекистон ривожланиш ва тараққиёт йўлига қадам қўйиб, иқтисодий ҳамкорлик соҳасидаги кўпгина нуфузли халқаро ташкилотларнинг тенг ҳуқуқли аъзоси бўлиб қолмоқда. Қисқа вақт ичида республика Халқаро валюта фонди, Жаҳон банки, Халқаро меҳнат ташкилоти, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти, Халқаро электралоқа уюшмаси, Осиё ва Тинч океани иқтисодий ва ижтимоий комиссияси, Европа қайта тиклаш ва тараққиёт банки, Халқаро молия корпорацияси, Ҳамдўстликнинг минтақавий иқтисодий ташкилоти, Божхона ҳамдўстлиги кенгаши ва бошқа шу каби машҳур халқаро иқтисодий ҳамда молиявий ташкилотларга қабул қилинди. Республиканинг ЮНЕСКОга, Атом энергиясини назорат қилиш халқаро ташкилотига, Савдо ва тарификация бўйича бош уюшма (ГАТТ)га ҳамда бошқа ташкилотларга аъзо бўлиб кириши учун фаол тайёргарлик кўрилмоқда.

Республиканинг халқаро ташкилотлар фаолиятида иштирок этиши унинг жаҳон мамлакатлари билан иқтисодий соҳада яқинлашувига асос бўлиб хизмат қилади, жаҳон иқтисодий ҳамжамиятига бирлашиши учун янги истиқболлар очади. Кучларни ва шерик бўлган мамлакатларнинг ресурсларини сафарбар этган ҳолда мана шу иштирок бир қанча жуда катта миллатлараро лойиҳаларни биргаликда рўёбга чиқариш, минтақалараро муаммоларни ҳал қилиш имконини беради.

Жумладан, Ўзбекистон денгиз савдо йўлларига тўғридан-тўғри чиқа олмайди, бу эса ташқи иқтисодий фаолиятнинг имкониятларини анча чеклаб қўяди. Шу босидан халқаро алоқаларни бундан бўён ривожлантириш учун ташқи ҳаво кўприklarини йўлга қўйиш билан бир қаторда республиканинг давлатлараро автомобиль ва темир йўл магистраллари қурилишида иштирок этиши

жуда катта аҳамиятга эга бўлиб қолмоқда. Ана шу магистраллар Ҳинд ва Тинч океанларидаги, Қора денгиз ва Ўрта денгиздаги, Форс кўрфазидаги катта портларга чиқишни таъминлайди.

Телекоммуникация алоқаларини ривожлантириш, компьютер ва йўлдош алоқаси воситаларидан кенг кўламда фойдаланиш, шунингдек, маданият ва маънавий турмуш соҳаларида ўзаро яқин мулоқотлар ҳам кўп жиҳатдан ташқи алоқаларни мустаҳкамлашга кўмаклашади.

Ташқи иқтисодий соҳа тармоқлари мажмуини вужудга келтирмасдан, молия, банк-кредит ташкилотлари, божхона хизмати ишини халқаро стандартлар ва талаблар даражасида йўлга қўймасдан туриб, халқаро алоқаларни ривожлантириш ва мустаҳкамлашни тасаввур қилиб бўлмайди. Бу ишда, шунингдек, мазкур муассасалар учун мутахассислар тайёрлашда, уларни замонавий ускуналар билан жиҳозлашда энг йирик халқаро ташкилотлар ва банклар томонидан бериладиган техникавий ёрдам катта аҳамиятга эгадир.

Ташқи савдо, иқтисодий, илмий ва маданий алоқаларда қуйидаги йўналишлар устувор ҳисобланади.

Биринчидан, республиканинг экспорт қудратини ривожлантириш ва янада мустаҳкамлаш, экспортга йўналтирилган иқтисодиётни шакллантириш. Ривожланган экспорт қувватисиз Ўзбекистоннинг келажаги йўқ. Экспортга йўналтирилган иқтисодиётни шакллантиришга оид махсус дастурни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш зарурати етилади.

Экспорт таркибини хом ашё бойликларидан то Ўзбекистон учун кўпроқ наф келтирадиган шакллар: қайта ишланган тайёр деҳқончилик маҳсулотлари, снгил саноат ва илм-фанга асосланган тармоқлар буюмларини экспортга чиқаришга қадар кенгайтириш лозим бўлади. Фақат хом ашёни экспорт қилиш тартибини сақлаб қолиш республика учун мақбул эмас. Пахтани республикада тўқимачилик ва снгил саноатни қудратли даражада ривожлантириш учун зарур бўлган пайтгача ва айнан зарур миқдорда экспорт қилиш лозим. Пахта билан эмас, балки барча тараққий этган мамлакатлар сингари тайёр маҳсулот билан савдо қилиш зарур.

Республика ичкарасидагина эмас, балки аввало, жаҳон бозорида харидорғир бўлган маҳсулот ишлаб чиқаришга

эришиш асосий вазифа бўлмоғи даркор. Маҳсулоти ҳозирнинг ўзидаёқ жаҳон бозорида харидорғир бўлиб; яқин вақт ичида, икки-уч йил мобайнида сарфланган сармоя ўрнини қоплабгина қолмай, балки республикага валюта тушумларининг барқарор манбаи бўлиб хизмат қила оладиган экспортга йўналтирилган ишлаб чиқариш тармоқлари устувор даражада ривожлантирилиши керак.

Бу масалада икки қоидага амал қилиш зарур. Биринчиси, биронта корхона, биронта идора агарда хорижий сармояни чет элга экспорт қилиниши ва қатъий валюта ҳолида даромад келтириши мумкин бўлган маҳсулот ишлаб чиқаришга сарфламас экан, бундай сармояни олмасликлари керак. Иккинчиси, чет эллардаги илғор фирмалар билан алоқа боғламаган биронта ҳам корхона бўлмаслиги лозим. Ўшандагина жаҳон бозори ва ривожланган мамлакатлар билан боғланган очиқ иқтисодиётни барпо этиш мумкин.

Айни пайтда таркибий қайта қуриш, аҳоли ҳаёт таъминотининг кечиктириб бўлмайдиган вазифаларини ҳал этиш учун республиканинг қатъий валютага бўлган жуда катта талаб-эҳтиёжини эътиборга олганда муайян вақтгача пахта ва ундан тайёрланган маҳсулотлар, пилла, рангли металллар, карбомид ҳамда бошқа хом ашё ва ярим тайёр маҳсулотлар асосий экспорт ресурслари бўлиб қолавереди.

Иккинчидан, экспорт имкониятини кенгайтириш, жаҳон бозорларига кириб бориш учун, аввало, қимматбаҳо хомашёни қайта ишлаш негизда тайёр маҳсулот ишлаб чиқарувчи қўшма корхоналарни ривожлантириш зарур. Хорижий шериклар билан биргаликда замонавий ихчам корхоналар барпо этиб, уларни меҳнат ресурсларининг манбалари бўлмиш қишлоққа яқинлаштириш лозим. Одатда, уларнинг ҳаммаси илғор технология билан таъминланиши, рақобатга бардошли маҳсулот ишлаб чиқариши керак. Республиканинг ютуғи шунда бўладики, бир неча йилдан кейин республика замонавий технологияга, ўзагини туб миллатлар ташкил қиладиган замонавий ишчилар синфига эга бўлиб қолади. Ўзбекистонда маҳаллий хом ашёдан ўз ишлаб чиқариш базасида тайёрланган юқори сифатли моллар кўпаяди.

Учинчидан, экспортни кенгайтиришга қаратилган стратегияни фаол қўлланиш билан бир қаторда импорт-

нинг салмоғини қисқартиришга қаратилган сиёсатни изчиллик билан ўтказиш, ўзимиз ишлаб чиқаришимиз мумкин бўлган товарлар ва маҳсулотларнинг четдан келтирилишини оқилона даражада камайтириш талаб қилинади. Импортнинг салмоғини қисқартиришга қаратилган дастур доирасида эътиборни озиқ-овқат маҳсулотлари ва ресурсларни четдан олиб келиш ўрнига серҳосил экин навлари уруғларини ва уларни етиштириш бўйича саноат технологиясини, ўсимликларни ҳимоя қилиш воситаларини, деҳқончилик маҳсулотларини саноат усулида чуқур қайта ишлаш ва сақлаш учун замонавий ускуналарни, шунингдек фермер (деҳқон) хўжаликлари учун техникани четдан олиб келишга қаратиш зарур. Замонавий технология ускуналарини, илғор технологияни, ишлаб чиқаришни техника билан қайта қуроллантириш учун лицензияларни импорт қилишга, шунингдек, ҳаётий муҳим истеъмол моллари, хом ашё ва дори-дармонларни харид қилишга ҳам асосий эътибор берилиши керак.

Тўртинчидан, ташқи иқтисодий фаолиятни янада эркинлаштириш, хўжалик ишларини юритувчи субъектларга хорижий шериклар билан бевосита алоқалар ўрнатишда, ўз маҳсулотини чет элларда сотишда кўпроқ эркинлик бериш, товарларни экспорт ва импорт қилишда бирмунча имтиёзли тартибни жорий қилиш борасида аниқ мақсадни кўзлаб сиёсат ўтказиш. Ташқи иқтисодий фаолиятни рағбатлантириш мақсадида ҳозирдаёқ четдан келтириладиган товарларнинг кўпгина турларидан олинган бож солиғи бекор қилинди. Импорт ва экспортга божхона солиқларининг миқдори анча пасайтирилди. Валюта тушумини тақсимлаш тизими тубдан ўзгартирилди.

Бешинчидан, хорижий сармояларни, асосан бевосита капитал маблағлар тарзидаги сармояларни республика иқтисодиётига кенг кўламда жалб этиш учун зарур ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий ҳамда бошқа шарт-шароитларни вужудга келтириш, қўшма корхоналар ташкил қилишда кўмаклашиш, шунингдек сармоядорларнинг манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш.

Олтинчидан, ташқи иқтисодий фаолият таркибий қисмлари мажмуини — ихтисослаштирилган ташқи савдо, лизинг, консалтинг ва суғурта фирмаларини, ташқи алоқаларни ривожлантириш манфаатлари ва шартларига мос

келадиган транспорт, алоқа ва коммуникациялар тизимларини вужудга келтириш.

Еттинчидан, халқаро ҳуқуқ ва ташқи иқтисодий фаолият, банк тизими, ҳисоб-китоб ва статистик ҳисобот соҳасида малакали кадрлар тайёрлашни ташкил қилиш. Талабалар, аспирантларнинг, инженер-техник ходимлар ва мутахассисларнинг чет эллардаги стажчи ўқув ва илмий марказларда, хорижий фирмалар, банклар ва компанияларда таълим олиши ҳамда малака оширишини ташкил қилиш учун барча зарур шарт-шароитлар яратилиши лозим.

Бундан ташқари, республика фуқаролари ва юридик шахсларнинг ақлий мулкни ҳимоя қилиш учун ўзимизнинг патент-лицензия ишлари тизимини йўлга қўйиш, халқаро битимларга қўшилиш зарур. Маҳсулотни стандартлаш ва сертификатлаш халқаро тизимга изчиллик билан ўтиш ниҳоятда зарурдир.

Ташқи иқтисодий фаолиятнинг мана шу ва бошқа йўналишларини амалга ошириш Ўзбекистон иқтисодиётининг жаҳон иқтисодий ҳамжамиятига тезроқ бирлашиши учун иқтисодий ва ташкилий-ҳуқуқий шарт-шароитларни вужудга келтириш имконини беради.

Маданий-маънавий соҳадаги ўзаро алоқаларни мустаҳкамлаш ҳам иқтисодиёт соҳасидаги ўзаро ҳамкорлик шартларидан бири ҳисобланади. Мамлакатларнинг халқлари бир-бирларидан нечоғлик кўп хабардор бўлсалар, чет элларда Ўзбекистонни, республикада эса халқаро ҳаётни қанчалик яхшироқ билсалар, республика билан чет эл тадбиркорлари доираларининг вакиллари ўртасидаги мулоқотлар қанчалик фаол бўлса, иқтисодий алоқалар ҳам шу қадар кенг ва самарали бўлади. Жаҳон халқлари ҳар бир мамлакатнинг маданий, маънавий ва диний турмуш воқелиklarини қанчалик яхши англашса, улар ўртасидаги иқтисодий алоқаларни ривожлантириш учун шарт-шароитлар шу қадар самарали бўлади.

Чет мамлакатлар билан савдо, илмий-техникавий ва маданий алоқаларни кенгайтириш, Ўзбекистонда хорижий сармоя билан корхоналар барпо этиш, ёшларнинг жаҳондаги илғор ўқув ва илмий марказларда кенг кўламдаги таълимини ташкил қилиш — мана шуларнинг ҳаммаси республикада иқтисодий ислоҳотларни жадаллаштиришнинг, жаҳон хўжалик алоқаларига киришининг, жаҳон ҳамжа-

миятида тенг ҳуқуқли муносиб мавқега эришишнинг жуда кучли омилларидир.

IX

ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТНИНГ АСОСИЙ УСТУВОРЛИКЛАРИ
ВА ЙЎНАЛИШЛАРИ

Объектив воқелик шундайки, республика барча етилган ижтимоий-иқтисодий муаммоларни бирданига ҳал қилишга қодир эмас. Кўпгина мамлакатларнинг тажрибаси иқтисодий ислоҳотлар халқ хўжалигининг барча соҳаларида бир хил жадаллик билан амалга ошмаслигини кўрсатмоқда. Ресурслар чекланган шароитда ҳамма муаммоларни бир йўла ҳал қилишга уриниш ҳеч қандай самара бермайди.

Шу сабабли ислоҳот йўналишларини белгилаб олиш чоғида шундай асосий бўғинларни топиш муҳимки, уларга асосланиб жамки муаммоларни ҳал қилиш мумкин. Республикада амалга оширилаётган туб бозор ислоҳотларимизнинг бутун дастури энг муҳим вазифаларни изчиллик билан ҳал этишга асосланган.

Бозор асосларини вужудга келтириш иқтисодиётни ислоҳ қилишнинг асосий вазифаси бўлиб, улар мулкчилик муносабатларини ўзгартириш, бозор тузилмаларини шакллантириш, молия ва банк тизимини қайта ташкил этиш, барча даражалардаги бошқарувнинг мутлақо янги тизимини барпо этиш каби энг муҳим жиҳатларни ўз ичига олади. Бу ҳақда юқорида гапириб ўтилди.

Иқтисодий ислоҳотларнинг бутун занжирида аграр соҳадаги ўзгартиришларга ғоят катта аҳамият берилмоқда. Бу эса аҳолининг аксарияти қишлоқда яшаши, иқтисодиётнинг аграр-саноат тарзида эканлиги ҳамда ҳаётий муҳим муаммоларни ҳал қилишда қишлоқ хўжалигининг тутган ўрни билан боғлиқ. Ҳозир иқтисодиётнинг айна аграр соҳаси катта имкониятларга эга. Бу имкониятлардан фойдаланиб, аҳолини озиқ-овқат ва саноатни хом ашё билан таъминлашни яхшилабгина қолмай, республика қишлоқ аҳолисининг турмушини фаровон қилиш ҳам мумкин.

Қишлоқ — миллий даромаднинг жуда муҳим манбаи, валюта асосан қишлоқ хўжалиги ҳисобига олинади. Лекин энг муҳими — қишлоқ иқтисодиётда ва ижтимоий турмуш-

да, бинобарин сиёсатда ҳам шундай бир бўғинки, шу бўғин орқали бутун республика фаровонлик ва тўқин-сочинликка эришади. Деҳқон бадавлат бўлса, бутун республика бадавлат бўлади. Ҳозир биз ҳаммамиз қишлоқ ҳисобидан яшаётганимизни тан олишимиз керак.

Сўнгги йилларда аграр соҳанинг иқтисодиётдаги аҳамияти ҳисобга олиниб, унга эътибор кучайтирилмоқда. Қишлоқ хўжалик ходимларини моддий рағбатлантиришни яхшилаш, саноат ва қишлоқ хўжалик маҳсулотлари нархини белгилашдаги номутаносибликни тугатиш мақсадида деҳқончилик ва чорвачилик маҳсулотлари барча турларининг харид нархлари мунтазам ошириб борилмоқда. Чунончи, сўнгги уч йилда асосий маҳсулот — пахтанинг харид нархи кўп марта кўпайтирилди. Дон маҳсулотларининг нархи ҳам анча кўтарилди. Картошка, мева, сабзавот, чорва моллари ва парранда, сут ва тухум, қорақўл тери ва жуннинг харид нархлари ҳам оширилди. Бугунги кунда пахта ва ғалладан бўлак қишлоқ хўжалик маҳсулотлари эркин нархларда сотилмоқда. Айна пайтда бозор муносабатларини ривожлантириш йўлига мувофиқ давлатга сотиш мажбурий бўлган қишлоқ хўжалик хом ашёси ва маҳсулотлари ҳажми анча қисқарди. Пахта, ғалла ва бошқа дон экинларига давлат буюртмаси 80 фоизгача камайди, давлатга сотилиши шарт бўлган мева-сабзавот маҳсулотлари ва картошка 50 фоиз даражасида сақлаб қолинди.

Сўнгги йилларда пахта майдонларини камайитириш ҳисобига шахсий ёрдамчи хўжаликларни ва деҳқон (фермер) хўжаликларини янада ривожлантириш сиёсати ўтказилмоқда. Бу сиёсат қишлоқдаги оилаларнинг моддий аҳволини яхшилашда катта аҳамиятга эга бўлади.

Аслида, бу давлат ерларини деҳқонларга топшириш йўлидаги дастлабки қадамлар эди. 720 минг гектарга яқин унумдор ерлар деҳқонларга муддатсиз шахсий фойдаланиш учун топширилди. Сўнгги икки йилда бу ерларнинг умумий майдони икки баравар кўпайди. Республикада томорқаларнинг ўртача миқдори 1989 йилдаги 0,12 гектарга нисбатан 0,20 гектарни ташкил этмоқда, бир қанча вилоятларда эса ҳар бир оиланинг томорқаси 0,25 гектардан ошиб кетди.

Шахсий ёрдамчи хўжаликларнинг эгаларини ва фермерларни чорвачилик маҳсулотлари етиштиришни кўпай-

тиришга рағбатлантириш учун махсус қарорлар қабул қилинди. Бу қарорлар жамоа хўжаликлари ва давлат хўжаликлари зиммасига аҳолига чорва моллари ва парранда сотиш ҳамда уларни озуқа билан таъминлаш вазифасини юклади. Қишлоқда ишбилармонликни, фермер хўжаликларни ва кичик корхоналарни ривожлантиришга амалий-модний мадад бериш учун "Тадбиркор" деган махсус акционерлик тижорат банки тузилди. Бу банк асосан имтиёзли шартларда қарз бериш йўли билан деҳқон (фермер) хўжалиklarининг, қишлоқ хўжалик ижарачиларининг, шахсий томорқа участкаларининг, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш билан шуғулланадиган кичик, шу жумладан, хусусий корхоналар ва фирмаларнинг оёққа туриб олишига ёрдам бериши лозим.

Фермер хўжалиklarининг ташкил этилиши, шахсий томорқаларнинг кенгайтирилиши қишлоқдаги бир қанча ўткир муаммоларни ҳал қилишга ёрдам берди. Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари, биринчи навбатда озиқ-овқат маҳсулотлари етиштириш ҳажми кўпайди. Қишлоқда, айниқса, аёллар ва ёшлар учун меҳнат қилиш соҳаси кенгайди. Қишлоқ аҳолисининг даромадлари кўпайди. Яқин тартибда уй қуриш кўламлигини кенгайтириш ҳисобига уй-жой муаммосини ҳал қилишда катта силжиш бўлди. Буларнинг ҳаммаси бозор муносабатлари вужудга келадиган мураккаб даврда катта мадад, барқарорлаштирувчи қудратли омил бўлди.

Шаҳар билан қишлоқ ўртасидаги номуносабликни тугатиш юзасидан кўп иш қилинмоқда. Қишлоқ аҳлининг турмуши яхшиланяпти, бироқ ана шу тафовутни тугатиш учун ҳали кўп меҳнат қилишга, қишлоққа катта мадад кўрсатишга тўғри келади.

Қишлоқ хўжалиги яқин йиллар давомида ҳам амалга ошириладиган иқтисодий ислохотларнинг ҳаммиша марказида бўлади. Бу бутун иқтисодиётимизнинг негизидир. Деҳқончилик соҳасини ривожлантириш муаммолари Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтиш стратегиясида ҳал қилувчи бўгин ҳисобланади. Барча иқтисодий ўзгаришларнинг бориши кўп жиҳатдан туб ўзгаришларнинг теран жараёнлари аграр соҳага қанчалик чуқур таъсир кўрсатишига, қишлоқдаги ислохот қай даражада амалга оширишга, қишлоқ аҳолисининг кенг

табақалари ислохот гоёларини нечоғлик маъқуллашига боғлиқ.

Ҳозир қишлоққа тегишли устуворликни қайтариб бериш зарур. Адолатни тиклаш керак. Харид нархларига эркин тус бериб, уни жаҳон бозоридаги нарх-наволар даражасига етказиш, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига имтиёзли солиқ солиш ва қарз беришни сақлаб қолиш, хўжаликларга кўпроқ иқтисодий эркинлик бериш, қишлоқда янгидан вужудга келадиган бозор иқтисодиёти тузилмаларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш йўлини бундан буён ҳам ўтказиш орқали қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини иқтисодий рағбатлантиришга доир таъсирчан чораларни кўриш стратегик йўлимиздир.

Ерга мулкчилик масаласи деҳқончиликка оид сиёсатдаги ҳал қилувчи масаладир. Бизда деҳқончилик азалдан асосан суғориладиган минтақаларда мужассамлашган. Деҳқончилигимизнинг ўзига хос хусусияти шундаки, экин майдонларининг анча қисми, техникавий экинлар экиладиган майдонларнинг эса ҳаммаси суғориладиган ерлардир. Ана шу ерлар уларга хизмат қиладиган қудратли давлат ирригация тизими билан биргаликда ягона ер-сув мажмуини ташкил этади. Ундан эрни ажратиб олиб, хусусий мулк қилиб бериш мумкин эмас.

Башарти, ер хусусий мулк қилиб бериладиган бўлса, сувни ҳам, бутун ирригация тармоқларини ҳам хусусий мулк қилиб беришга тўғри келади. Ўрта Осиё шароитида сув бўлмаса, ернинг қадр қолмайди. Замонавий техника билан қуролланган ирригация иншоотларини бўлиб юбориш мумкин эмас. Мавжуд мелиорация тизими уни сақлаш ва тиклаш учун мунтазам равишда катта маблағ сарфлашни талаб қилади. У давлат мулки бўлиб қолгандагина давлат унга катта миқдорда маблағ сарфлаши мумкин.

Бундан ташқари, республикада аҳоли зич жойлашган, қишлоқ аҳолиси эса бундан ҳам зичроқ. Иш билан банд бўлган ҳар бир кишига ўртача бир-бир ярим гектар суғориладиган ер тўғри келади. Уларнинг оила аъзолари ҳисобга олинса, жон бошига ўртача 0,33 гектар ер тўғри келади. Келгусида эса аҳолининг бундай кўпайиш суръатларида деҳқончилик учун яроқли ерларнинг танқислиги яна ҳам ошади. Бундай шароитда ерни хусусийлаштириш ижтимоий вазиятни кескинлаштириши мумкин. Асрлар мо-

байнида давом этиб келган ерга эгалик қилиш учун шафқатсиз кураш халқ бошига соғ-саноқсиз кулфат келтиргани ҳаммага маълум.

Сугориладиган деҳқончилик шароитида ернинг алоҳида қийматини, ҳозирги демографик, аввало, қишлоқдаги шундай вазиятни, пахта етиштиришнинг замонавий агротехникаси талабларини ҳисобга олганда ерни давлат мулки сифатида сақлаб қолиш, унинг сотилишига йўқ қўймаслик мақсадга мувофиқдир. Бу гап сув ва сугориш тизимига ҳам тааллуқлидир. Ерни олди-сотди манбаига айлантириш аҳолининг ҳаётий асосларига путур стказган, ер билан чайқовчилик қилишни келтириб чиқарган, деҳқонни эртанги кунга, ўз фарзандлари ва невараларининг тақдирига ишончдан маҳрум этган бўлар эди.

Ердан хусусий тарзда фойдаланиш Ўрта Осиёдаги аҳли мусулмонга азалдан ёт эди. Мусулмон ҳуқуқи ҳукмрон бўлган ҳамма жойда ер Аллоҳнинг мулки ва унинг инояти ҳисобланган. Мусулмон қонунларига кўра, ерга тўла, чекланмаган эгалик ҳуқуқи мавжуд эмас. Бу қонунларга мувофиқ ер фойдаланиш ва эгалик қилиш учун маълум қаттиқ чекловчи шартлар билан, албатта парвариш қилиш шарти билан, берилган бўлиб, шу ернинг эгаси уни сотишга ҳақли эмас. Шу сабабли, улушбай ижара усули кенг тарқалгани тасодиф эмас, бу усулда чоракор давлатга ва ернинг эгасига ўзи етиштирган маҳсулотнинг бир қисмини топширади. Чор Россияси мустамлакачилиги давридагина ерни сотиш эркинлиги иқтисодий жиҳатдан қарамликка айлантиришнинг бир шакли сифатида қонунлаштириб қўйилган эди.

Ерни деҳқонларга фойдаланиш учун мерос қилиб қолдириш ҳуқуқи билан бериш орқалигина қишлоқда бозор муносабатларини ривожлантиришга, деҳқонларда эгалик туйғусини қайталан тиклашга эришилади. Энг муҳими — қишлоқда хўжалик юритишнинг ҳар бир деҳқонга манфаатдорлик билан эркин меҳнат қилиш, ўз меҳнати натижаларини мустақил тасарруф этиш, ўз оиласининг эҳтиёжини қондириш имконини берадиган шаклини вужудга келтириш лозим. Агар деҳқон ердан олинган маҳсулот ўз мулки эканини, етиштирилган маҳсулотнинг хўжайини эканини ҳис этса, шундагина у ўзини ернинг ҳақиқий эгаси деб ҳисоблайди.

Қишлоқда ўзгаришлар демократик усуллар билан, аввало, деҳқончилик соҳасидаги мавжуд ижтимоий-иқтисодий муносабатларни тубдан ўзгартириш ҳисобига амалга оширилади. Меҳнатни ташкил этишнинг деҳқон учун тушунарли ва фойдали бўлган шакллари тиклаш зарур. Шарқда одамлар асрлар давомида жамоа бўлиб яшаган ва меҳнат қилган. Жамоатчилик асослари халқ онига чуқур сингиб кетган. Шунга асосланиб, деҳқончиликни ислоҳ қилишнинг дастлабки босқичида, қишлоқда ишлаб чиқаришнинг чинакам кооператив шакллари тиклаш вазифаси қўйилмоқда. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини ёппасига давлат тасарруфига олишдан воз кечиш энг муҳим йўлдир. Бу — инқилобий йўл эмас, балки сўнгги вақтларда қишлоқ хўжалигида йўл қўйилган хатоларни тузатишдир.

Давлат хўжаликларини, биринчи навбатда зарар келтираётган давлат хўжаликларини қайта тузиб, жамоа хўжаликларига айлантириш — устувор йўналишдир. Асосий фондларни ва бошқа мол-мулкни меҳнат жамоасига текинга мулк қилиб топшириш йўли билан 700 тадан кўпроқ давлат хўжалигини кооператив хўжаликларга ва давлатга тааллуқли бўлмаган ўзгача ишлаб чиқариш тузилмаларига айлантириш режалаштирилган. Кейинчалик жамоа хўжаликларининг ўзи йирик кооператив хўжаликларга айланади, уларнинг асосини фермер хўжаликлари, кичик корхоналар, чоғроқ кооперативлар, пудратчи ва ижарачи оилавий жамоалар ташкил этади. Етиштирилган маҳсулотнинг ҳаммаси деҳқоннинг ихтиёрида қолиши керак. Жамоа хўжалигининг бошқаруви билан деҳқон хўжаликлари ўртасида шартнома тузилиши лозим. Жамоа хўжалиги уларни ривожлантиришга ҳар томонлама кўмаклашмоғи керак. Жамоа хўжалигининг асосий вазифаси деҳқон хўжаликларига хизмат кўрсатишни ташкил этишдан, зарур техника, минерал ўғитлар, уруғлик билан таъминлашдан, ер унумдорлигини ошириш тадбирларини кўришдан, ирригация ишларини бажаришдан иборат бўлади.

Қишлоқ хўжалигида банд бўлган кучларнинг ортиқчасини бўшатиб олиб, уларни саноат корхоналарида меҳнатга жалб этиш ҳозирги аграр сиёсатнинг муҳим йўналишидир. Ҳисоб-китобларнинг кўрсатишича, қишлоқларимизда 6,5 миллион меҳнатга лаёқатли одам бор.

Табиийки, қишлоқ хўжалигининг ўзи бу миқдордаги ишчи кучини иш билан таъминлай олмайди. Бунинг натижасида қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг sanoat усуллари, илғор агрохимия тадбирлари жуда секинлик билан жорий этилмоқда. Қишлоқдаги яширин ишсизликни тугатиш, қишлоқ жойларда ихчам, замонавий технологияга асосланган кичик корхоналар барпо этиш ҳисобига янги иш жойларини вужудга келтириш устун даражадаги вазифадир. Бундай кичик корхоналар биринчи навбатда қишлоқ хўжалик хом ашёсини қайта ишлайдиган корхонагина эмас, шу билан бирга касаначилик меҳнатига, халқ ҳунармандчилигини ривожлантиришга асосланган, кўп меҳнат талаб қиладиган корхоналар бўлиши мумкин.

Қишлоқда тамоман янги бўлган — ишлаб чиқариш ва ижтимоий тармоқлар мажмуини, коммуникацияли, замонавий маиший ва хизмат кўрсатиш тармоқларини вужудга келтириш лозим. Бу соҳа ҳозирги пайтда амалда ривожланмаган. Бизнинг маиший хизмат соҳамизда эса, халқ хўжалигида банд бўлганларнинг атиги 9 фоизи ишлайди. Хизмат кўрсатиш соҳаси тегишли тарзда ташкил қилинса, у қишлоқдаги барча хоҳловчиларни иш билан таъминлабгина қолмай, балки қишлоқнинг қиёфасини, қишлоқ турмуши маданиятини тубдан ўзгартириб ҳам юбора олади.

Давлатнинг қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига бевосита аралашидан воз кечиши — аграр сиёсатнинг негизидир. Экин майдонларининг таркибини хўжаликлар, деҳқонларнинг ўзлари белгилашлари керак. Давлатнинг бурчи уларни зарур маҳсулот етиштириш учун иқтисодий манфаатдор этишдан, уларга амалий ёрдам кўрсатишдан иборат.

Давлат томонидан ёрдам берилмас экан, қишлоқ оёққа тура олмаслиги, республиканинг бутун иқтисодиёти таънадиган мустақкам негиз ҳам бўлмаслиги аниқ.

Давлат қишлоқ хўжалигини иқтисодий жиҳатдан тартибга солиш билан бир қаторда солиқлардан озод қилиш йўли билан ҳам, шунингдек, аниқ мақсадга қаратилган қўшимча маблағларни ажратиш йўли билан ҳам унга бевосита ёрдам кўрсатади. Бутун дунёда қишлоққа ёрдам тариқасида маблағ ажратиб келинади.

Мавжуд сармоялар ҳам айнан қишлоқ фойдасини кўзлаб сарфланиши лозим. Биз учун ерларнинг мелиора-

тив ҳолатини яхшилаш устувор йўналишлардан биридир. Агар биз шундай қилмасак, истиқболдан маҳрум бўламиз. 1993 йилнинг ўзидагина биз камида 20 минг гектар янги ерни ўзлаштиришимиз керак. Янги ерларни ўзлаштириш, зовур-қувур тизимини, мелиорация ва ирригацияни яхшилаш, ерларнинг ҳосилдорлигини ошириш учун маблағларни қидириб топишга ҳар томонлама ёрдам берамиз. Шу тариқа ҳамда замонавий чет эл технологиясини жорий этиш йўли билан иқлим шароитлари республикамиздагига ўхшаш бўлган мамлакатларда асосий экинлардан олинаётган ҳосилдорликдан кам бўлмаган ҳосилдорликка эриша оламиз.

Иқтисодиёт барқарор ишлаб турган тақдирдагина бозор муносабатларига муваффақиятли ўтиш мумкин. Вужудга келган вазият тангликни бартараф этиш, ишлаб чиқариш ҳажмлари пасайишининг олдини олиш, пулнинг қадрсизланишини жиловлаш, аҳолининг турмуш тарзи кескин ёмонлашувига йўл қўймаслик учун тезкорлик билан, баъзан эса кам қўлланган чоралар кўришни тақозо қилади. Иқтисодиётни барқарорлаштириш — бозорни шакллантириш йўлидаги қонуний ва муқаррар босқичдир.

Мана шу босқичда қуйидагилар энг муҳим ва биринчи навбатдаги чоралар сифатида олға сурилади:

— республика бюджетдаги етишмовчилик (дефицит)ни чеклашга ва уни изчиллик билан жуда камайитиришга қаратилган қаттиқ молиявий сиёсатни ўтказиш. Бошқарув аппаратини сақлаш учун давлат маблағлари сарфлашни, зарар кўрувчи корхоналарга ва бошқа нозарур мақсадларга дотация ажратишни камайитиришга қаратилган йўл изчиллик билан ўтказилади. Бюджет маблағлари сира кечиктириб бўлмайдиган давлат эҳтиёжлари ва ижтимоий эҳтиёжларга ажратилади. Солиқ сиёсати янада такомиллаштирилиши лозим. Бундай сиёсатнинг вазифаси — бир томондан, бюджет даромадларининг барқарор тарзда сарфарбар этилишини таъминлаш бўлса, иккинчи томондан, республика учун зарур маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтиришда корхоналарни рағбатлантиришдир;

— кредит-банк тизимини, пул муомаласини мустақкамлаш, валюта муносабатларини тартибга солиш, банк кредитлари биринчи навбатда халқ истеъмол моллари, бинокорлик материаллари, деҳқончилик маҳсулотлари ҳамда бошқа ҳаётий муҳим маҳсулотлар ишлаб чиқариш-

нинг кўпайтирилишини таъминлашга қодир бўлганларга берилади. Айни пайтда, асоссиз кредит экспансиясига, қарзга берилган маблағларнинг сочиб юборилишига йўл қўймасликда қатъий туриш керак. Нақд тўлов маблағлари оборотини тартибга солиш ҳам пул муомаласини соғломлаштиришга кўмаклашади;

— ишлаб чиқаришнинг яна ҳам пасайишига, ходимларнинг оммавий равишда ишдан бўшатилишига йўл қўймаслик. Ишлаб чиқариш фаолиятини ривожлантиришни рағбатлантириш учун шарт-шароит вужудга келтириш зарур. Республиканинг ишлаб чиқариш, қурилиш ва илм-фан соҳасидаги салоҳиятини сақлаб қолиш муҳимдир. Ишлаб чиқаришни қайта тикламай туриб, ички молиявий барқарорликка ҳам, ташқи қарзнинг камайишига ҳам умид боғлаб бўлмайди. Иқтисодий сиёсатда асосий эътибор ишлаб чиқаришнинг рағбатлантиришга, амалий соҳадаги, шу жумладан сармоя соҳасидаги фаолликни кучайтиришга қаратилиши лозим. Бунга ижтимоий жиҳатдан устувор ишлаб чиқариш тармоқларини саралаб, танлаб олиб қўллаб-қувватлаш, солиқ имтиёзларини, кредитларнинг паст фоиз миқдорларини жорий этиш ҳамда бошқа йўللار билан эришилади;

— бу босқичда бозор муносабатларини ривожлантириш шарти сифатда нарх-навони эркин қўйишдан иборат бўлган умумий йўлга амал қилган ҳолда айрим алоҳида муҳим товарлар ва хизматлар турларига нисбатан қатъий белгилаб қўйилган нархлар ва таклифлар сақлаб қолиниши лозим. Маъмур нархлар, аввало, энг зарур бўлган озиқ-овқат маҳсулотлари (нон ва нон маҳсулотлари)га, доридармонларга, болалар учун мўлжалланган бир қанча буюмларга белгиланади. Аҳолини мазкур товарлар билан кафолатланган тарзда таъминлаш учун уларни белгиланган меъёрга бериш ҳам вақтинча сақлаб қолиниши керак. Ички истеъмол бозорини ҳимоя қилиш, аҳолига моллар харид қилишда кўпроқ имкониятлар бериш юзасидан бошқа чора-тадбирлар ҳам қўлланилиши лозим;

— пулнинг қадрсизланишига қарши ва монополиячиликка йўл қўймасдан бошқариш борасида амалий чоралар кўриш, аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож табақаларини давлат томонидан муҳофаза қилишнинг ишончли тизимини вужудга келтириш.

Аниқ-пухта ишлаб чиқилган ва етарли даражада қаттиқ бўлган молия-кредит сиёсатини амалга ошириш республиканинг бозорга ўтишидаги энг муҳим бўғин ҳисобланади. Утказилаётган ислохотларнинг бу йўналиши энг заиф бўгиндир. Корхоналар ва ташкилотлар ҳамон давлат томонидан бериладиган маблағларга кўз тутмоқдалар. Тижорат банклари асосан Марказий банкдан олинаётган кредитлар билан ишламоқдалар. Уларнинг ўз кредит маблағларининг улуши эса арзimas даражададир.

Мустақил молиявий сиёсатни республиканинг бюджет тизимини мустақкамлаш, бюджет даромадларининг тўлдирилишини таъминлайдиган ва амалий фаолликни рағбатлантирадиган изчил солиқ сиёсатини ўтказиш, шунингдек, корхоналар ва ташкилотларнинг молиявий аҳволини соғломлаштириш, уларнинг тадбиркорлик ва сармоядорлик фаолиятини ривожлантириш йўли билан шакллантириш мўлжалланмоқда.

Бозорга ўтиш шароитида бюджет давлат иқтисодий сиёсатининг гоят муҳим воситаси бўлиб бормоқда. Давлат бюджетидаги етишмовчиликни энг оз даражага тушириш бош вазифа бўлиб қолмоқда. Бюджет етишмовчилигини бирданига, бир-икки йил ичида тугатиш амримаҳол, чунки республика бюджетида гоят салмоққа эга бўлган ижтимоий эҳтиёжларга харажатларни камайтириб бўлмайди. Айни пайтда бюджет етишмовчилиги давлат томонидан қатъий назорат қилиб борилиши керак. Уни ялпи миллий маҳсулотнинг 3—5 фоизига қадар камайтириш чораларини кўриш зарур.

Бюджетнинг даромад қисмини кенгайтиришнинг асосини иқтисодий вазиятни умумий равишда соғломлаштириш ташкил этиши лозим. Бу эса даромадларнинг солиқ олинadиган негизини кенгайтириш ва бевосита ҳамда билвосита солиқ солиш тизимларини ўзида қовуштирадиган солиқ сиёсатини турмушга татбиқ этиш имконини беради.

Бошқарувга сарфланadиган харажатларни камайтириш, ижтимоий ҳимоялашнинг табақалаштирилган номма-ном тизимини белгилаш, дотацияларнинг ҳар хил турларини ва нархларни қоплаш учун маблағ ажратишни тугатиш, моддий ишлаб чиқариш тармоқларини ривожлантиришга мар-

казлаштирилган тарзда маблаг ажратишни кескин чеклаш ҳисобига бюджет харажатлари ўсишини қатъиян чегаралаб қўйиш — бюджет етишмовчилигини тугатишнинг асосий манбаларидан биридир.

Давлат билан корхоналарнинг молиялари бир-биридан ажратиб қўйилиши муҳим қоида ҳисобланади. Корхоналар ё ўз ресурсларига, ёки тижорат банкларининг кредитларига умид боғлашлари лозим.

Бюджет маблағларидан асло кечиктириб бўлмайдиган эҳтиёжларни, аввало, ижтимоий соҳани, янги таркибий йўналишларни пул билан таъминлаш учунгина фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бугунги кунда банклар инвестиция дастурларининг қатнашчиларидан бири бўлиб майдонга чиқишлари, ҳар бир тармоққа бевосита сарфланган маблағларга кафил бўлишлари лозим. Бунда барқарорлаштиш даврида бюджет етишмовчилиги ортиши қатъий хатлаш принциплари асосида чекланиши, сарф-харажатлар эса (биринчи навбатдаги харажатлар бундан мустасно) даромадларнинг тушишига қараб пул билан таъминланиши керак.

Республикада бутунлай янги банк тизимини вужудга келтириш мустақил кредит-пул сиёсатини ўтказиш имконини яратади. Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки бошчилигида икки босқичли банк тизимини ташкил қилиш республиканинг иқтисодий мустақилликка эришиш ҳамда бозор муносабатларига ўтиш эҳтиёжларига мос келади.

Бозор муносабатларини шакллантириш шароитида кредит сиёсатини амалга ошириш воситаси тубдан ўзгаради. Кредит маблағлар биринчи навбатда озиқ-овқат маҳсулотлари, бошқа халқ истеъмол моллари ва уларни тайёрлаш учун хом ашё бойликларини ишлаб чиқаришни кўпайтириш, якка тартибдаги уй-жой қурилишини кенгайтириш, ижтимоий соҳани, республиканинг иқтисодий мустақиллигини таъминловчи асосий тармоқларни, экспорт маҳсулотлари ва импортнинг ўрнини босадиган маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи корхоналарни кенгайтириш билан боғлиқ юксак самарали тадбирларни ўтказишга сарфланади.

Нархларнинг барқарорлашуvidан, пулнинг қадрсизланиши камайишидан манфаатдор бўлган давлат пул му-

омаласини бошқаришнинг ишончли воситаларига Эга бўлиши ва, аввало, унинг иқтисодий кўнгилдагидек ривожлантириш учун йўл қўйиш мумкин бўлган ҳажмини олдиндан билиши лозим. Шу боисдан Марказий банк муомаладаги пуллар ҳажмини олдиндан билиб бориши самарали пул-кредит сиёсатининг шартларидан бири, деб қаралиши керак.

Бу ҳол, нархлар эркин қўйиб берилган шароитда айниқса долзарб бўлиб қолмоқда, чунки нархлар эркин белгиланганида муомаладаги пулнинг ўзи нарх-наво даражасига жиддий таъсир ўтказади.

Марказий банк олдида пул муомаласини тартибга солишнинг иқтисодий усулларини эгаллашдек ғоят мураккаб вазифа турибди. Шу жумладан:

— тижорат банкларининг операцияларини қайтадан пул билан таъминлаш. Бунда Марказий банкнинг тижорат банкларига фоиз ҳисобидан кредит бериши кўзда тутилади. Бу эса банкларни ўз маблағлари даражасини Марказий банк маблағлари даражаси билан боғлашга мажбур қилади;

— пул билан қайта таъминлашга кредитлар бериладиган, расмий ҳисобга олинган миқдор ўзгаришларини тартибга солувчи фоиз сиёсати;

— тижорат банкларининг Марказий банк ҳисобларидаги маблағларининг бир қисмини резерв учун олиш меъёрларини белгилаш. Марказий банк мажбурий захираларнинг меъёрини тартибга солиб, тижорат банклари операцияларининг ҳажмларига ва муомаладаги пулларнинг ҳажмларига самарали таъсир қила олади.

Шу билан бирга, барқарорлаштириш босқичида фоиз миқдорлари воситаси билан кредит сиёсатини банк орқали тартибга солишнинг аҳамияти чекланган тарзда бўлади, чунки кўпгина корхоналар ҳўжалик юриштининг бозор усулларини ҳали ўзлаштириб олишмаган. Шундай шароитда Марказий банк қаттиқ кредит-пул сиёсатини ўтказиш борасида барча зарур чораларни кўриши керак. Бундай сиёсат бозорда товарлар тақлифини рағбатлантиришга, уларнинг захираларда тўпланиб қолишини чеклашга, нарх-навонинг ўсишига йўл қўймастикка қаратилган бўлиши лозим.

Кредит ва бюджет тизимлари ўртасидаги ўзаро муносабатлар воситаси такомиллаштирилиши даркор. Бюджет етишмовчилиги чоғида унга қўшимча кредит бериш зару-

рати юзага келади. Аммо бюджет етишмовчилигининг асосий қисми пул эмиссияси (пулларни ортиқча чиқариш) йўли билан эмас, балки молия бозорида давлатнинг қимматбаҳо қозғаларини сотиш йўли билан қоплаши керак.

Ўзбекистон Республикасининг миллий пул бирлигини муомалага киритиш тўғрисидаги масала алоҳида эътиборга моликдир. Ўз валютаамизни жорий этишни тақозо қилувчи бир қанча сабаблар яққол кўриниб қолди. Энг аввало, бошқа давлатлардан иқтисодий мустақил бўлиши учун республика ўз пулига, ўзининг миллий валютасига эга бўлиши лозим. Бу ҳар қандай давлатга хос бўлган белгигина эмас, шу билан бирга, иқтисодий мустақилликнинг асосий шартларидан бири ҳамдир. Россиянинг Марказий банки бир томонлама ўтказётган эмиссия сиёсати ва ягона тўлов воситаси бўлмиш рублнинг беқарорлиги — иккинчи сабаб. Рубль қадрсизланиб бораётганлиги, унинг харид қобилияти пасайиб кетганлиги Ўзбекистонда ҳам молиявий-иқтисодий аҳволга салбий таъсир қилмоқда. Банк ҳисоб-китоблари ва тўловлари, республиканинг нақд пулга бўлган эҳтиёжини таъминлаш масалалари анча қийинлашди. Молия-кредит сиёсатини ўтказишда республиканинг мустақиллигини чеклашга оид ультиматум тарзидаги талаблар қўйилмоқда.

Айни пайтда, ўз валютаамизни жорий этиш инқилоб билан баробар бўлган ниҳоятда масъулиятли қадамдир. Бир қанча хорижий мамлакатларда пул ислоҳотини ўтказиш тажрибасидан шу нарса маълумки, бундай ислоҳот иқтисод ва ижтимоий турмушнинг барча соҳаларига таъсир қилади. Аслини олганда, бу ижтимоий-иқтисодий муносабатларнинг бутун тизимини ўзгартиришдан иборатдир. Бу ишдаги ҳар қандай нотўғри қадам бажарилган ҳамма ишларни йўққа чиқариши, республикани жар ёқасига олиб келиши мумкин. Ҳозирдаёқ рубл минтақасидан чиққан бир қанча собиқ иттифоқдош республикалар (Украина, Қирғизистон, Озарбайжон, Балтия мамлакатлари)нинг тажрибаси ҳам шуни кўрсатиб турибди.

Ўзбекистоннинг рубль минтақасида бундан буён ҳам бўлиб туриши зарурлиги ва мақсадга мувофиқлигини тақозо этувчи талайгина бошқа муҳим сабаблар мавжуд.

Шуни ҳам ҳисобга олиш зарурки, ўз валютаамизни жорий этиш, ҳеч шубҳасиз, одамларнинг, аввало туб жойли бўлмаган аҳолининг кайфиятига таъсир қилади.

Шуни таъкидлаш керакки, ўз валютаамизни муомалага чиқариш техник жиҳатдан катта қийинчилик тугдирмайди. Миллий пул бирлигини жорий этишдан тийиб турган жиддийроқ муаммолар айнан иқтисодий муносабатлар соҳасига тегишлидир. Энг аввало, бошқа республикалар билан ўзаро ҳисоб-китоблар принциплари кескин ўзгаради, хорижий давлатлар билан ўзаро муносабатларни ҳам тубдан ўзгартириш талаб этилади.

Вужудга келган шароитда валютаамизни жорий этишимиз — биринчи навбатда, ҳисоб-китоб операцияларини мураккаблаштиради, баъзан эса шакланган хўжалик алоқалари тўғридан-тўғри издан чиқишига олиб келиши мумкин. Республика ҳозирги вақтда бунга иқтисодий жиҳатдан тайёр эмас.

Ўзбекистон Россия ва собиқ Иттифоқнинг бошқа республикалари билан иқтисодий жиҳатдан жуда яқин боғлангандир. Маълум сабабларга кўра, республика ҳозирча халқ хўжалиги ва аҳоли жуда қаттиқ эҳтиёж сезаётган товарларнинг 65 фоизгача бўлган қисмини ташқаридан келтиришга мажбур. Ёқилги, станоклар, асбоб-ускуналар, ёғоч-тахта ва ёғоч материаллар тўғрисида гапирмасак ҳам бўлади. Улар ҳам четдан келтирилади. Кўпчилик собиқ иттифоқдош республикалар билан салбий тўлов баланси вужудга келган.

Маълумки, ўз валютаамиз республикада товар билан қопланганидагина ҳақиқий кучга ва қадрга эга бўлади. Унга бирор нарса сотиб олиш мумкин бўлганидагина у ўз қийматини, харид қилиш қобилиятини сақлаб қолади. Республикаамиз ҳозирча ўзини зарур товарлар билан таъминлай олмайди ва бу борада биз ҳали кўп иш қилишимиз керак бўлади.

Бошқа муаммо ҳам мавжуд. Миллий валюта фақат олтин захираси билангина эмас, балки барқарор, эркин алмаштириладиган валюта билан ҳам старлича мустаҳкамланган бўлиши зарур. Бундай валюта ўз маҳсулотимизни экспорт қилиш натижасида тушиши мумкин. Бунинг учун маҳсулот биринчи навбатда рақобатга қодир бўлиши керак.

Шарқий Германия бунинг яққол мисолидир. Бизнинг ўлчовларимиз бўйича, у социалистик мамлакатлар орасида энг ривожланган имкониятларга, энг такомиллашган иқтисодий тузилмага эга бўлиб, унда техникавий мураккаб

тайёр маҳсулот устунлик қилар эди. Ҳозирги вазиятда Ғарбий Германия Шарқий Германия билан бирлашганидан кейин, унинг техник даражасини кўтариш, рақобатга қобил маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш учун ҳар йили 100 миллиард маркагача сарфлашга мажбур бўлмоқда. Бугунги кунда собиқ ГДРнинг кўплаб корхоналари ишламаяпти, ишсизлар сони аллақачон хавфли белгидан ошиб, меҳнатга лаёқатли аҳолининг 20—30 фоизини ташкил этмоқда. Мутахассислар у ерда тўпланиб қолган муаммоларни ҳал этиш учун камида 10 йил зарур деб ҳисоблашмоқда.

Жуғрофий ҳолатимизни ҳисобга олган ҳолда, бизда мавжуд ишлаб чиқариш тузилмаси, унинг техникавий жиҳозланиш даражаси, маҳсулот чиқариш ва келтиришнинг вужудга келган мувозанати, ишлаб чиқарилаётган товарларнинг турлари ва сифати билан ўз валютамизнинг барқарорлиги ҳақида сўз юритишга ҳали эрта.

Энг яқин истиқболнинг туб муаммоси — тузилмаларни ўзгартириш сиёсатини ҳаётга татбиқ этишдир. Тоталитар тизимнинг мероси — унинг иқтисодининг нотўғри тармоқ тузилмаси республикада ҳали узоқ вақт ўзининг салбий таъсирини ўтказди.

Энг заиф бўгин — ишлаб чиқаришнинг тайёр, тўғрироғи, товар маҳсулот берувчи бўгинларидир. Бунга мисоллар кўп. Нитрон, капролактам, кимёвий тола ишлаб чиқариш бунга мисол бўла олади. Тўқимачилик маҳсулотлари, қора, рангли ва қимматбаҳо металллар ишлаб чиқариш ҳам бунга мисол. Собиқ Марказ томонидан Ўзбекистонга нисбатан хом ашё етказиб берувчи манба сифатида ўтказиб келинган сиёсатнинг салбий оқибатларини бартараф этиш учун ҳали кўп иш қилиш керак бўлади.

Ўзбекистон иқтисодиётининг хом ашё манбаи сифатида бир томонлама йўналишининг қатъий бартараф этилиши ички сиёсатнинг устувор стратегияси ҳисобланади. Фақат хом ашё ишлаб чиқарадиган ва сотадиган ўлка доимий камбағалликка гирифтор бўлади. Стратегик жиҳатдан ўсиш учун ишлаб чиқариш таркибини кенгайтириш даркор. Таркибий ўзгаришлар мураккаб тармоқларнинг устувор ривожланишини таъминлагани ҳолда, жамиятнинг тараққиёт ҳамда янгиланиш йўлидан барқарор бориши учун шарт-шароит яратиб беради. Шу сабабли бош вазифа — бутун

ўтиш даври мобайнида халқ хўжалигининг жами тузилмасини тубдан ўзгартиришдан иборатдир.

Биринчи навбатда, республикада ишлаб чиқариладиган жуда катта миқдордаги хом ашё ва мавжуд ишлаб чиқариш қувватларининг асосий қисмини тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга жалб этиш зарурдир. Бизнинг барча ресурсларимизни ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистоннинг иқтисодий ва сиёсий мустақиллигини таъминлаш имконини берувчи тузилмани яратиш даркор.

Иқтисодиёт тузилмасини қайта қуриш бўйича ишлаб чиқилаётган чора-тадбирлар энг аввало қуйидаги вазифаларни:

республика аҳолисининг озиқ-овқат маҳсулотларига, таълаб катта бўлган товарларга, айниқса, болалар ва катта ёшдагиларга мўлжалланган товарларга бўлган энг зарур эҳтиёжларини қондиришни таъминлашни;

ўз ишлаб чиқаришимизни МДҲнинг бошқа республикаларидан ва импорт бўйича келтириладиган хом ашё, ёқилғи, бутловчи буюмлар, технологик асбоб-ускуналар, шунингдек, республиканинг ўзи ишлаб чиқариши мумкин бўлган тайёр маҳсулотларга боғлиқлигини камайтиришни;

тез ўсиб бораётган меҳнат ресурсларининг, биринчи навбатда ёшларнинг иш билан таъминланишига, халқнинг тарихий анъаналари ва кўникмаларига, ишлаб чиқаришни техникавий ташкил этишнинг замонавий талабларига жавоб берувчи меҳнат сарфланадиган соҳаларини яратишни;

қишлоқ хўжалиги хом ашёси ва минерал ресурсларни тўла қайта ишлашга, рақобатга қобил тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни кўзлаб технологик циклнинг тугалланганлиги даражасини оширишни;

республиканинг экспорт имкониятларини оширишга, унинг валюта билан тўлов қобилиятини мустаҳкамлашни ҳал этишга бўйсундиришни кўзда тутати.

Қишлоқ хўжалиги ресурслари тўла қайта ишланишини таъминлашга алоҳида аҳамият берилади. Янги йигирув, пардозлаш корхоналари ташкил этилиши трикотаж, тўқимачилик, тикувчилик саноатини кенг кўламларда ривожлантириш, тайёр буюмлар турларини кенгайтириш, уларни четдан олиб келишни қисқартириш ва экспорт қилишни кўпайтириш имконини беради.

Ун-ёрма, мева-сабзавот, гўшт-сут, виночилик саноатида ҳувватларни кучайтириш ва янгилаш озиқ-овқат хом ашёси ишлаб чиқариш ҳажмларини кенгайтириш, ўз ишлаб чиқаришимиз ҳисобидан аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминланишини яхшилаш имконини беради.

Илғор технологияларни эгаллаб бориш, ишлаб чиқаришнинг замонавий тузилмасидан муносиб ўрин олиш минерал ресурсларга комплекс ишлов бериш ва мураккаб тузилманинг тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича ўзаро боғлиқ бўлган тармоқлар тизимини шакллантиришни талаб этади.

Бугунги куннинг ўзида республика ташқарисидан талаб катта бўлган рангли металлургия, кимё ва электротехника саноати, машинасозлик ва асбобсозлик маҳсулотларини республикада юқори технологик ишлаб чиқаришни ривожлантириш учун салмоқли имкониятлар мавжуд. Қишлоқ хўжалиги машинасозлигини деҳқон (фермер) ва томорқа хўжаликлари, чорвачилик ва озиқ-овқат экинлари етиштириш учун техника ва ихчам механизация воситалари ишлаб чиқаришга қисман қайта ихтисослаштиришни амалга ошириш керак бўлади.

Республика саноати жаҳон бозорида рақобатлаша оладиган машина ва асбоб-ускуналар, рўзғорда ишлатиладиган буюмлар ишлаб чиқаришни ҳозирнинг ўзидаёқ ўзлаштирган. Улар орасида митти тракторлар, телевизорлар, видеомагнитофонлар, вентиляторлар, термослар, электр буюмлар, кир ювиш машиналари, жинси ва ип-газлама матодардан тайёр тикув буюмлари бор.

Навбатдаги муҳим масала шуки, республика тараққиётда асосан ўз кучларига таянишга мажбур эканлиги ҳисобга олинадиган бўлса, барча муаммоларимизни ҳал этиш учун яхши база, бошланғич сармоя зарур бўлади.

Шу муносабат билан ҳаётгий муҳим тармоқларни ривожлантиришга устунлик беришни ҳаётнинг ўзи талаб қилмоқда. Улар орасида тоғ-кон, нефть ва газ саноати, энергетика, олтин қазилар ва рангли металлургиянинг бошқа тармоқлари, кимёвий тола, пластмасса ишлаб чиқариш бор. Бу тармоқларни ривожлантириш кўламли республиканинг уларнинг маҳсулотларига бўлган талабларинигина таъминлаб қолмасдан, балки валюта тушумлари кўпайишининг ишончли манбаи бўлиши, хорижий

сармояларни жалб этиш объекти бўлиб хизмат қилиши керак.

Геологик ва қидирув ишланмалари, бой минерал ресурсларнинг жойлашиши кўплаб хорижий компаниялар ва фирмаларни қизиқтирмоқда. Улар бу соҳаларни ривожлантириш учун маблағ сарфлашга тайёрликларини билдиришмоқда.

Айнан мана шу тармоқлар республиканинг иқтисодий мустақиллигини, барқарорлигини таъминлайди ва халқ хўжалиги барча тармоқларининг жадал ўсиши, бўлгуси юксалишининг муҳим пойдевори бўлиб хизмат қилади.

Халқ хўжалигининг хом ашёвий йўналишини барта-раф этиш республика иқтисодиётининг барқарор ва бир маромда ривожланишини таъминлаш имконини беради, иш билан таъминланмаган меҳнат ресурсларини ишлаб чиқаришга жалб этишга, кадрларнинг касб даражасини оширишга, маҳсулотни четдан келтириш ва ташқарига чиқаришни мувофиқлаштиришга кўмаклашади, асосийси — Ўзбекистоннинг мустақиллигига, унинг халқи турмуш даражасининг ўсишига ишончли кафолатлар яратади.

Тахминий ҳисоб-китоблар шуни кўрсатадики, агар республикадаги мавжуд хом ашё ва ярим тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни тугалланган цикл билан тўлдирсак ҳамда тайёр товар маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминласак, ялпи миллий маҳсулотни 2 баравардан ортиқ, миллий даромадни эса — тахминан 3 баравар кўпайтириш мумкин.

* * *

Ўзбекистон, унинг тинч-тотув яшаётган кўп миллатли барча аҳолиси ўз мустақиллигининг икки йиллигини порлоқ келажакка ишонч ва фахр билан кутиб олмоқда. Бу қувончни бизнинг чет эллик дўстларимиз ҳам шодхуррамлик билан самимий баҳам кўрмоқдалар. Улар республикамызда содир бўлаётган тарихий ўзгаришларни зўр эътибор билан кузатиб бормоқдалар. Унинг иқтисодиётини замонавийлаштиришда фаол иштирок этмоқдалар. Ўзбекистоннинг халқаро обрўси мустаҳкамланишида кўмаклашмоқдалар.

Мустақилликнинг икки йили — бу миллий давлатчиликни яратиш, келгусида ижтимоий ва социал-иқтисодий

тараққиётнинг аниқ йўналишларини ишлаб чиқиш бўйича қизғин ишлар йилларидир. Бу чинакам сиёсий истиқлолга эришиш учун, Ўзбекистоннинг тенг ҳуқуқли шерик сифатида жаҳонда эътироф этилиши учун кураш йилларидир. Қисқа давр ичида шу қадар кўп ниятларни рўёбга чиқаришга, иқтисодий, ижтимоий соҳада, сиёсатда, энг муҳими — аҳоли тафаккурида шу қадар туб ўзгаришларни амалга оширишга эришилдики, сўнгги бир неча ўн йилликлар давомида буларни ҳаёлга келтириб ҳам, орзу қилиб ҳам бўлмас эди. Эркинликка: танлаш эркинлигига, фаолият эркинлигига эришилди. Унинг ноёб, ҳад-ҳисобсиз табиий бойликлари ҳамда салоҳиятини бутун аҳолининг манфаатлари ва республика фаровонлиги йўлида мустақил тасарруф этиш ҳуқуқи, ўз тақдирини ўзи белгилаш, ўзбекистонликларнинг бир неча авлодларининг тарихий истиқболи учун масъул бўлиш ҳуқуқи қўлга киритилди. Тоталитар тизим ва мафкуравий диктатдан, ярим мустамлака иқтисодий қарамлигидан юқори самарадор бозор иқтисодиётига эга бўлган демократик ҳуқуқий жамият қуриш сари қатъий ва орқага қайтмас қадам ташланди.

Ўзбекистон ўзининг истиқлол ва тараққиёт йўлини танлаб олди, ўзининг ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиёти йўлини ишлаб чиқди. Миллий хусусиятлар ва анъаналарни ҳисобга олган ҳолда бозор муносабатларига ўтишнинг аниқ устуворликларини, принципларини ва йўналишларини аниқлаб олди. Икки йиллик тажриба танланган йўлнинг тўғрилигини ишонarli тарзда тасдиқлади. Воқеликнинг ўзи буни яққол кўрсатиб турибди. Республикада ижтимоий-сиёсий барқарорлик ва фуқаролар тотувлиги пухта таъминланган. Хўжалик алоқалари бузилиши, рублнинг қадрсизланиши ва бошқа сабаблар натижасида иқтисодиётга ташқаридан бўлаётган салбий таъсирларга қарамай, иқтисодиёт барқарор ишлаб турибди. Аҳолининг кам таъминланган, ижтимоий муҳтож қатламларининг ҳуқуқлари кафолатланган ва ҳимояланган. Янги бозор муносабатларининг куртаклари собитқадамлик билан ҳаётга кириб бормоқда.

Бугунги кунда иқтисодий ислоҳотларнинг барча воситаларини сошлаш, уларни тўла ишга тушириш зарур. Республикадаги ҳар бир хўжалик ходими, ҳар бир ишчи, илғор фикрловчи ҳар бир киши ислоҳотлар гоёси билан яшамоғи

лозим. Ислоҳотларнинг мақсад ва йўналишлари аниқ белгилаб олинган. Иқтисодий ислоҳот механизми ижтимоий ҳаётнинг ҳамма соҳаларида: халқ хўжалигида, тармоқларда, ҳар бир корхона ва хўжаликдан тортиб ҳар бир иш жойигача кенг жорий этилмоғи лозим. Бу жараённинг моҳиятини чуқур англаш, бозорни тартибга солиш усуллари эгаллаб олиш, ўзини бадном этган, самарасиз буйруқбозлик услуби ва принципларидан, эски консерватив тафаккур ва боқимондалик кайфиятидан қатъиян воз кечмоқ зарур.

Ўз истиқлол ва тараққиёт йўлимиз — бу гул билан қопланган йўл эмас, бу — тоталитаризм меросидан халос бўлиш ва покланиш, мафкуравийлик илллати стказган зиён-заҳматларни бартараф этишнинг қийин, узоқ давом этадиган йўлидир. Бу — жаҳон цивилизациясига қўшилиш, чинакам сиёсий ва иқтисодий истиқлолга эришиш йўлидир. Бу йўлдан фақат қаҳиқий ватанпарварларгина, ўз мамлакати ва халқининг тақдири учун бутун қалби ва юрагини бағишлаган, ўз манфаатларини республиканинг қудратли ва фаровон бўлишига эришиш мақсадларига бўйсундира оладиган, бунга ўзининг куч-ғайрати, ташаббуси, билими ва меҳнатини бағишлай оладиган кишиларгина юра олади. Республиканинг ҳар бир фуқароси республика тақдиридаги тарихий ўзгаришларда иштирок этаётганлигини, келажак учун шахсий масъулиятини қаҳиқий ҳис этган тақдирдагина халқимиз чинакам эркин ва бахтиёр яшайдиган кучли давлат қуриши мумкин.

1993 йил август

ЭҲТИРОМ

Азиз ватандошлар!
Муҳтарам меҳмонлар!

Бугун биз ўзбек халқи ҳаётида унутилмас тарихий бир воқеанинг гувоҳи ва иштирокчиси бўлиб турибмиз.

Биз яшаб турган шу муқаддас заминда буюк бир давлатга асос солган, оламни тебратган, номи етти иқлимда машҳур бўлган улуғ бобокалонимиз Амир Темур ҳайкалини очиш маросимига йиғилдик.

Бугун Шарқда тенги йўқ саркарда мустақиллик, истиқлол *шарофати билан ўз ватанига қайтди.*

Узоқ йиллар мобайнида мустамлака исканжасида кун кечирган халқимиз ўз ватандошини қадрлаш, унинг тарихий мавқеини муносиб ўринга қўйиш имконидан маҳрум эди.

Амир Темур номи тарихимиз саҳифаларидан қора бўёқ билан ўчирилди, унутишга маҳкум этилди. Мақсад халқимизнинг юрагидан миллий онг, миллий гурур туйғусини йўқотиш, уни қарамликка, тобеликка кўндириш эди. Лекин ўзбек халқи ўз аждодларини, ўз баҳодирларини унутмади, ҳамиша юрагида, қалб тўрида сақлади.

Муҳаммад Тарағай Баҳодур ўғли Амир Темур ёшлик чоғидан мард, довурак, гурурли, ўтқир зеҳн ва ақлу идрок эгаси бўлиб ўсди. Турли дунёвий илмларни, ҳарбий санъатни эгаллади. Қуръони Каримни ёд олди, ҳадис илмини ўрганди. Иймон-этиқодли, ҳалол-поқ инсон бўлиб етишди.

У ёшлигидан бошлаб ўз олдига она юртини мўғул босқинчиларидан озод қилиш мақсадини қўйди, ер юзида буюк салтанат соҳиби сифатида эл ва элатларнинг бошини қовуштирди. Мамлакат қудратини ҳар соҳада юксакликка кўтариб, дунёга машҳур қилди.

Амир Темур давлати қурилиши, ҳарбий санъати кўп асрлар давомида Шарқу Ғарб давлатларига ўрнак ва андоза бўлди. Унинг замонида маданият, илму фан, меъморчилик,

тасвирий санъат, мусиқа, шеърят беқиёс ривож топди, халқимизнинг кўп анъаналари такомилга етди. Амир Темурнинг маданият ва дин аҳлларига кўрғазган чексиз меҳр-муруввати айниқса ибратлидир.

Кўҳна тарих саҳифалари буюк бобомизнинг миллат ва эл-улус манфаати бобида чеккан мислсиз заҳмат ҳамда кўрсатган шижоатларига гувоҳлик беради.

Инсоф-иймон туйғуси, диёнат мезони Амир Темур ҳаётининг мазмунини ташкил этади. Оламнинг қарийб ярмига жаҳонгир эрса-да, у куч-қудрат зўрлик, зўравонликда эмас, аксинча, адолатда эканини теран англади.

Бугун бунёд этилган улуғ бобокалонимиз ҳайкалида теран рамз бор — гўёки жаҳонгир тулпорининг жиловини тортиб турибди, қиличсиз қўлини олдинга чўзиб, жаҳон халқларига омонлик соғинмоқда, "Куч — адолатдадир!" демоқда.

Донишманд аждодимизнинг мазкур сўзларини мана шу муҳташам ёлғорлик пойига зарҳал ҳарфлар билан битар эканмиз, замонлар тажрибасидан ўтган бу бебаҳо ҳикматнинг қалбларимизда доимо акс садо бериб туришини орау қиламиз.

Азиз юртдошларим!

Бугун — ўзбек халқи тарихида улуғ кун. Ўзбекистон мустақиллигига, муборак истиқлолимизга икки йил тўлди.

Ҳаммангизни — кексаю ёшни, бутун Ўзбекистон аҳлини шу буюк сана билан чин қалбдан, ҳар бирингизни алоҳида бағримга босиб қутламоққа ижозат бергайсиз!

Бу кунга етганлар бор, етмаганлар бор. Шунинг учун ҳам озодликни соғиниб, озодлик йўлида курашиб ўтган аждодларимизни дуолар билан эслашимиз ҳам қарз, ҳам фарздир. Аждодларимизнинг пок руҳлари шод бўлсин, уларнинг орзуларига муносиб ва садоқатли бўлайлик.

Истиқлол муборак, азиз ватандошлар! Озодлигимиз абадий бўлсин!

Муҳтарам дўстлар!

Икки йиллик истиқлол даврида жонажон диёримизда бўлаётган ўзгаришлар халқимизга ишонч ва умид бағишламоқда.

Буюк айём арафасида Темур бобомиз ҳайкалининг очилиши ўзига хос рамзий бир маънога эгадир.

Ватанимиз истиқлолини янада мустаҳкамлаш, уни ҳимоя қилиш, юртимиз шаъни-шавкатини юксалтириш,

адолат, инсоф ва диёнат ҳукмрон бўлган эркин жамият, меҳнаткаш халқимизга муносиб фаровон ҳаёт қуриш бизнинг инсоний ва фуқаролик бурчимиздир.

Биз орзу этган буюк давлатни бунёд қилиш барчамиздан мустаҳкам ирода, иймон-этиқод, миллий ғурур туйғуси, буюк аجدодларимиздан мерос қолган маънавий бисотга эга бўлишни талаб қилади. Билакларимизда куч, қалбларимизда келажакка ишонч бўлмоғи шартдир.

Мамлакатимизнинг марказида, қадимий ва гўзал пойтахтимиз — жонажон Тошкентимиз ўртасида қад кўтарган улуг бобомиз сиймоси халқимизга фахр ва ғурур бахш этмоғи муқаррар!

Бу сиймо мард, танги, ҳалол ва ғайратли халқимизни бирлаштиришда, жипслаштиришда, иймон-оқибатли бўлишда, қудратли келажакимизни қуришда бизга янги-янги куч-қувват ва шижоат бағишлайди.

Барчамизга шу йўлда Аллоҳ мададкор бўлгай!

*Тошкент шаҳрида соҳибқирон
Амир Темури ҳайкаlining
очилишига бағишланган
тантананада сўзланган нутқ,
1993 йил 31 август*

МУНДАРИЖА

ИСТИҚЛОЛ ЙЎЛИ: МУАММОЛАР ВА РЕЖАЛАР. <i>XII чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг X сессиясида 1992 йил 2 ва 3 июлда сўзланган нутқ</i>	3
ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЎЗ ИСТИҚЛОЛ ВА ТАРАҚҚИЁТ ЙЎЛИ	36
ХАЛҚИМИЗНИНГ ОТАШҚАЛЬ ФАРЗАНДИ <i>Шароф Рашидов таваллудининг 75 йиллигига бағишланган тантананада сўзланган нутқ, 1992 йил ноябрь</i>	86
ЎЗБЕКИСТОН — КЕЛАЖАГИ БУЮК ДАВЛАТ. <i>Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши XI сессиясида 1992 йил 8 ва 10 декабрда сўзланган нутқ</i>	104
ЯНГИ УЙ ҚУРМАЙ ТУРИБ, ЭСКИСИНИ БУЗМАНГ. <i>"Комсомольская правда" саволларига жавоблар, 1993 йил 12 февраль</i>	140
"ЎЗБЕКИСТОННИНГ КЕЛАЖАГИ БУЮКЛИГИГА ИПОНЧИМ КОМИЛ!". <i>Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигидаги хорижий мухбирлар халқаро уюшмаси аъзолари билан Тошкентда бўлиб ўтган суҳбат, 1993 йил 4 март</i>	147
ЭЛИ СИЙЛАГАННИ ЭЛ СИЙЛАЙДИ	171
АДОЛАТ МЕЗОНИ БУЗИЛСА...	178
ЭЛИ ВАТАН МАНФААТИ БИРЛАШТИРАДИ	187
БУЮК МАҚСАД ЙЎЛИДАН ОФИШМАЙЛИК. <i>Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг XII сессиясида 1993 йил 6 майда сўзланган нутқ</i>	200
ЯНГИ ВАЛЮТАГА ЎТИШ ИНҚИЛОБ БИЛАН БАРОБАРДИР. <i>Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг XII сессиясида 1993 йил 7 майда сўзланган нутқ</i>	219

“ХАР ҚАНДАЙ МУХОЛИФ БИЛАН БАҲСЛАШМОҚҚА ТАЙЁРМАН...” “Труд” газетаси саволларига жавоблар, 1993 йил 26 май	227
ИСЛОҲОТЛАР МУВАФФАҚИЯТИ — ИСТИҚЛОЛ КАФОЛАТИ	240
ЎЗБЕКИСТОН — УЛКАН ИМКОНИЯТЛАР МАМЛАКАТИ. Швейцариядаги “Форум фонд” халқаро иқтисодий ташкилати IV сессиясида 1993 йил 18 июнда сўзланган нутқ	247
ИСЛОҲОТДАН МАҚСАД ХАЛҚ ТУРМУШ ДАРАЖАСИНИ ЮКСАЛТИРИШДИР	255
ҲАМКОРЛИК — ИҚТИСОДИЙ ТАРАҚҚИЁТ ГАРОВИ. <i>Иқтисодий Ҳамкорлик Ташкилати давлатлари раҳбарларининг олий даражадаги иккинчи учрашувида сўзланган нутқ, 1993 йил июль</i>	264
ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТ: ИЛК САМАРАЛАР	269
ЎЗБЕКИСТОН — БОЗОР МУНОСАБАТЛАРИГА ЎТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЙЎЛИ	274
ЭҶТИРОМ. Соҳибқирон Амир Темур ҳайкаlining очилишига бағишланган тантанада сўзланган нутқ, 1993 йил 31 август	360

Ислам Абдуганиевич Каримов

**ЎЗБЕКИСТАН:
НАЦИОНАЛЬНАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ,
ЭКОНОМИКА, ПОЛИТИКА, ИДЕОЛОГИЯ**

том I

На узбекском языке

Издательство “Ўзбекистон”
700129. Ташкент, Навои, 30

Нашр учун масъул К. БУРОНОВ
Расм О. СОИБНАЗАРОВ
Техник муҳаррир С. СОБИРОВА
Мусахҳиҳ С. ТОҲИРОВА

Теринга берилди 20.04.96. Босишга рухсат этилди 21.05.96. Қозғ
формати 84x108 1/32. "Таймс" гарнитурала офсет босма усулида
босилди. Шартли босма тобоқ 19,32. Нашр тобоқ 18,5.
Тиражи 10000. Буюртма Д-753. Баҳоси шартнома асосида.

"Ўзбекистон" нашриёти, 700129, Тошкент, Навоий, 30.
Нашр № 126—96

Оригинал-макет масъулияти чекланган "Ношир" жамияти техникавий
ва программавий воситалар базасида тайёрланиб, Ўзбекистон
Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг ижарадаги Тошкент матбаа
комбинатида босилди. 700129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Каримов И. А.

Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т. 1 — Т.: Ўзбекистон, 1996.—364 б.

ISBN 5-640-02098-9

Ушбу томдан Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримовнинг кутқалари, мақолалари, суҳбатлари ўрин олган. Уларда истиқлолга эришган республикаимиз ички ва ташқи сиёсатининг асосий қондалари, чинакам мустақил демократик давлат барпо этишининг тамойиллари ҳамда туб иқтисодий, сиёсий ва маънавий ислоҳотларни амалга ошириш борасидаги долзарб вазифалар таърифлаб берилган.

ББК 66.3(2)+65.9(2У)

№341-96

Навоий номли
Ўзбекистон Республикаси
Давлат кутубхонаси.

К 0605010404—66 96
М351 (04) 96